

üçüncü sektör

Kooperatifçilik

TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL 2004

SAYI: 14

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
Hakemli Dergi

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Eyüp AKTEPE

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Osman ALTUĞ

Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Kadir ARICI

Gazi Ün. İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Böl. Öğr. Üyesi

Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Gazi Üniversitesi İİBF Dekanı

Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Gazi Ün. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Haşmet BAŞAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Çalışma Ekonomisi Böl. Öğr. Üyesi

Prof. Dr. Raşih DEMİRCİ

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. İsmail DUYMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ferhat ECER

Niğde Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Celal ER

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Gazi Ün. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Ekonometri Böl. Öğr. Üyesi

Prof Dr. İzzet GÜMÜŞ

Gazi Ün. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof Dr. İ. Hakkı İNAN

Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Böl. Öğr. Üyesi

Prof Dr. Eyüp G. İSPİR

Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğr. Üyesi

Prof Dr. Öznur YÜKSEL

Çankaya Üniversitesi İİBF Dekanı

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı: 145

TEMMUZ-AĞUSTOS- EYLÜL 2004

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı : 4.800.000.-TL
Yıllık Abone : 19.200.000.-TL
Yurtdışı : 4 USA Doları-5 Euro

İdare ve Yazışma Adresi / Head Office and Correspondence Address

Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay – ANKARA
Tel: 0312. 435 98 99 – 435 96 91 Fax: 0312. 430 42 92
Web Sitesi : <http://www.koopkur.org.tr>
e-mail: admin@koopkur.org.tr

Sahibi

Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Adına

Prof. Dr. Celal ER

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Teknik Sorumlu

AREN Tanıtım 0312. 430 70 81 – 82
e-mail: aren@arentanitim.com.tr

YAYIN KURULU

Başkan / Prof. Dr. Calal ER

Raportör / Süleyman KURT

Üye / Prof. Dr, Mevlüt KARAKAYA

Üye / Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ

Üye / Yavuz KOCA

Üye / Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Baskı

PRESTİJ

Ajans Matbaacılık Bas. Yay. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
341 29 32 – 241 27 78 ANKARA

Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Hakemli Bir Dergidir.

KOOPERATİFÇİLİK

İçindekiler

BAŞYAZI <i>Prof. Dr. Celâl ER</i>	3
PAZARLIK KOOPERATİFLERİ FAALİYET GÖSTERDİĞİ PİYASALARIN ORTAK ÖZELLİKLERİ VE PAZARLIK GÜCÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER <i>Dr. Sertaç DUMAN</i>	6
KKTC'DE TASARRUF KOOPERATİF BANKALARININ DEMOGRAFİK YAPISI VE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Yrd. Doç. Dr. Okan ŞAFAKLI</i>	15
TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA MODELLERİ ARAYIŞINDA KIRSAL TURİZM YAKLAŞIMI ÖNERİSİ <i>Hasan AKÇA – Murat SAYGILI – Kemal ESENGÜN</i>	28
TEKNOLOJİ YÖNETİMİM VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ İLİŞKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI <i>Enver AYDOĞAN – Şenol OKAY</i>	41
DÜNYA TURİZMİNDEKİ GELİŞMELER IŞIĞINDA TURİSTİK ÜRÜN ALGILAMASINDAKİ DEĞİŞİMLERİN İNCELENMESİ <i>Cevdet AVCIKURT – İbrahim GÖNEN</i>	64
HEDEF PROGRAMLAMASI İLE TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL PLANLAMA UYGULAMASI <i>Murat ATAN – Derviş BOZTOSUN</i>	77
DEMOKRASİ TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE İL ÖZEL YÖNETİMLERİNDE VALİNİN KONUMU <i>Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDINLI – Yılmaz AYDIN</i>	94
IRAK TARIMININ VERİMLİLİK VE TEKNİK DEĞİŞİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Aydın BAŞARIR – Selahattin BEKMEZ</i>	112

Başyazı

Değerli Okuyucular,

Türk Kooperatifçilik Kurumumuzun bilimsel bir disiplin anlayışı ile yayınladığı ve yılda dört defa neşredilen Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Dergimizin Temmuz-Ağustos-Eylül dönemini kapsayan 145. sayısı birbirinden önemli sekiz araştırma makalesi ile çıkmış bulunuyor. Bu makalelerin hemen hepsinin müşterek özelliği; alanında yeni yetişen genç bilim adamlarımızın veya bilim adamı adaylarımızın eserleri oluşudur. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu da bizleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu camiasını ve akademik çevreleri sonsuz derecede sevindirmektedir.

Bir ülkenin topyekün kalkınıp gelişmesi, muasır uygarlık seviyesinin üzerine çıkması o ülkenin yetiştirdiği bilim insanlarının gayretine bağlıdır. Böyle olduğu için, bugün gelişmiş ülkeler, eğitim öğretim ve araştırma için ülkelerine gelen genç beyinleri akıl almaz teşvik unsurları ile yönlendirerek kendi ülkelerinde kalmalarını teşvik etmektedirler. Elbetteki 21. Yüzyılın başında, baş döndürücü teknolojik ve iletişim gelişmeleri sonucunda sınırlar ve mesafeler fazla bir anlam ifade etmemekte ve dünya gerçekten küçülmektedir. Fakat buna rağmen uluslar arası arenada milli menfaatlerin çatışması ve korkunç bir rekabetin varlığı da gözden kaçırılmamalıdır. O bakımdan devlet, devletin tüm organları, toplum ve sivil toplum kuruluşlarının tamamı yeni yetiştirilen genç bilim adamlarının önünü açmalı ve onlara maddi manevi her türlü desteği sağlamalıdır. Bunu Türk Kooperatifçilik Kurumu olarak, karınca kararınca bir nebze yapabildiğimiz için kendimizi mutlu sayıyoruz.

Dergimizin bu sayısında sekiz adet makale bulunuyor. Bunlardan ilki "Pazarlık Kooperatifleri" başlığını taşımakta ve bilhassa tarım ürünlerinin gerek alıcılar gerekse işleyiciler tarafından değer fiyatla işlem görmesini amaçlamaktadır. Bu kooperatiflerin iyi çalışabilmeleri ve pazarlık güçlerini artırebilmeleri için bir dizi faktörün etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu faktörlerden en önemlileri olarak da Pazar ve piyasa yapısı, üye sayısı, kooperatifin finans gücü, pazarlığa konu olan ürünlerin nisbi miktarı ve sözleşmeli ilişkilerin varlığı üzerinde durulmaktadır. Pazarlık kooperatifleri,

başta sekerpancarı olmak üzere bazı sebze ve meyvelerin sözleşmeli olarak yetiştirildiği, organik tarım ürünlerinin üretildiği yerlerde daha etkili olacağına işaret edilmektedir.

Yayınladığımız başka bir önemli çalışma “KKTC’de Tasarruf Kooperatif Bankalarının Demografik Yapısı Ve Örgüt Kültürü Üzerine Bir Araştırma “ konusundadır. Bu makale kooperatiflerde çalışanların belli bir eğitim ve öğretim seviyesinde olmasının başarıyı artıracığını belirtmekte ve tarımsal alanda gerekli olan finans için tasarrufun son derece önemli olduğunu anlatmaktadır.

Dergideki üçüncü çalışma Türkiye için gerçekten hayati önemi olan bir alanda, turizm konusundadır. Araştırmanın başlığı “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Modelleri Arayışında Kırsal Turizm Yaklaşımı Önerisi” şeklinde olup, Türkiye’nin çok değişik bölgelerinde, çevreyi ve doğayı bozmadan turizmin geliştirilebileceği ve bu şekilde kırsal kalkınmaya önemli katkılar yapılabileceği üzerinde durulmaktadır. Bütün dünya için olduğu gibi , turizm gerçekten Türkiye için de altın yumurtlayan tavuktur. Yalnız deniz turizminde olduğu gibi, kırsal alan turizminde de bu altın yumurtlayan tavuk hırpalanarak yumurtadan kesiilmemelidir.

Sıradaki dördüncü yayın “Teknoloji Yönetimi Ve Toplam Kalite Yönetimi, İlişkisi: Bir Alan Araştırması “ başlığını taşımaktadır. Bu makalede, dünyadaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler, rekabet, Pazar ve piyasalarda tutunabilmek için teknolojinin en iyi şekilde yönetilip uygulanabilmesi ve yeniliklerin yakından izlenebilmesinin önemi anlatılmaktadır. Ayrıca küçük, orta ve büyük işletmelerde başarının kaliteden geçtiği, kalite olmayan yerde başarının da söz konusu olamayacağı üzerinde durulmaktadır.

Dergimizin bu nüshasında turizm ile ilgili bir başka çalışma daha yer alıyor. Bu makalenin başlığı da “Dünya Turizmindeki Gelişmeler Işığında Turistik Ürün Algılamasındaki Değişimlerin İncelenmesi“ dir. Bu çalışma, dünya ekonomisindeki küreselleşmeye paralel olarak uluslar arası turizmde küresel değişimleri, uluslar arası turizmin gelişme yönünü , küresel düzeyde ve Türkiye’de turistik ürün algılamalarını, turist profilinde ve turist motivasyonundaki gelişmeleri incelemekte, turizmin küresel seviyede rekabet imkanları ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi çok amaçlı kararlar alınırken hedef programlamada, birbirinden etkilenen amaçlara ilişkin ağırlıkların ve önceliklerin belli şartlar altında optimize edilmesi son derece önemlidir. Verilen çoklu zıt amaçlar, planlama probleminin çözümü, karar vericilerin kararlarına ve tercihlerine bağlıdır. Türkiye bankacılık sektörü içinde faaliyet gösteren üç farklı sermaye yapısına sahip ticaret bankasının 2002 verileri kullanılarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

145. sayıda yer alan makalelerden yedinci çalışma son günlerin önemli gündem maddelerinden biri olan yerel yönetim yasalarında yapılan düzenlemeler üzerinedir. Çalışmanın başlığı “Demokrasi Tartışmaları Çerçevesinde İl Özel Yönetimlerinde Valinin Durumu“ hakkındadır. Bu çalışmada Yerel

Yönetimlerin en önemli yöneticisi olan valinin görev ve yetkilerinde olacak değişme ve gelişmelerin neler olabileceği tartışılmaktadır. Ayrıca dünyadaki yeni oluşumlara paralel olarak valilerin iş başına geliş şekilleri, atanma ve seçim yöntemleri irdelenmekte ve bu alanda görüş beyan edilmektedir. Avrupa Birliği uyum süreci cümlesinden olarak, kamu yönetiminin yeniden yapılanması demokrasinin temel prensipleri de dikkate alınarak, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin üniter yapısı zedelenmeden ve geleneksel yapısı dikkate alınarak neler yapılabileceği üzerinde durulmaktadır.

Dergimizde yayınlanan son ve sekizinci makale komşumuz Irak ile ilgili. "Irak Tarımının Verimlilik Açısından Değerlendirilmesi" üzerine yapılan bu çalışmada 1961-2001 yılları arasındaki 40 yılı kapsamaktadır. Bu süre içindeki ortalama yıllık verimlilik artışları ve teknik değişim oranı Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılarak analiz yapılmıştır. Analizde Ridge Regresyon tahmin tekniği takip edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Irak'ta yıllık ortalama verimlilik artışı % - 1.4 ile 4.0 arasında değişmiştir. Üretim faktörlerinden verimlilik artışına en etkili olan girdiler olarak gübre, traktör, sulama ve iş hayvanı sayısı bulunmuştur. Teknik bilgi değişim oranı ise % - 0.3 ile 1.6 arasında etkili olmuştur. Verimlilik artış oranları değişimi, gerek teknik bilgi gerekse girdiler açısından düşük olmakla beraber pozitif yönlüdür. Bu çalışmadan bu bilgiler ortaya çıkmıştır.

Buraya kadar özet olarak, derginin bu sayısındaki içeriği hakkında bilgiler verilmiştir. Şüphesiz daha derin ve detaylı bilgiler alabilmek için makalelerin baştan sona kadar dikkatli bir şekilde okunması gereklidir. Bu duygu ve düşüncelerde bütün okuyucularımıza en iyi dilekelerimizi sunuyoruz.

Prof. Dr. Celâl ER

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Yönetim Kurulu Başkanı

PAZARLIK KOOPERATİFLERİ FAALİYET GÖSTERDİĞİ PİYASALARIN ORTAK ÖZELLİKLERİ VE PAZARLIK GÜCÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dr. Sertaç DUMAN*

ÖZET

Tarımsal pazarlık kooperatifleri üyeleri adına alıcılar/işleyiciler ile fiyat ve sözleşme şartlarının pazarlığını yapmak üzere kurulmuşlardır. Bu kooperatiflerin iyi çalışabilmeleri ve pazarlık güçlerini arttırabilmeleri bir dizi faktöre bağlıdır. Bu faktörlerden en önemlileri, piyasanın yapısı, üye sayısı, pazarlığa konu olan ürünün nispi miktarı ve sözleşmeli ilişkilerin varlığıdır. Pazarlık kooperatifleri esas olarak işlenebilir nitelikteki ürünlere (süt, şekerpancarı, bazı meyve-sebzeler gibi) ait sektörlerde ve özellikle sözleşmeli ilişkilerin olduğu yerlerde gelişmiştir. Ülkemiz meyve-sebze sektöründe üreticiler ile işleyiciler arasında sözleşmeli üretim mevcuttur ve gitgide yayılmaktadır. Bu kooperatif çeşidinin ülkemizde uygulanabilirliği üzerine çalışmalar yapılması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: pazarlık kooperatifi, pazarlık gücü, tarımsal piyasalar.

BARGAINING COOPERATIVES; COMMON FEATURES OF THE MARKETS AND FACTORS AFFECTED BARGAINING POWER

ABSTRACT

Bargaining cooperatives are established for determining price and contract terms with buyers/processors on the behalf of members. Their operational success and bargaining power depend on a number of factors. The most important factors are; structure of the market, number of the members, relative amount of bargained product and existence of contractual relations. Bargaining cooperatives develop the best particularly in processing crops (i.e. milk, sugarbeet, some fruit and vegetables) and in contractual relations. Contract farming has existed and developing in fresh fruit and vegetables sub-sector of Turkey. It should be beneficiary to make some research on applicability of this cooperative type in Turkish agriculture.

Key Words: Bargaining cooperatives, bargaining power, agricultural markets.

1. Giriş

Türkiye’de; tarım işletmelerinin büyük bir kısmının küçük ölçekli olması, mevcut tarımsal altyapının yetersizliği, tarım politikalarındaki eksiklikler ve işletme kaynaklarının yetersizliği gibi nedenlerle, özellikle üretici örgütlenmesine çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan mevcut örgütlerin etkinliğini artırma çabalarının yanı sıra, ülke şartlarına uygun yeni örgütlenme şekillerinin de incelenmesi önemlidir. Bu makalede, ülkemiz dahil, ABD dışında pek çok ülkede fazla bilinmeyen ancak, ABD tarım sektöründe başarıyla işleyen hizmet kooperatiflerinden biri olan “tarımsal pazarlık kooperatifleri”, bu kooperatiflerin faaliyet gösterdiği piyasaların özellikleri ve üreticilerin alıcılar karşısında pazarlık gücünü etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

2. Pazarlık Kooperatifi Nedir?

Pazarlık kooperatifleri esas olarak Amerikan tarım piyasalarında şekillenen ve asıl amacı üyeleri adına işlenmemiş tarım ürünleri için işleyiciler ve alıcılarla ticari şartların pazarlığını yapmak olan üretici organizasyonlarıdır (1) Tarımsal pazarlıkla ilgili ilk çalışmalar ABD’de 1867 yılında Meyve Yetiştiricileri Birliği ve 1887 yılında Süt Nakliyecileri Birliği tarafından başlatılmıştır. 1916 yılında ilk pazarlık kooperatifi Virginia’da süt üreticileri tarafından kurulmuş ve bu kooperatif esas olarak pazarlık yapmak üzere süt üreticilerine bilgi sağlamak ve pazar koşullarını düzenlemek gibi hizmetleri yürütmüştür. İlk pazarlık birliği ise, 1920’de Kaliforniya’da endüstride işlenen şeftalileri üreten üreticiler tarafından kurulmuştur.

Tipik bir pazarlık kooperatifinin temel felsefesi; üyeleri için, arz, talep ve piyasa koşullarının elverdiği en yüksek fiyatı ve en iyi satış koşullarını sağlamaktır (2). Pazarlık kooperatifleri genellikle üyelerine oldukça geniş bir yelpazede hizmet sunarlar, ancak temel fonksiyonları farklı tipteki pazar araçları ile fiyat ve sözleşme görüşmeleri yapmak ve pazarlık gücü yaratmaktır (3). Bu kooperatifler genellikle herhangi bir tarımsal ürüne sahip değildir ve ürünlerini pazarlık kooperatifinin anlaşmış olduğu fiyat üzerinden direkt olarak işleyicilere satarlar (4). Bununla birlikte bazı pazarlık kooperatifleri üyelerinin pazarlık gücünü artırmak ve arzı kontrol etmek amacıyla ürünü depolamadan işlemeye kadar farklı fonksiyonları da belirli bir ölçüğe kadar yerine getirebilirler (5). Pazarlık kooperatifleri sanayi ve ticaret sektörü karşısında üreticileri güçlü kılmak ve genel olarak da sözleşme ilişkilerinin hem üretici, hem de sanayici açısından sağlıklı yürümesini sağlamak işlevlerini üstlenmiştir (3).

Pazarlık kooperatiflerinin sayı ve ürün grubu açısından en fazla bulunduğu ülke Amerika Birleşik Devletleridir. 2001 yılı Ulusal Pazarlık Kooperatifleri Konseyi (NCBC)'nin verilerine göre ABD'de 40'ın üzerinde organizasyon bulunmaktadır ve bunlardan 29 tanesi meyve-sebze sektöründe yer almaktadır. Şekerpancarı ve süt dışında pazarlık kooperatiflerinin çoğu işlenebilir nitelikteki meyve ve sebze piyasalarında yer almaktadır (6).

Bir pazarlık kooperatifi fiyat pazarlığı yapmanın yanı sıra üreticilerin gelirini etkileyebilecek bir dizi fiyat dışı ticari şartlar için de görüşme yapmaktadır. Bu ticari şartlar içerisinde en fazla görüşme yapılanları sırasıyla; ödeme zamanı ve şekli; kalite standartları; derecelendirme yöntemleri; sözleşme süresi; üretim hakları ve sorumluluklardır (1). Yapılan çalışmalar pazarlık kooperatiflerinin amaçlarının en kuvvetliden başlayarak şu şekilde sıralandığını göstermiştir: üretici gelirini artırmak; fiyat istikrarı sağlamak; güvenilir pazarlar oluşturmak; üye sayısını artırıp, pazarları genişletmek; daha yüksek fiyatlar ve daha iyi pazar bilgileri elde etmek (7).

3. Pazarlık Kooperatiflerinin Faaliyet Gösterdikleri Piyasaların Ortak Özellikleri

Pazarlık kooperatifleri bazı ürün piyasalarında yer alırken bazılarında hiç görülmemektedir. Bu durum, söz konusu kooperatiflerin belli başlı koşullar altında ve belli piyasalarda şekillendiğini göstermektedir. Pazarlık kooperatiflerinin faaliyet gösterdiği piyasaların en temel özelliklerinden biri pazarlığa konu olan ürünlerin işlenebilir nitelikte olmasıdır. Şekerpancarı, süt ve işlenebilir nitelikteki meyve, sebze piyasaları pazarlık kooperatiflerinin bulunduğu ve işlevini yerine getirdiği en belirgin piyasalardır. Bununla birlikte ileride açıklanacağı gibi tüm işlenebilir meyve-sebzeler pazarlığa konu olmamaktadır ve piyasanın yapısı son derece önemlidir.

Pazarlık kooperatifleri genellikle üreticiler ile işleyiciler arasında sözleşmeli ilişkiler olduğunda şekillenmektedir.

Yapılan araştırmalar pazarlığın yapıldığı ürün gruplarının büyük bir çoğunluğunun yüksek dereceli bir coğrafı yoğunlaşma gösterdiğini ortaya koymuştur. Çıktısı işlenebilir nitelikte olan ürünlerin pek çoğu belli bölgelerde toplanmıştır. Pazarlık da genellikle bu bölgelerde yürütüldüğünden, kooperatiflerdeki yoğunluk da aynı coğrafı bölgelere kaymaktadır (6).

Kooperatiflerin faaliyet gösterdiği piyasanın yapısı üretici gelirini arttırma amacına ve kooperatifin diğer amaçlarına ulaşmasını etkilemektedir(1).

Pazarlık kooperatiflerinin faaliyet gösterdiği piyasaların diğer bir özelliği de, bu piyasalarda yetiştiricilerin karşısında nispeten az sayıda alıcı bulunmasıdır. Bu piyasalarda aynı zamanda çiftlik içi depolama olanakları sınırlıdır ve üreticilerin ürünlerini mevcut alıcılara satmanın dışında fazla bir alternatifleri yoktur (6). Eğer bir piyasada karşılıklı iki tarafın pazardaki gücü eşit değilse, bu durum pazarlık kooperatiflerinin ortaya çıkması ve işlemesi için en uygun ortamı yaratmaktadır. Özellikle piyasada bulunan tarafların (alıcılar ve satıcılar) sayılarının ve pazar güçlerinin dağılımlı dengesizse pazarlık kooperatifleri yardımıyla sistem daha eşit duruma gelebilir (7). Esas olarak bir pazarlık kooperatifinin temel görevi üreticiler için fiyat arttırmaya çalışmaktır. Pazarlık birliklerinin faaliyet gösterdiği piyasalar üzerine yapılan çalışmalar bu birliklerin işleyebileceği çeşitli pazar çevreleri tespit etmişlerdir. Bunlardan birincisi aracılardan oluşturduğu piyasanın tamamen tam rekabet piyasasına örnek teşkil ettiği durumlardır. Bu piyasalarda eğer pazarlık birliği, üyeleri tarafından üretilen toplam ürünün önemli bir kısmını kontrol edebiliyorsa, kısa dönemde fiyatı arttırmak bir noktaya kadar mümkündür. Aracıların serbest rekabet piyasasına uyduğu bir sistemde uzun dönemde fiyatı arttırma olanağı daha kısıtlıdır. Uzun dönemde pazarlık birliklerinin üyelerinin ürünleri üzerindeki kontrolü azalmaktadır, üretici fiyatları kısa dönemde rekabet edilebilir düzeyin üzerine çıksa bile, bir süre sonra piyasaya yeni ürünler çıkacağından, fiyatlar düşmektedir. Pratikte uzun dönem özellikle fiyatlar rekabet edilebilir düzeyin üzerine çıktıysa, piyasaya yeni girişleri teşvik edecek ve çıktı miktarını arttıracaktır. Aksak rekabet piyasası koşullarında, özellikle ürün miktarının fiyat oluşumu üzerinde etkili olduğu bileteral monopol durumunda fiyat yükseltme konusunda başarı kazanılabilmektedir. (6).

Pazarlık kooperatiflerinin bulunduğu sektörlerde, üye ve üye olmayan üreticiler üzerine yapılan çalışmalar, sektörde bulunan bütün tarafların pazarlık kooperatiflerinin pazarda istikrarı sağlayıcı bir etkisi olduğu konusunda hemfikir olduklarını göstermiştir (8).

4. Pazarlık Gücünü Etkileyen Faktörler

Bir pazarlığın etkili bir şekilde yürütülmesi, pazarlık gücünün arttırılması ve pazarlık kooperatiflerinin iyi bir şekilde çalışabilmesi için bazı koşullar önemlidir. Bu koşullar aşağıda açıklanmıştır:

Üye sayısı: Iskow ve Sexton tarafından 1992 yılında pazarlık kooperatifleri üzerine yapılan bir çalışma, belli bir ürün için kooperatife üye olan üretici sayısındaki artışın etkili bir pazarlık birliği için son derece kritik bir unsur olduğunu ortaya koymuştur (1). Bir pazarlık kooperatifinin üye sayısı sektör için önemli bir sayıya ulaşmaksızın örgüt faaliyetine başlayamamaktadır (9). Üye sayısının yanı sıra üreticilerin birliklerine bağlılıkları da önemlidir ve bu bağlılıkta görülen aksaklıklar ve üye olmayan üreticilerin ürünleri nedeniyle yaşanan sorunlar çoğu zaman pazarlık kooperatiflerinin pazarlık güçlerini sekteye uğratmakta ve kooperatifleri aracılar ya da işleyiciler karşısında fiyat düşürmek zorunda bırakmaktadır (6). Bazı dönemlerde piyasalarda pazarlık edilen fiyatın üstünde fiyat sunan alıcılar karşısında üyelerden bazıları ürünlerini kooperatifin anlaştığı fiyat dışında satmaktadır. Bu durum pazarlık kooperatiflerine zarar verdiğinden, kooperatifler üyelerine bilgi sağlama, yasal temsilci sağlama, uzman temini, dergi çıkarma, endüstriyi tanıtıcı faaliyetler vb. üyelerini kooperatifte tutmaya teşvik edecek bir takım ilave hizmetler sunmaktadırlar (7).

Birlik tarafından pazarlığı yapılan ürün miktarı: Bir pazarlık kooperatifinin etkili çalışmasının kritik bir diğer koşulu da, kooperatifin hammaddenin önemli bir miktarını kontrol edebiliyor olmasıdır. Eğer pazarlık kooperatifi bulunduğu coğrafi bölgedeki piyasada hammaddenin büyük bir bölümü için pazarlık yapıyorsa, yani üyelerinin ürünü üye olmayanların ürününden fazla ise, alıcılar ya da sanayicilerin fazla bir tedarik alternatifi kalmayacak ve bu da pazarlığı üretici yararına çevirecektir (1).

Üreticiler için pazar alternatifleri: Başarılı bir pazarlığın diğer bir unsuru da pazarlığın yapıldığı sektörde yer alan ve özellikle alıcı-işleyici konumundaki işletmelerin sayısı ve piyasadaki gücü veya yoğunlaşma durumudur. Söz konusu firmaların piyasada yoğunlaşma oranlarının artması pazarlık kooperatiflerinin işini zorlaştırmanın yanı sıra, gerek kooperatif için gerekse bireysel üreticiler için alternatif pazarlar bulmayı da zorlaştırmaktadır ve çoğu zaman da pazarlıktan beklenen iyi bir fiyat ve iyi ticari şartların elde edilmesini engellemektedir. Bazı durumlarda işleyiciler ile pazarlık koşullarında anlaşmazlığa düşüldüğünde taze ürün piyasaları bir alternatif olarak görülmekte ve çoğu zaman bu piyasalar üreticiler tarafından pazarlık güçlerini arttırmak için iyi bir araç (koz) olarak kullanılmaktadır. Burada da ürünlerin taze ürün piyasalarına çıkabilme durumları önemlidir(1).

Alıcılar için pazar alternatifleri: Üreticilerin pazar alternatifleri kadar alıcıların hammadde temin etme alternatifleri de pazarlık açısından önemlidir. İşleyicilerin iki temel seçeneği olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki birlik dışındaki kaynaklardan tedarikçi bulmak, diğeri ise dışarıdan hammadde işleme miktarlarını kısmaktır. Alternatif tedarik kaynağı birliğe üye olmayan üreticilerdir. Bu durumla baş etmenin yolu üye sayısını arttırmak ya da birlik

tarafından kontrol altında tutulan hammadde miktarını mümkün olduğunca yüksek tutmaya çalışmaktır. Alıcıların diğer alternatifi olan işlenen hammadde miktarını kısmak; ancak işleyici firmanın mümkünse hammaddenin bir kısmını kendisinin üretmesi ile mümkün olabilir. Alıcı/işleyici için son alternatif de hammadde fiyatının pazar değerinin beklenenin çok üzerine çıkması halinde hammadde alımını durdurmak, üretime arar vermek ya da üretim hattı esnekse alternatif bir ürünün üretimine geçmektir (1).

Pazarlığı yapılan ürünün niteliği: Özellikle bir ürünün yıllık ya da çok yıllık olması, dayanıklılığı ve depolanma özellikleri pazarlık gücünü ciddi anlamda etkileyen faktörlerdir. ABD’de yıllık ürünlerin pek çoğu sözleşmeli olarak ekilmektedir ve bu ürünler için fiyat ve sözleşme koşullarının belirlenmesi ürünün ekiminden önce gerçekleştirilmektedir. Böyle bir durumda pazarlık kooperatifleri ancak tahmini üretim maliyeti, alternatif ürünlerin fırsat maliyeti ve pazarlık prosesi içinde yer alan tüm piyasaya dair arz ve talep bilgilerini kullanabilmektedirler. Bu durumda pazarlık kooperatifinin hareket şansı kısıtlıdır. Öte yandan çok yıllık ürünlerde pazarlık kooperatiflerine çok daha fazla iş düşmekte ve üretim masraflarından ziyade mevcut piyasadaki arz ve talep koşulları büyük önem kazanmaktadır (7). Ürünlerin dayanım güçleri ve depolanabilme özellikleri de piyasadaki pazarlık gücünü mutlak bir şekilde etkilemektedir. Tek yıllık bitkilerde pazarlığı takiben üretim kararı verilme şansı olduğu halde çok yıllık bitkiler için böyle bir şans söz konusu değildir (1).

Pazarlama kooperatifinin varlığı: Endüstride bir pazarlama kooperatifinin varlığı pazarlık üzerine hem olumlu, hem de olumsuz etki yapabilmektedir. Olumlu etkilerden biri, kooperatiflerin bilgi paylaşımı yoluyla işleyicilerle olan görüşmelerinde güç kazanabilme şanslarıdır. Ayrıca iyi işlenen ve perakende olarak iyi bir şekilde pazara çıkan ürünlerin endüstrinin gücünü artırıcı etkisi vardır. İki kooperatifin işbirliği içerisinde çalışması, sektörün tümünün gelişmesi açısından faydalıdır. Öte yandan iki kooperatif arasındaki iletişim zayıf olduğunda hem birbirlerinden faydalanamazlar, hem de rakip konumuna geçebilirler (1).

Bilgi Toplama: Pazarlığın en önemli unsurlarından biri de bilgiyi elde etme, analiz etme ve kullanabilme kabiliyetinin varlığıdır. İyi toplanmış ve yayılmış olan işe yarar bilgiler rasyonel bir pazarlığın temelini oluşturur (10). Pazarlık birlikleri fiyatlandırma ve diğer ticari şartlar üzerine detaylı bilgi toplama özelliğiyle diğer tarımsal kooperatiflerden daha farklı bir yere sahiptir (11). Pazarlık kooperatiflerinin yetkilileri ve çalışanları, özellikle yılda birkaç kere üreticilerin bulunduğu alanları dolaşarak mevcut ve gelecekteki ürün miktarı hakkında bilgi toplamalıdır. Diğer üreticiler ve sektörün geneli için toplanmış iyi bilgiler pazarlık sürecinde faydalı olacaktır (10). Pazarlık kooperatifine üye olsun olmasın pek çok üretici pazarlık kooperatiflerini en iyi bilgi kaynağı olarak görmektedir (8).

Pazarlığın yapılması, sözleşme ve ürün teslimine kadar geçen süre içerisinde üretici birlikleri ile sanayiciler arasında pek çok anlaşmazlık yaşanmaktadır. Bu anlaşmazlıklar taraflar arasında çözüme kavuşmazsa mahkemelere, “arabulucu” ya da “hakemlik” sistemlerine başvurulmaktadır. ABD’de bu organizasyonlardan en eski ve en kuvvetli olanlardan bir tanesi de 1926 yılında kurulan, kar amacı gütmeyen ve hükümetten bağımsız olarak çalışan Amerikan Hakemlik Birliği’dir. Bu birlik, bir grup danışmandan oluşmakta ve pazarlık kooperatifleri ile alıcılar arasındaki anlaşmazlıkların büyük bir kısmını mahkeme aşamasına varmadan çözmektedir (12). Her ne kadar pazarlık kooperatiflerinin pek çoğu üçüncü tarafların hakemliğine taraftar olmasalar da, mahkemelerin neden olacağı para ve zaman kaybından kaçınabilmek için hakemlik usulünü genellikle kabul etmektedirler (13).

5. SONUÇ

Türk tarım sisteminde baskın karaktere sahip olan küçük köylü işletmelerinin ekonomik açıdan pek çok sorunu bulunmaktadır. Bu sorunlar ana hatlarıyla: tarım tekniği kullanımının noksanlığı, sermayeye bağlı işlerin yapılmasının güçlüğü, pazar için yapılan üretimin azlığı, kredi olanaklarının kısıtlı olması, ürün işleme tesisi kuramamaları, ürünlerini satma ve işletmelerine gerekli girdileri sağlama yönünden pazar karşısında aşağı durumda olmalarıdır. Küçük çiftçiler hem sayıları çok, hem de iyi örgütlenememiş olduklarından, temasta buldukları, sayıları az ve daha iyi örgütlenmiş tüccarlar ve işleyiciler karşısında zayıf durumdadırlar. Bundan dolayı çoğu kez, alıcılar tarafından ürünlerine verilen düşük fiyatları kabul etmek durumunda kalırlar (14).

Pazarlık kooperatiflerinin temel fonksiyonu, üreticilerin üretmiş olduğu hammadde için kolektif pazarlık etmelerinin sağlanmasıdır. Üreticiler bu şekilde toplu hareketle ürünlerini satın alan tüccar ve sanayici karşısında daha güçlü hale gelmekte ve bir anlamda karşılıklı güç dengesi kurulabilmektedir. Özellikle sanayileşme sürecinde büyük ölçekli ulusal ve uluslararası tarıma dayalı sanayiinin gelişmesiyle üretici ile sanayici arasında dikey ilişkiler ve bu alanda da sözleşmeli tarım gelişme göstermiştir (3).

Pazarlık kooperatiflerinin amaçları ve çalışabildiği piyasa özellikleri dikkate alındığında, bu kooperatiflerin ülkemizde özellikle Güney Marmara, Ege, Akdeniz ve Trakya bölgelerindeki üreticiler için uygun olabileceği düşünülmektedir. Bu bölgeler, meyve-sebze ve süt işleme tesislerinin yoğun bulunduğu bölgeler olup, üretici-sanayici arasındaki güç dengesi üretici aleyhindedir. Özellikle Güney Marmara’da süt işletmelerinin çoğu süt üreticileri ile ihale usulü fiyat görüşmesi yaparken, meyve-sebze işleme sektöründe sözleşmeli ilişkiler hakimdir. Gerek süt, gerekse işlenebilir meyve-sebze piyasalarının genel özellikleri bu bölgelerde pazarlık kooperatiflerinin kurulması ve işlemesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Ülkemizde 29.Haziran.2004 tarihinde kabul edilen 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu’nda birliğin görevleri arasında: “üyelerin ürettikleri ürünlerle ilgili piyasa araştırmaları yapmak ve yaptırmak”, “üyeleri adına ürün

depolanmasına, gerektiğinde bu amaçla depo kiralanmasına yardımcı olmak” ve “sözleşmeli üretim kapsamında üyeleri adına tip sözleşmeler düzenlemek ve bununla ilgili faaliyetleri koordine etmek” şeklinde maddeler bulunmaktadır (15). Bu görevler bir pazarlık kooperatifinin üstlendiği görevlerden ancak bir kaçını temsil etmektedir. Fiyat pazarlığı yapmak ve üye üreticilerin pazarlık gücünü arttırmak, Üretici Birlikleri'nin görevleri içerisinde sayılan maddelerden çok daha fazlasını gerektirmektedir. Türkiye’de mevcut tarımsal örgüt yapısı içerisinde pazarlık kooperatiflerinin fonksiyonlarını yerine getirebilecek bir organizasyon bulunmamaktadır. Ürün fiyatı, çiftçi gelirine direkt olarak etki eden en önemli faktörlerin başında geldiğinden, fiyatın ve sözleşme şartlarının belirlenmesinden, ödemelerin garanti altına alınmasına kadar geçen süreçteki aşamalar son derece önemlidir. Pazarlık kooperatifleri bu önemli görevi üstlenen kooperatiflerdir ve özellikle ülkemiz gibi üretici-alıcı dengesizliğinin olduğu sektörlerde kurulma ve işleme şansı üzerine daha fazla çalışma yapılmalı ve bu kooperatifin işlev ve faydaları üreticilere tanıtılmalıdır.

becya

Kaynaklar

- (1) Iskow, J. and R. Sexton, 1992, Bargaining Associations in Grower Processor Markets for Fruits and Vegetables, USDA, Agricultural Cooperative Service, ACS Research Report No: 104, USA.
- (2) Bunje, R. B., 1980, Cooperative Farm Bargaining and Price Negotiations, USDA Agricultural Cooperative Service, Cooperative Information Report No:26, USA, pp. 19-33.
- (3) Rehber, E., 1996, Tarımda Pazarlık Kooperatifleri, Kooperatif Dünyası, Yıl: 26, Sayı: 309, Aralık 1996, Ankara.
- (4) Warman, M. And T. J., Kennedy, 1998, Agricultural Marketing Cooperatives, USDA, Rural Business-Cooperative Service, May 1998, USA.
- (5) Rehber, E., ve S. Duman, 1998, ABD Tarımında Pazarlık Kooperatifleri, Kooperatif Dünyası, Yıl: 28, Sayı: 328, Temmuz 1998, Ankara, sy. 2-4.
- (6) Hueth, B. And P. Marcoul, 2003, An Essay on Cooperative Bargaining in U.S. Agricultural Markets, Journal of Agricultural&Food Industrial Organization, Volume 1, Issue 1, Article 10, USA.
- (7) Marion, B. W., 1986, The Organization and Performance of the U.S. Food System, U.S. Department of Agriculture, University of Wisconsin-Madison, NC 117 Committee, Lexington Books, USA, pp 88-92.
- (8) Siebert, J, 1992, How Members View Your Cooperative, 37th National and Pacific Coast Bargaining Cooperative Conference, December 3-5 1992, USDA, ACS Report No:37, USA, pp 23.
- (9) Torgerson, R. E., 1992, Implications of Pacific Coast Producers/Del Monte Foods Arrangement: A Group Action, 37th National and Pacific Coast Bargaining Cooperative Conference, December 3-5 1992, USDA, ACS Report No:37, USA, pp 14-17.
- (10) Marcus, G. D., 1994, Farm Bargaining Cooperatives: Group Action Greater Gain, USDA, Agricultural Cooperative Service, ACS Report No: 130, March 1994, Washington D.C.
- (11) Lang, M. G., 1993, Where Bargaining Associations Fit, 38th National and Pacific Coast Bargaining Cooperative Conference, December 2-4, Portland, USDA, ACS Report No:42, USA, pp 1- 6.
- (12) Cooper, C., 1992, How Conciliation Works Under California Fair Practices Act, 37th National and Pacific Coast Bargaining Cooperative Conference, December 3-5 1992, USDA, ACS Report No:37, USA, pp 18.
- (13) Spolter, J., 1992, Bargaining Co-ops Leading in Using Conciliation, 37th National and Pacific Coast Bargaining Cooperative Conference, December 3-5 1992, USDA, ACS Report No:37, USA, pp 20-21.
- (14) Mülâyim, Z.G., 1999, Kooperatifçilik, Yenilenmiş Üçüncü Baskı, Yetkin Yayınları, s. 181-183, Ankara.
- (15) Anonim, 2004, 29.Haziran.2004 tarih ve 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu.

KKTC'DE TASARRUF KOOPERATİF BANKALARININ DEMOGRAFİK YAPISI VE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yrd.Doç.Dr. Okan ŞAFAKLI*

ÖZET

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) tasarruf kooperatifleri göreceli olarak gerek üye sayısı, gerekse istihdam açısından en önemli kooperatif türü durumundadır. Bankacılık alanında faaliyet göstermelerine rağmen diğer ticari bankalar gibi sıkı ve etkin bir şekilde denetlenmeyen tasarruf kooperatiflerinin başarısı büyük ölçüde demografik yapı ve örgüt kültürüne bağlıdır. KKTC'de tasarruf kooperatiflerinin demografik yapı ve örgüt kültürü üzerine araştırma yapmayı amaçlayan bu çalışmada; kooperatiflerin demografik yapı itibarıyla yüksek tahsil, uzmanlık, yabancı dil bilgisi, kooperatifçilik ve bankacılık eğitimi hususlarında önemli eksiklikleri ve dezavantajları bulunurken, örgüt kültürü açısından çalışanların performansı, verimliliği ve motivasyonu yanında kurumun tanıtımı, müşteri memnuniyeti ve elektronik bankacılık düzeyi yönünden de önemli eksiklikleri ve yanlış uygulamaları sözkonusudur.

Anahtar Kelimeler: KKTC, Tasarruf Kooperatifi, Demografi, Örgüt Kültürü

* Yakın Doğu Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü Öğretim Üyesi

A Research On The Savings Societies' Demographic Structure and Organizational Culture in The TRNC

Abstract:

It can be asserted that Savings Societies in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) are the most important cooperative types due to the relative number of members and employment. Although operating alongside the commercial banks, the Savings Societies are not regulated under the Banking Law and remains subject to, as some claims, less stringent prudential standards, outside the supervisory purview of the Central Bank. In this respect, the success of Savings Societies mainly depends on their demographic structure and organizational culture. This study focuses on the research on the savings societies' demographic structure and organizational culture in the TRNC. According to the basic findings of the study, inaccurate and insufficient factors and implementations in the fields of higher education, expertise, foreign language, education of banking and cooperative thought, employee performance, motivation, promotion, customer satisfaction and electronic banking related to demographic structure and organizational culture have been discovered.

Keywords: TRNC, Savings Societies, Demography, Organizational Culture

1. GİRİŞ

İşbirliği ve dayanışma güdüsü ile biraraya gelen kooperatif üyeleri, ortak ihtiyaçları ve meşguliyetleri doğrultusunda başta tarım olmak üzere kredi, tüketim, balıkçılık, eczacılık ve turizm gibi farklı türdeki kooperatif adı altında organize olmaktadır. Bu çerçevede kurulan tasarruf kooperatifleri de üyelerinin kredi gereksinimlerini karşılarken çeşitli banka hizmetleri sunmaktadır. Ticari bankaların aksine sıkı bir şekilde denetlenmeyen tasarruf kooperatiflerinin başarısı doğal olarak büyük ölçüde demografik yapı ve örgüt kültürüne bağlıdır. Bu genel tesbit ışığında seçilen çalışmanın amacı, KKTC'deki tasarruf kooperatiflerinin genel olarak demografik yapısını ve örgüt kültürünü araştırmaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında ilgili dairelerin yayınlarının yanısıra, çeşitli akademik eserlerden ve birincil kaynak olarak anket yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda ilk olarak KKTC'deki kooperatifçiliğin mevcut durumu ve tasarruf kooperatiflerinin önemi açıklanmıştır. Daha sonra sırasıyla, araştırma yöntemi ve temel bulgular üçüncü kısımda yer almış ve çalışmanın son kısmı genel değerlendirme ve sonuca ayrılmıştır.

2. KKTC'de Kooperatifçiliğin Mevcut Durumu ve Kooperatif Tasarruf Bankalarının Önemi

İnsanların yalnız başlarına yapamayacakları veya müşterek yapılmasında yarar bulunan işleri en iyi şekilde uygun fiyatlarda gerçekleştirmek üzere dayanışma sureti ile ekonomik güçlerini bir araya getirmelerinden doğan kooperatifçilik hareketinin KKTC'de 1909'da başlayan uzun bir geçmişi bulunmaktadır (1).

KKTC'de kooperatif kuruluşları, üretim, tüketim, kredi ve konut gibi gereksinim duyulan başlıca alanlarda faaliyet göstermektedirler. Bu çerçevede, Tablo 1'de görüldüğü gibi KKTC'de 4 çeşit kooperatif bulunmaktadır.

TABLO 1 : KOOPERATİFLERİN DAĞILIMI¹

Kooperatif Türü	Aktif Koopera tif Sayısı	Tasfiye halindeki Koop.lar	Üye Sayısı	Çalışan Sayısı
Kalkınma Koop.	83	6	17342	797
Kredi Koop.	85	1	15793	141
Tasarruf Koop.	23	1	30825	288
Tüketim Koop.	8	-	717	8
TOPLAM	199	8	64677	1234

¹ 30 Haziran 2002 itibarıyla.

Kaynak : Kooperatif İşleri Dairesi ; (2)

Tabloda gösterildiği gibi 2002 yılı itibarıyla KKTC'de toplam 64,677 kooperatif üyesi bulunmaktadır. Bu rakam toplam nüfusun yaklaşık % 31'ini oluşturmaktadır (3). Kooperatiflerde çalışan sayısı ise 1,234 olup, toplam çalışan nüfusun yaklaşık % 1.4'ünü teşkil etmektedir (4).

Birçok kooperatif kuruluşu çok amaçlılık ilkesine uyularak oluşturulmuş ve bu yönde faaliyete geçirilmiş, ancak ekonomik büyüklük unsuru üzerinde durulmadığından bir kısım kooperatif verimlilik açısından yetersiz kalmış veya ekonomik gerekliliği ortadan kalkmıştır. Bunun neticesinde, faaliyet gösteremeyen kooperatif kuruluşları durguna alınmış ve ekonomik yararlılığı ortadan kalkan kooperatiflerin de tasfiyesine gidilip tescileri iptal edilmiştir. Şöyle ki, 2001 yılında faaliyet gösteren kooperatif kuruluşu 203 iken bu sayı 2002 Haziran ayı itibarıyla 199'dur.

Kooperatifçilik hareketinin geliştirilmesi ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmasının sağlanabilmesi için gerekli araştırma, eğitim, örgütlenme, yönlendirme ve kooperatif kuruluşların tescil, teftiş ve murakebesini yapmakla görevli olan kuruluş Kooperatif İşleri Dairesi'dir. Bu daire, imkanlar nisbetinde faaliyetlerini sürdürmüş, ancak Kooperatif Şirketler Yasası'na göre kooperatif kuruluşların her yıl bir defa kamu

adına teftiş gereği olmasına rağmen uygulamada henüz bu hedefe ulaşamamıştır (5).

KKTC kooperatifçiliğın etkin ve sistematik olmayan teftişinin yanında mali mevzuattan kaynaklanan sorunları, para maliyetini etkileyen unsurlar, kurumlar vergisinin yarattığı sorunlar, enflasyon ortamında verilen krediler, iskan sorunları, üst birlik sorunu, eğitim sorunu ve demokratik yönetim sorunu başlıkları altında temel sorunları bulunmaktadır (6).

Tasarruf Bankaları 1939 yılında kurulmaya başlamıştır. Günümüze kadar toplam 33 adet kurulmuştur. 1960-61-62 yıllarında kurulan tasarruf kooperatiflerinde (bankalarında) bir yoğunluk gözlemlenmektedir. Bu dönemde kurulan 10 tasarruf kooperatifinin 8 tanesi (%80) halen faaliyetlerini sürdürmektedir (7). Tablo 1'de görüldüğü gibi halen 23 adet tasarruf kooperatifi faaliyetini sürdürmektedir. Tasarruf kooperatifleri, sayı itibarıyla toplam kooperatiflerin % 11.55'ini (23/199) oluşturmasına rağmen, tasarruf kooperatiflerinin sahip olduğu üye sayısı toplam üye sayısının yaklaşık % 50'sidir (30825/64677). Öte yandan, tasarruf kooperatiflerinde her kooperatife 12.5 (288/23) kişi istihdam hesaplanırken, bu kredi kooperatiflerinde 9.6 (797/83), tüketim kooperatiflerinde ise 1'dir (8/8). Dolayısıyla, tasarruf kooperatifleri nitelik açısından en önemli kooperatif türü durumundadır.

Tasarruf kooperatifleri üyelerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelirken aynı zamanda ticari bankalar gibi çeşitli bankacılık hizmetleri sunmaktadırlar. KKTC'de kooperatif tasarruf bankaları normal bankacılık işlemleri yapmalarına rağmen, yalnızca iki tanesi Bankalar Kanununa tabi olup diğerleri kooperatifler yasasına göre faaliyet göstermekte ve diğer bankalar gibi Merkez Bankası denetimine tabi bulunmamaktadırlar. Bunun doğal bir sonucu olarak diğer bankalar karşısında haksız rekabet etme imkanı bulmaktadırlar. Şöyleki, Bankacılık mevzuatına tabi olmayan Kooperatif Kuruluşlar, munzam karşılık ve disponibiliteler yükümlülüğü olmadan ticari bankalar gibi bankacılık faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu ise sektöre zarar verici ölçüde haksız rekabet ortamı yaratmıştır (8). Ayrıca, Kooperatif İşleri Dairesi'nin yetersiz ve geriden gelen teftişleri karşısında bu kooperatifler faaliyetlerini denetim ve gözetimden uzak yürütmektedirler (9). En büyük kooperatif tasarruf bankası durumunda olan PEYAK'ın iflası sonrası bu bankanın yaptıkları işlerin sermayelerini aşarak özkaynak yetersizliği yaşadığı, yasaya aykırı olarak üye olmayan kişi ve kurumlara kredi verip mevduat kabul ettiği ortaya çıkmıştır (10).

3. Araştırma Yöntemi ve Temel Bulgular

Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından denek sayısı oldukça yüksek tutulmuştur. Bu çerçevede, Tablo 2'de görüldüğü gibi bankalar kanununa tabi 2 tasarruf kooperatifi dışındaki 19 tasarruf kooperatifine yönelik 89 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Araştırmaya tabi tutulan tasarruf kooperatifleri toplam tasarruf kooperatifin % 82,6'nı oluştururken , denek sayısı toplam

çalışan sayısının yaklaşık % 31'ini temsil etmektedir. Araştırmada seçilen 89 kişi yönetici ve diğer personel olmak üzere her türlü çalışana kapsamaktadır. Araştırmada, 89 kişinin hepsi ile yüz yüze anket yöntemiyle görüşme yapılmıştır. Araştırmada demografik yapı, örgüt kültürü yanında yönetim şekli, tanıtım faaliyetleri ve teknolojik donanımı yansıtan soru içerikli anket formu kullanılmıştır. Bu çerçevede gerçekleştirilen araştırmada elde edilen kooperatifçilik ve tasarruf kooperatiflerinin istikrarlı başarısı için önem taşıyan temel bulgular, demografik yapı ve örgüt kültürü başlıkları altında aşağıda belirtilmektedir.

TABLO 2: KKTC'DE ARAŞTIRMAYA TABİ TUTULAN TASARRUF KOOPERATİFLERİ

		Frequenc	Percen	Valid Percen	Cumulativ e
Valid	K.T. KOOP	4	4,5	4,5	4,5
	OYAK - Yardım İlaşma	3	3,4	3,4	7,9
	SERDARLI	4	4,5	4,5	12,4
	MAGUSA TURK İKTİSAT	7	7,9	7,9	20,2
	MEHMETCIK	5	5,6	5,6	25,8
	OKAL	6	6,7	6,7	32,6
	DOGANCI	4	4,5	4,5	37,1
	BOSTANCI	4	4,5	4,5	41,6
	MEZKOOP	23	25,8	25,8	67,4
	İSÇİ KALKINMA	3	3,4	3,4	70,8
	LEFKOSA İKTİSAT	5	5,6	5,6	76,4
	MEMURLAR	1	1,1	1,1	77,5
	POLİS	6	6,7	6,7	84,3
	BEYARMUDU	3	3,4	3,4	87,6
	YENİERENKÖY	2	2,2	2,2	89,9
	LAPTA	2	2,2	2,2	92,1
	ALSANCAK	2	2,2	2,2	94,4
	LEFKE	5	5,6	5,6	100,0
	Total	89	100,0	100,0	

Kaynak: KKTC Kooperatif Merkez Bankası

a) Demografik Yapı

- **Cinsiyet:** Çalışanların % 64,8'inin kadın, % 35,2'sinin ise erkek olduğu tesbit edilmiştir (Tablo 3).

TABLO 3: CİNSİYET

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulativ e Percent
Valid	kadın	57	64,0	64,8	64,8
	erkek	31	34,8	35,2	100,0
	Total	88	98,9	100,0	
Missing	99,00	1	1,1		
Total		89	100,0		

• **Medeni Hal:** Çalışanların % 87.6'sının evli, % 12.4'ünün ise bekar olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 4).

TABLO 4: MEDENİ HAL

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid evli	78	87,6	87,6	87,6
bekar	11	12,4	12,4	100,0
Total	89	100,0	100,0	

• **Bankada Çalışma Süresi:** Kooperatif tasarruf bankalarında çalışanların 1 ile 29 yıl arasında tecrübe sahibi oldukları görülmektedir. 1 ile 16 yıl arasında tecrübe sahibi olanlar çalışanların % 80.9'unu oluşturmaktadır (Tablo 5). Bu ise çalışanların nisbeten genç olduğunu göstermektedir. Çünkü, aynı araştırma sonucuna göre 24 ile 46 yaş arası olanlar, çalışanların yaklaşık % 82'sini temsil etmektedir.

TABLO 5: BANKADA ÇALIŞMA SÜRESİ

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1,00	3	3,4	3,4	3,4
2,00	4	4,5	4,5	7,9
3,00	1	1,1	1,1	9,0
4,00	2	2,2	2,2	11,2
5,00	12	13,5	13,5	24,7
6,00	6	6,7	6,7	31,5
7,00	5	5,6	5,6	37,1
8,00	8	9,0	9,0	46,1
9,00	6	6,7	6,7	52,8
10,00	8	9,0	9,0	61,8
11,00	5	5,6	5,6	67,4
12,00	2	2,2	2,2	69,7
13,00	4	4,5	4,5	74,2
14,00	2	2,2	2,2	76,4
15,00	2	2,2	2,2	78,7
16,00	2	2,2	2,2	80,9
17,00	2	2,2	2,2	83,1
20,00	5	5,6	5,6	88,8
21,00	1	1,1	1,1	89,9
22,00	2	2,2	2,2	92,1
23,00	1	1,1	1,1	93,3
26,00	2	2,2	2,2	95,5
28,00	3	3,4	3,4	98,9
29,00	1	1,1	1,1	100,0
Total	89	100,0	100,0	

• **Bankacılık Alanında Tecrübe:** Çalışanların % 83.1'i daha önce başka bir bankada çalışmadığını ifade etmiştir (Tablo 6).

TABLO 6: DAHA ÖNCE BAŞKA BİR BANKADA ÇALIŞMA DURUMU

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid evet	15	16,9	16,9	16,9
hayir	74	83,1	83,1	100,0
Total	89	100,0	100,0	

• **Eğitim Durumu:** Çalışanlardan 1 kişi yüksek lisans olmak üzere yalnızca % 14.6'sı üniversite mezunu bulunmaktadır (Tablo 7). Üniversite mezunları arasında bankacılık-finans ve işletme bölümü mezunlarının toplam çalışanlara oranı ise % 9'dur (Tablo 8).

TABLO 7: EĞİTİM DURUMU

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ortaokul mezunu	1	1,1	1,1	1,1
lise mezunu	75	84,3	84,3	85,4
üniversite mezunu	12	13,5	13,5	98,9
yüksek lisans mezunu	1	1,1	1,1	100,0
Total	89	100,0	100,0	

TABLO 8: ÜNİVERSİTE MEZUNLARININ BİTİRDİĞİ BÖLÜM

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid yok	76	85,4	85,4	85,4
ekonomi-maliye	2	2,2	2,2	87,6
bilgisayar programcisi	1	1,1	1,1	88,8
işletme	7	7,9	7,9	96,6
bankacılık-finans	1	1,1	1,1	97,8
sosyal bilimler	1	1,1	1,1	98,9
elektrik-elektronik	1	1,1	1,1	100,0
Total	89	100,0	100,0	

• **Bankacılık Eğitimi:** Kooperatif tasarruf bankalarında çalışanların % 76.2'si daha önce bankacılık eğitimi almazken (Tablo 9), % 82.6'sı halen çalışmış olduğu tasarruf kooperatifinde de bankacılık eğitimi almamıştır (Tablo 10).

TABLO 9: BU İŞYERİNE BAŞLAMADAN ÖNCE BANKACILIK EĞİTİMİ ALDINIZ MI?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	evet	20	22,5	23,8	23,8
	hayir	64	71,9	76,2	100,0
	Total	84	94,4	100,0	
Missing	99,00	5	5,6		
Total		89	100,0		

TABLO 10: BU İŞYERİNE BAŞLADIKTAN SONRA BANKACILIK EĞİTİMİ ALDINIZ MI?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	evet	15	16,9	17,4	17,4
	hayir	71	79,8	82,6	100,0
	Total	86	96,6	100,0	
Missing	99,00	3	3,4		
Total		89	100,0		

• **Kooperatifçilik Eğitimi:** Kooperatif tasarruf bankalarında çalışanların % 88,6'sı daha önce kooperatifçilik eğitimi almazken (Tablo 11), % 86'sı halen çalışmış olduğu tasarruf kooperatifinde de kooperatifçilik eğitimi almamıştır (Tablo 12).

TABLO 11. BU İŞYERİNE BAŞLAMADAN ÖNCE KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ ALDINIZ MI?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	evet	10	11,2	11,4	11,4
	hayir	78	87,6	88,6	100,0
	Total	88	98,9	100,0	
Missing	99,00	1	1,1		
Total		89	100,0		

TABLO 12: BU İŞYERİNE BAŞLADIKTAN SONRA KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ ALDINIZ MI?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	evet	12	13,5	14,0	14,0
	hayir	74	83,1	86,0	100,0
	Total	86	96,6	100,0	
Missing	99,00	3	3,4		
Total		89	100,0		

- **Yabancı Dil Bilgisi:** Çalışanların yaklaşık yarısı (% 44.9) herhangi bir yabancı dil bilmemektedir (Tablo 13).

TBLO 13: HANGİ YABANCI DİLLERİ BİLİYORSUNUZ?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ingilizce	40	44,9	44,9	44,9
	Rumca	2	2,2	2,2	47,2
	yok	40	44,9	44,9	92,1
	ingilizce-Rumca	4	4,5	4,5	96,6
	ingilizce-Fransızca	1	1,1	1,1	97,8
	ingilizce-Almanca	1	1,1	1,1	98,9
	ingilizce-Rumca-Arapca	1	1,1	1,1	100,0
	Total	89	100,0	100,0	

b) Örgüt Kültürü

Kooperatif tasarruf bankalarının örgüt kültürü ile ilgili gerçekleştirilen araştırmada geneli yansıtacak temel bulgular aşağıda özetlenmektedir.

- Bankada başarılı olan personel maddi ve manevi olarak ödüllendirilmemektedir.
- Çalışanların görevi ile ilgili yapabileceği hataların hoşgörüsüyle karşılandığına dair genel bir kanı bulunmamaktadır (Tablo 14).

TABLO 14: ÇALIŞANIN GÖREV İLE İLGİLİ YAPABİLECEĞİ HATALAR, HOŞGÖRÜYLE KARŞILANIR

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hiçbir zaman	11	12,4	12,5	12,5
	nadiren	26	29,2	29,5	42,0
	arasıra	26	29,2	29,5	71,6
	oçu zaman	21	23,6	23,9	95,5
	her zaman	4	4,5	4,5	100,0
	Total	88	98,9	100,0	
Missing	99,00	1	1,1		
Total		89	100,0		

- Bankaca uygulanan yenilik ve değişimler, çalışanlar tarafından kolayca kabul edilmektedir.
- Bankada çalışanların görevlerini, sıkı denetimden uzak bir ortamda yaptıklarına dair genel bir kanı bulunmamaktadır (Tablo 15).

TABLO 15: BANKADA ÇALIŞAN GÖREVİNİ SIKI KONTROLDEN UZAK BİR ORTAMDA YAPAR

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hiçbir zaman	23	25,8	32,9	32,9
	nadiren	8	9,0	11,4	44,3
	arasıra	9	10,1	12,9	57,1
	çoğu zaman	15	16,9	21,4	78,6
	her zaman	15	16,9	21,4	100,0
	Total	70	78,7	100,0	
Missing	99,00	19	21,3		
Total		89	100,0		

- Göreve başlayan yeni bir personel, kısa sürede kuruma ve diğer çalışanlara intibak etmektedir.
- Banka personeli arasında karşılıklı bir dostluk ve güven hakimdir.
- Çalışanların mesleki gelişimi için yönetimin her türlü desteği sağladığına dair genel bir kanı bulunmamaktadır (Tablo 16).

TABLO 16: ÇALIŞANLARIN MESLEKİ GELİŞİMİ İÇİN YÖNETİM HER TÜRLÜ DESTEĞİ SAĞLAR

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hiçbir zaman	12	13,5	14,1	14,1
	nadiren	12	13,5	14,1	28,2
	arasıra	20	22,5	23,5	51,8
	çoğu zaman	13	14,6	15,3	67,1
	her zaman	28	31,5	32,9	100,0
	Total	85	95,5	100,0	
Missing	99,00	4	4,5		
Total		89	100,0		

- Bankanın başarılı olması için herkes üzerine düşeni yapmaktadır.
- Banka personeli görevi ile ilgili sorumluluk almaktan kaçınmamaktadır.
- Bankada sonuçlardan çok, formalite, prosedür ve kurallara önem verilmektedir.
- Çalışanlar, bankanın amaç ve hedeflerini aynı şekilde anlayıp yorumlamaktadır.
- Banka, aile, toplum ve iş dünyasının beklentilerini karşılamaktadır.
- Mesleki konularda çalışanlar arasında herhangi bir rekabet bulunmamaktadır.
- Çalışanların görevi ile ilgili konularda yönetim her türlü yardımı sağlamaktadır.
- Çalışanlar arasında iyi bir dayanışma ve işbirliği bulunmaktadır.
- Yönetimin, çalışanların sosyal yaşantısıyla da ilgilendiğine dair genel bir kanı bulunmamaktadır (Tablo 17).

TABLO 17 :YÖNETİM, ÇALIŞANLARIN SOSYAL YAŞANTISIYLA DA İLGİLENMEKTEDİR

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hiçbir zaman	19	21,3	22,4	22,4
	nadiren	19	21,3	22,4	44,7
	arasıra	20	22,5	23,5	68,2
	çoğu zaman	13	14,6	15,3	83,5
	her zaman	14	15,7	16,5	100,0
	Total	85	95,5	100,0	
Missing	99,00	4	4,5		
Total		89	100,0		

- Çalışanlar, banka ile ilgili düşüncelerini çekinmeden açıklamaktadırlar.
- Çalışanlar arasındaki çatışmalar karşılıklı anlayış içinde çözümlenmektedir.
- Görevi ile ilgili mevzuat dışı belirsiz durumlarda çalışanlar risk alarak karar verememektedirler.
- Bankadaki uygulamalar, aile ve toplumdaki egemen değerlerle benzerlik göstermektedir.
- Banka tarafından etkin ve sistemli tanıtım faaliyeti gerçekleştirilmemektedir.
- Liderlik açısından yönetim, çalışanlara danışmakta ama kararları kendisi vermektedir (Tablo 18).

TABLO 18: BANKANIZDA KARARLAR GENELDE AŞAĞIDAKİ GİBİ VERİLİR

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yönetim çalışanlarla görüşerek kararları ortaklaşa verir	11	12,4	12,6	12,6
	Yönetim çalışanlara danışır ama kararları kendisi verir	48	53,9	55,2	67,8
	Yönetim çalışanlara danışmadan kararlar verir ve dışı ilet	28	31,5	32,2	100,0
	Total	87	97,8	100,0	
Missing	99,00	2	2,2		
Total		89	100,0		

- Kooperatif tasarruf bankalarında, çağdaş elektronik bankacılığın sunduğu dağıtım kanalları bulunmamaktadır.

4. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Tasarruf kooperatifleri KKTC’de kooperatifçilik sektörü için olduğu kadar ülke ekonomisi için de büyük önem taşımaktadır. Ancak, tasarruf kooperatiflerinin bankalar kanununa tabi olmamaları önemli iki sorun ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan biri, tasarruf kooperatiflerinin kaynak maliyetini artıran bazı yükümlülüklerinin olmamasından dolayı ticari bankalar karşısında haksız rekabet ortamı yaratmasıdır. İkincisi ise, tasarruf kooperatiflerinin etkin ve sistemli denetlenmemelerinden dolayı bankacılık ve finansal denetim, düzenleme ve gözetlemenin temel amaçları olan mudi ve müşterinin korunması, parasal istikrar, etkin rekabete dayanan finansal sistemin tesisi (11), ödeme sistemleri ve fonların dönüşümünde etkinlik (12), ve sistematik ve kişisel riskin önlenmesi (13) unsurlarının sağlanmasında doğal olarak engeller ve sorunların çıkmasıdır.

Çalışmada gerçekleştirilen araştırmaya göre tasarruf kooperatiflerinin başarısını olumsuz etkileyebilecek demografik yapı ve örgüt kültürü ile ilgili önemli unsurların tesbiti yapılmıştır. Bunları aşağıdaki gibi kısaca özetlemek mümkündür:

- Kooperatifçiliğin temel ilkeleri arasında yer alan eğitim (14) konusunda KKTC’deki tasarruf kooperatiflerinin büyük eksikliği bulunmaktadır. Çalışanların % 83.1’i daha önce herhangi bir bankada çalışmadığı halde, büyük bir oranda ne tasarruf kooperatifine başlamadan önce ne de sonra kooperatifçilik ve bankacılık eğitimi almışlardır. Ayrıca, çalışanların yalnızca % 14.6’sı üniversite mezunu bulunmaktadır. Öte yandan, küreselleşmenin önemli boyutlara ulaştığı bankacılık alanında tasarruf kooperatiflerinde yabancı dil bilenlerin oranı yaklaşık % 50’dir.

- Örgüt kültürü açısından çalışanların performansı ve motivasyonunu olumsuz etkileyebilecek unsurları yansıtan araştırma sonuçları ise bankada başarıya göre ödüllendirme sisteminin olmaması, çalışanların mesleki gelişimi için tasarruf kooperatiflerinin etkin rol almaması, sonuçlardan çok formalite, prosedür ve kurallara önem verilmesi ve yönetimin çalışanların sosyal yaşantısıyla ilgilenmemesidir. Ayrıca, tasarruf kooperatiflerinde etkin ve sistemli tanıtımı yapılmamakta ve çağdaş elektronik bankacılık imkanları sunulmamaktadır.

Çalışmada sonuç olarak, tasarruf kooperatifleri ile ticari bankalar arasındaki haksız rekabetin kaldırılması, tasarruf kooperatiflerinin etkin olarak gözetim, denetim ve düzenleme işlemlerine tabi tutulması, Kooperatif İşleri Dairesi, Kıbrıs Türk Kooperatif Merkez Bankası ve tasarruf kooperatiflerinin işbirliği ile kooperatifçilik ve bankacılık eğitiminin verilmesi ve elektronik bankacılık imkanlarının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, tasarruf kooperatiflerinde başarının ödüllendirilmesi, çalışanların mesleki gelişimine önem verilmesi, takım ve aile ruhunun yaratılması için çalışanların sosyal ve kültürel yaşantılarına ilgi gösterilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. AYDENİZ, Orhan (1997), **Kıbrıs'ta Kooperatifçilik**, 1. Basım, Ada – M Basın Yayın Ltd., Lefkoşa – KKTC, s. 46-49.
2. SARI, Hüseyin(2002), **Finans Sektörü İhtisas Komisyonu Raporu**, Kısım V. Lefkoşa. s.26
3. DPÖ (2002),**Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2001**, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İzleme ve Koordinasyon Daires, Lefkoşa, s. 3.
4. DPÖ (2002),**Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2001**, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İzleme ve Koordinasyon Daires, Lefkoşa, s. 71.
5. DPÖ (2003), **2003 Geçiş Yılı Programı**, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa –KKTC, s. 427-431.
6. ŞAFAKLI, Okan & ÖZDEŞER, Hüseyin (2002), “ An Analysis of the Cooperatives in the Turkish Republic Of Northern Cyprus in the Process of EU”, **XVII. International Turkish Cooperative Congress on Globalization and Cooperatives-Papers**, 31 October – 2 November 2002, Gazi University, Beşevler – Ankara /TÜRKİYE, pp. 126-140.
7. KOOPERATİF İŞLERİ DAİRESİ (2001), **Kooperatifçilik ve Kooperatiflere Ait İstatistiki Bilgi ve Değerler**, Başbakanlık Kooperatif İşleri Dairesi ,Lefkoşa, s. 5.
8. MUNGAN, Z. (2003), **Mülakat**, Devlet Planlama Örgütü Planlama Uzmanı, 17 Nisan., Lefkoşa-KKTC.
9. ŞAFAKLI, Okan (2002), “Impacts Of Cyprus’ European Union Integration On Turkish Cypriot Cooperatives with Emphasis On The Financial Sector Of Cooperatives ”, **Doğuş University Journal**, Number:6,July 2002, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, s. 111-123.
10. YILMAZ, Işıl (2002), **Mülakat**, Devlet Planlama Örgütü Müsteşarı, 19 Mart, Lefkoşa-KKTC.
11. SPONG, Kenneth (1985), **Banking Regulation**, 2nd Edition, Federal Reserve Bank of Kansas City, USA, pp. 5-8.
12. DEWATRIPONT, Mathias & TIROLE, Jean (1999), **The Prudential Regulation of Banks**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts London, England, pp. 29.
13. OECD (1992), **Banks Under Stress**, Paris-France, pp. 31.
14. KOÇ, Hakan (2001) ,**Kooperatifçilik Bilgileri**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, pp. 3.

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA MODELLERİ ARAYIŞINDA KIRSAL TURİZM YAKLAŞIMI ÖNERİSİ

Hasan AKÇA* Murat SAYILI* Kemal ESENGÜN**

ÖZET

Toplumun değişik kesimleri arasında gelirin dengesiz dağılımı, bölgeler ve özellikle kırsal-kent arasındaki gelişmişlik farkları ve fakirlik olgusu az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından bir kaçıdır. Eğer bu tip sorunlar orta veya uzun vadede çözülemezse toplumsal, psikolojik, ekonomik ve politik sorunların doğması kaçınılmazdır. Bu nedenle kırsal halkın toplumun diğer kesimleri ile aynı yaşam koşullarına kavuşması toplumsal barış açısından arzulanan bir gerçektir. Bunun farkında olan devletler / hükümetler kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik farklı stratejiler geliştirmişler ve politikalar uygulamışlardır. Eski kalkınma anlayışı tarımsal kalkınmaya yer verirken yeni kalkınma plan ve programlarında kırsal alanların kalkınmasında kırsal sanayi ve kırsal turizmde ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma çalışmalarını inceleyerek tarım, çevre ve turizm politika ve stratejilerinin kırsal alanların kalkınmasındaki rolünü belirlemek ve uzmanlar tarafından kırsal alan kalkınmasında yeni bir model/yaklaşım olarak önerilen kırsal turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerini irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal alan, kırsal kalkınma, kırsal turizm

* Dr., GOPÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü - Tokat

** Prof.Dr., GOPÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü - Tokat

PROPOSAL FOR SEEKING OF RURAL DEVELOPMENT MODELS IN TURKEY: RURAL TOURISM APPROACH

ABSTRACT

Imbalance income distribution in society, development difference between rural and urban areas and among regions, and poverty are some of the main problems of the less developed/developing countries. If these problems are not solved, they can lead to social, psychological, economic and political problems in medium or long terms. Therefore, having same life conditions of rural dwellers with other parts of the society is a willing reality for social peace. The states or governments having that's importance have developed different strategies and applied policies towards development of rural areas. Unlike the old development concept (idea), new development plans and programs focus on rural industry and rural development as well as agricultural development.

Two main aims of the study are to determine the role of agriculture, environmental and tourism policies and strategies in the development of rural areas by investigating rural development studies in Turkey, and to analyse economic, socio-cultural and environmental effects of rural tourism proposed as a new model / approach by expertise.

Keywords: Rural area, rural development, rural tourism

1. GİRİŞ

Dünya genelinde kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı sürekli azalma eğilimindedir. 1950 yılında %82 olan bu pay 2000 yılında %58'e düşmüştür. Bu oranın 2020 yılında %43'e düşeceği beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfus 2010 yılına kadar mutlak değer olarak artış içerisinde olacak ve daha sonra yavaş bir azalma trendi içerisine girecektir (Erdönmez ve Başa, 2002).

Gelişmekte olan ülke statüsünde olan Türkiye'de, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında ülke nüfusunun %75.78'i kırsal alanlarda yaşarken, en son nüfus sayımının yapıldığı 2000 yılında ise köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %35.10 düzeyine inmiş durumdadır (Anonim, 2003). Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığı zaman, Türkiye'deki kırsal nüfus miktar ve oranının hala yüksek düzeylerde olduğu söylenebilir. Belli bir zaman periyodunda ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak kır-kent arasındaki fark azalmasına rağmen; kırsal alanlar diğer kesimlerle karşılaştırıldığında yine de çözülmesi gereken bir çok sorun (aşırı nüfus artışı, doğal kaynakların bozulması vb) ile karşı karşıyadır. Bunun için, gerek gelişmiş ülkeler (İtalya, Yunanistan ve Portekiz örneğinde olduğu gibi) ve gerekse az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler kendi sosyo-ekonomik yapılarına göre kırsal alanların kalkınmasına yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Çünkü, bir ülkede toplum kalkınması amaçlandığı zaman; kırsal alanların göz ardı edilmemesi gerekir.

Kırsal alanda yaşayan toplulukların kalkındırılmasını gerekli kılan iki neden vardır. Birincisi, ülkenin en önemli kaynağının insan olması ve insan faktörünün doğal kaynaklardan önce gelmesidir. İkincisi, halkın fakir olması durumunda ülkenin politik devamlılığının tehlikeye düşebilme olasılığıdır (Özçelebi, 1992). Bir ülkede kırsal kalkınmanın hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi; genellikle o ülkenin tarihi gelişme süreci, sosyo-ekonomik yapısı, jeopolitik konumu ve kültürel iç dinamikleriyle yakından ilgilidir (Dursun, 2001). Bu iddia, Türkiye için de geçerliliğini korumaktadır. Türkiye’de tarım sektöründeki gelir düzeyi düşüklüğü, alternatif iş olanaklarının azlığı, altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği kırsal alanların cazibesini yitirmesine ve sonuçta kırdan kente doğru göçü doğurmaktadır. Plansız bir şekilde meydana gelen göç olayı ise kırsal alanlarda var olan mevcut sorunların kentlere doğru taşınması ve sonuçta kentlerde çözülmesi daha zor sorunlar gündeme gelebilmektedir. Bu nedenle, toplum kalkınması gerçekleştirilirken kırsal alanların da dikkate alınmasını gerekmektedir. Fakat, Türkiye’deki kırsal yerleşim birimlerinin sahip olduğu demografik yapının, doğal kaynakların, tarihi ve kültürel değerlerin farklı olması; bu bölgelerde değişik türden kırsal kalkınma modellerinin (tarımsal kalkınma, kırsal sanayi ve kırsal turizm gibi) belirlenmesi ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Çalışmanın amacı, kırsal alan kalkınmasına yönelik politikaların irdelemek, kırsal kalkınma yaklaşımlarını değerlendirerek gelişmiş ülkelerde son yıllarda kırsal kalkınmada önemli bir araç olarak kullanılan kırsal turizmin Türkiye’deki kırsal kalkınmada üstlenebileceği rolü belirlemektir.

2. KIRSAL ALANLARA YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR

En basit tanımlama ile kırsal alan; “*kent sayılan yerlerin dışında kalan yerleşim birimlerini*” kapsamaktadır. Fakat, kırsal alanları sadece coğrafi konum veya nüfusa bakarak sınırlamak doğru değildir. Çünkü, kırsal alanlar ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutu olan çok sayıda olguyu içermektedir.

Kalkınma “*arzu edilen yaşam standartlarına ulaşmak veya yaklaşmak*” olarak tanımlanmaktadır (Atsan ve ark., 2002). Kırsal kalkınma, “*toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını geliştirmek, toplulukları ulusun bütününde kaynaştırmak ve ulusal kalkınmaya tam olarak katılmalarını sağlamak için halkın çabalarını devletin çabaları ile birleştirme sürecidir*” (Anonim, 1963).

Kalkınma planları yapılırken özellikle ekonomik farklılıkları giderici, milli gelirin dengeli bölüşümü esas alınır. Kırsal alanda ekonomik aktivitenin artırılıp, doğal ve kültürel varlığın korunarak yerinde kalkınmanın gerçekleştirilmesi; kırsal kesimin küresel ekonomi ve öncelikle milli ekonominin bütün sektörleriyle entegre edilmesiyle olur. Kırsal alan kalkınması için planlama yapılırken kalkınmanın getireceği ekonomik refah yanında konunun toplumsal boyutu da dikkate alınmalıdır (Dursun, 2001).

Kırsal alanlarda sağlanan kalkınmanın devamlılığı için sürdürülebilir olması gerekmektedir. Kırsal kalkınma ile günümüzdeki ve gelecekteki

kuşakların gıda güvenliği ve güvencesinin sağlanması, eğitimin teşvik edilmesi, teknoloji yaklaşımlarının gelişimi ve istihdam sağlanırken doğal kaynakların yönetimi ve çevrenin korunmasına azami dikkat gösterilmelidir (Anonim, 1995a). Aksi taktirde, bugün geçici olarak kırsal halka fayda sağlanırken; gelecekte telafisi zor veya mümkün olmayan zararlar gündeme gelebilir.

Kırsal alan kalkınma politikaları; kırsal alan toplumlarının ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturmak, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılımını sağlamak üzere, toplum ve devletin ortak çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi (gelişmeyi) kapsamaktadır (Anonim, 2000). Türkiye’de hükümetlerin kırsal kalkınma politikası amaçları; kırsal halkın gelirini ve yaşam standartlarını yükseltmek, kırsal alanlarda yerinde istihdam olanakları sağlayarak kırdan kente plansız ve programsız göçü önlemek ve çağdaş dünyanın sunduğu her türlü olanaklardan kırsal halkın yararlanmasını sağlamak olarak özetlenebilir.

Türkiye’de 1960 yılından itibaren kalkınma planları ile birlikte kırsal kalkınma da ele alınmış ve beş yıllık planlar içerisinde yer almıştır. 1963 yılında başlayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) döneminde hizmetlere gönüllü katılım ve ortaklaşa çalışma yönünde eğitsel çalışmalar yapılmıştır. II. BYKP döneminde tarım ve sanayiinin ilişkilendirilmesi çalışmaları hedeflenmiştir. III. BYKP döneminde çok yönlü kooperatifleşme ve ekonomik amaçlı hizmetlerin teşviki yapılmıştır. 1970’li yıllarda “Tarım Kentleri” veya “Köy-Kent” kavramları bazı siyasi partilerin kırsal kesimin kalkındırılmasına yönelik olarak parti programlarında ve daha sonra da BYKP’de yer almıştır. IV. BYKP döneminde kooperatifleşme ile birlikte etkili bir toprak reformu benimsenmiş, “Köy-Kent” uygulaması ile yeni bir üretim sistemi oluşturulması öngörülmüştür. V. ve VI. BYKP dönemlerinde de kırsal alan planlaması yaklaşımı ile hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayiinin merkez köylere ve kasabalara yönlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. VII. BYKP döneminde kırsal alan yerleşim gruplarına bir üst kademede hizmet sunacak köy grup merkezlerinin “Merkez-Köy” olarak desteklenmesi, ülkedeki dağınık yerleşim ve yatırım politikalarının özendirici önlemlerle düzenlenmesi ve böylece altyapı ve hizmetlerin daha etkin bir şekilde yapılması amaçlanmıştır (Dursun, 2001).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan tarım politikalarının temel amaçlarından ikisi; tarımla uğraşan çiftçilere yeterli ve istikrarlı bir gelir sağlamak ve kırsal alanları kalkındırmaktır. Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının amaçlarından bazıları; sektörler arasında gelir dağılımı dengesizliğini azaltmak, kırsal alanlardan kentlere iş gücü akımını kontrol etmek, işsizliği azaltmak, tarımla uğraşan kişilerin yaşam standartlarını yükseltmek ve tarımda yeterli büyümeyi sağlamak olarak özetlenebilir.

Türkiye, çevre konusunda iki taraflı, çok taraflı, bölgesel ve uluslararası anlaşmalara imza atmış ve Birleşmiş Milletler (UN), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Birliği (EU) tarafından izlenen çevre politikalarını kendi bünyesine uydurmaya çalışmaktadır. Halihazırda Türkiye’de çevre ile ilgili 200’den fazla kanun, kanun hükmünde kararname ve yönetmelikler bulunmaktadır (Muthoo and Onul, 1996).

BYKP’de belirtildiği üzere, çevre koruma konusunda faaliyette bulunacak gönüllü kuruluşlara destek verilecek ve çevre dostu/çevreye duyarlı davranış ve faaliyetlerin hayatın bütün yönlerinin bir parçası olarak görülecek olması kırsal turizm açısından önemli bir avantaj olabilir.

1982 yılında çıkarılan 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu”, Türkiye’de turizmin gelişmesi açısından önemli bir adımdır. Türkiye’de uygulanan turizm politikaları, ülkenin sahip olduğu turizm kaynaklarını hem iç ve hem de dış turizm yoluyla değerlendirmeyi, bunu yaparken de sürdürülebilir turizmin sağlanmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, son yirmi yılda dünya turizm sektöründe değişen ve gelişen yeni tüketici arzu ve eğilimlerini dikkate alarak “turizmin çeşitlendirilmesi, tüm ülke düzeyine ve yılın on iki ayına yaygınlaştırılması” teşvik edilmektedir. Bu kapsamda kırsal alanlarda turizm faaliyetinin yaygınlaştırılması büyük önem arz etmektedir. VII. BYKP’de; “*Turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve dış pazarda değişen tüketici tercihleri de dikkate alınarak yeni potansiyel alanlar oluşturmak amacıyla yayla, dağ, golf, kış, termal-sağlık, yat, kruvazör, karavan, eğlence ve kongre turizmini geliştirme faaliyetlerine devam edilecektir*” (Anonim, 1995b) ifadesi yer almaktadır.

3. KIRSAL KALKINMADA FARKLI YAKLAŞIMLAR (MODELLER)

Bütün dünya ülkelerinin kalkınmada öncelikli yerleri kırsal alanlardır ve bu alanlarda kalkınmanın sağlanması ana hedeftir (Budak, 1996). Çünkü, kırsal kesim ile kentler arasında gerek gelir düzeyi ve gerekse yaşam koşulları açısından, kentler lehine önemli farklar vardır. Zamanla bu farkların giderek derinleşmesi, kırsal kesimin kalkınmasını hızlandırıcı yeni model ve yaklaşımların sürekli gündemde kalmasına neden olmaktadır (İnan ve ark., 1996). Özellikle az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde köylerin bazı itici ve kentlerin çekici özelliklerinden dolayı kırdan kente göçün artması, kırsal halkın yaşam standartlarının düşük olması ve gün geçtikçe kentler lehine önemli farkların oluşması nedeniyle; kırsal kalkınma uzmanları ve tarım politikası yapımcıları kırsal alanlarda var olan sorunların çözümü için “tarımsal kalkınma”, “kırsal sanayi” ve “kırsal turizm” gibi yaklaşımları ileri sürmektedirler.

3.1. Tarımsal Kalkınma Yaklaşımı

Türkiye’de “tarımsal kalkınma” ile “kırsal kalkınma” kavramları çoğu zaman karıştırılmakta ve birbirini yerine kullanılmaktadır. Aslında bu iki kavram birbirinden farklı şeyler ifade etmektedir. Bunu, matematikteki küme kavramı ile açıklayabiliriz. Örneğin, “okul kümesi” kapsar “sınıf kümesi”. Buradan hareketle, “kırsal kalkınma” kapsar “tarımsal kalkınma” şeklinde özetlenebilir. Tarımsal kalkınma, tarımsal üretimin ve kalitesinin artmasını sağlayacak çabaların bütünüdür. Kırsal kalkınma ise tarımsal kalkınmaya ek olarak kırsal kesimde yaşayan halkın gelirinin ve tasarruf düzeyinin artırılmasını, teknolojinin geliştirilmesini, eğitim düzeyinin ve sağlık hizmetlerinin artırılmasını, çevre kirliliğinin önlenmesini, örgütlenmenin artırılmasını, konutların yaşanabilir hale getirilmesini, ulaşım-iletişim gibi temel altyapı

gereksinimlerinin karşılanması; kısaca, modern dünyanın sunduğu bütün hizmetlerden kırsal kesim insanının da yararlanmasını ifade etmektedir.

Tarımsal kalkınma ile bir taraftan tarımsal üretim faaliyetinin her alanında verimliliği ve kaliteyi arttırmak hedeflenirken; diğer taraftan tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve standardizasyonu için gerekli pazarlama olanaklarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu yaklaşım işletmelerin organizasyonu, sulama yatırımlarının gerçekleştirilmesi, hayvan barınaklarının ve diğer işletme binalarının modernizasyonu gibi çok yönlü faaliyetleri de içermektedir.

Geçmişte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlarda tarımsal kalkınmanın sağlanması için büyük çaplı projeler hazırlanmıştır. Bu ülkelerde çiftçilerin yüksek teknolojili girdi kullanımı teşvik edilerek hem tarımsal faaliyette üretimin ve verimliliğin artırılması ve hem de kırsal halkın refah düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Fakat, son zamanlarda kırsal kalkınma uzmanları tarafından, dünyanın bir çok yerinde kırsal ekonomilerin artık kendi ekonomilerini düzeltme ve istihdamı arttırmak için uzun süre tarım sektörüne dayanamayacağı ifade edilmekte ve sorunların çözümü için ise tarım dışı sektörlerde alternatiflerin aranması gerektiği önerilmektedir.

Tarım, kalkınma ekonomisi ile ilgili çalışmaların başladığı 1950'lerden itibaren ekonomistleri yakından ilgilendirmiştir. Bununla birlikte, tarımın ekonomik ve dolayısıyla kırsal kalkınmadaki yeri ve önemi zaman içinde değişik şekillerde yorumlanmıştır. 1950'lerde kalkınma modelleri ve planlarında tarıma oldukça pasif rol atfedilmiş ve tarım sadece geliştirilmesine öncelik verilen sanayi sektörüne kaynak aktaracak bir sektör olarak görülmüştür. Ancak, 1960'larda kaynak aktarımının o kadar kolay olmadığı ve tarım-sanayi arasındaki vazgeçilmez bağıllık anlaşılmıştır. Böylece ekonomik ve kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için tarıma özel bir önem verilmeye başlanmıştır (Öğüt, 1993).

3.2. Kırsal Sanayi Yaklaşımı

Kırsal sanayi, kırsal bölgelerde üretimi artıracak, çiftçiyi daha dinamik bir üretici durumuna getirecek, onların tasarruflarını yatırıma dönüştürecek, yöredeki istihdam sorununa kırsal kesimde çözüm olabilecek bir kalkınma uğraşısıdır (Gülçubuk, 1994).

Kırsal toplumun yapısal durumunu geliştirmek için sadece tarımsal verimliliği artırmak yeterli değildir. Bununla birlikte tarımsal ürünleri işlemek, tarımı destekleyici sanayileri olduğu kadar tarımsal sanayi ve tarım işletmelerindeki aile bireylerinin el becerilerine ilişkin teknik ve teknolojilerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Kırsal toplumun bu tip sanayiye karşı davranışları olumlu olacak ve sonuçta kırsal alanda üretimin, kırsal gelirin ve kırsal hayat standardının hızla artırılması sağlanmış olacaktır (Girgin, 2000). Kırsal alanlarda kurulabilecek sanayiler; geleneksel formda tahıl işleme tesisleri (Kastamonu İli Tosya İlçesi Ortalıkça Beldesindeki Çeltik Fabrikası örneği), meyve-sebze konserve ve muhafaza yapıları, kırsal alanlarda üretilen sütü işleyecek mandıralar, hayvancılık ve su ürünleri üretimi yapan işletmelere yem

sağlayan modern yem üretim fabrikaları şeklinde örneklendirilebilir. Ayrıca, kırsal alanlarda aile ekonomisine önemli katkılar sağlaması olası el işlerine dayalı sanayiler de geliştirilebilir. Örneğin, Ardahan İli Damal İlçesinde Kaymakamlık tarafından kurulan atölyede 30 kadının el emeği-göz nuru ile üretilen ve yöreye has giysilerle süslenen yöresel folklorik bebekler 1996 yılında Japonya'da yapılan bir yarışmada el emeği kategorisinde dünya birincisi olmuştur. Damal Bebeği'ni, "Barbie" ve "Cindy" gibi bir markaya dönüştürmek için hazırlanan bir proje ile yüzlerce gence eğitim verilmiştir. Kursları bitiren gençler, üretim faaliyetine katılmaktadırlar. Üretilen Damal Bebek; Almanya, Hollanda, Belçika, ABD ve Japonya'ya ihraç edilmektedir. Bir başka örnek de, Türkiye'de tüfek üretiminin %60'ını elinde bulunduran Konya İli Beyşehir ilçesine bağlı Huğlu Kasabası'nda bulunmaktadır. "Huğlu Av Tüfekleri Kooperatifi" tarafından 1962 yılında modern teknoloji ile kurulan fabrikada; bugün, 648 ortak ve çalışanı ile birlikte 1000 kişilik bir sanatkar ailesi tarafından yılda 45 000 adet tüfek üretimi yapılmaktadır.

3.3. Kırsal Turizm Yaklaşımı

Sürekli gelişen ulaştırma araçları, hızla artan dünya nüfusu ve refah seviyesi; 2000'li yıllarda da uluslararası turizmin artarak gelişmeye devam edeceğini göstermektedir. Bu potansiyelden pay almak isteyen ülkeler yoğun bir rekabet ve strateji geliştirme yarışı içindedirler (Öztaş, 2002).

Kırsal turizm hareketleri, küreselleşme sürecinin başlamasıyla gündeme gelmiştir. Kent yaşamının insanlar üzerindeki olumsuz etkisi, sakin ve huzur dolu ortamlara olan ihtiyacı arttırmıştır. Başlangıçta çok büyük ölçüde iç turizm konusu olan kırsal turizm, son yıllarda ulaşım olanaklarının ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte uluslararası turizmin konusu olmaya başlamıştır. Özellikle, 1970'li yıllardan itibaren bu alanda yapılan araştırmalarda bir artış görülmekle birlikte, bu yeterli değildir. Gelişmekte olan ülkeler ise kırsal turizmin kırsal kalkınma içindeki rolünü fark etmekte geç kalmışlardır (Özçatalbaş, 2000).

Yeni turizm şekillerinin geliştiği ülkeler incelendiği zaman; bazı ülkelerin kıyılarıdaki yoğun turist baskısını azaltmak, bazılarının ise kırdan kente göçü önlemek veya bölgeler arası gelişmişlik farklarını asgariye indirmek için kırsal turizme başvurduğu, bir kısmının ise turizme sunabilecekleri ortamların sınırlı olması nedeniyle gelir getiren yeni bir kaynak olarak kırsal turizmi benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Gerek devletin/yerel yönetimlerin önderliğinde ve gerekse gönüllü kuruluşlar, özel sektör ve kırsal halkın aktif katılımı sonucu kırsal turizmin yaygınlaşması ile kırsal alanların gelişimine aşağıda özetlendiği gibi; sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel yönden katkı yapacağı değişik araştırma sonuçları ile belirlenmiştir:

a) Yeni İş Olanaklarının Sağlanması:

Kırsal alanlarda gerek tarımsal faaliyetle uğraşan ve gerekse uğraşmayan ailelere kırsal turizm yoluyla ek gelir sağlamak mümkündür. Çünkü, kırsal turizmde konaklama ve diğer hizmetler çoğunlukla küçük aile işletmelerinde veya kır otellerinde gerçekleştiğine göre, aile bireylerinin hepsine iş olanağı doğmaktadır (Soykan, 2000).

b) Yerel Girişimcilik Ruhunun Gelişmesi:

Kırsal yörelerin turizme açılması ile birkaç ailenin gerçekleştirdiği bazı projeler diğer aileler tarafından da benimsenmektedir. Tarımsal, turistik veya kültürel alandaki yeniliklerin özümlemesi, yöredeki ailelerin girişimcilik yeteneklerini geliştirebilecektir (Özgen, 1995).

c) Kırdan Kente Göçün Önlenmesi:

Ekonomisi zayıf yörelerde iç ve dış göç kaçınılmaz bir olgudur. Fakat, plansız göç beraberinde bir çok sorunu da getirmektedir. Göçü önlemenin başlıca yolu, geçim kaynaklarını iyileştirmek/çeşitlendirmek ve sosyal refahı arttırmaktır. Bu nedenle kırsal turizm kırsal alanları kurtarıcı bir görev üstlenmektedir (Soykan, 2000).

d) Karşılıklı Bilgi Akışı:

Bir yörede kırsal turizmin gelişmesi sonucu, farklı kültür ve yaşam tarzına sahip insanlar arasında etkileşim ve bilgi transferi kaçınılmaz olabilir. Yani, kırsal turizm kentlerden kırsal alanlara ve kırsal alanlardan da kentlere yeni ve yararlı bilgilerin (fikirlerin) akışında önemli rol oynayabilir. Kentte yaşayan insanların kırsal alanları ziyaretleri ile her iki kesim arasında bilgi akışı sonucu kırsal halk için yeni şeylerin öğrenilmesi, yeni insanlar tanıma ve dışa açılma; turistler için ise kırsal aile ile birlikte yaşama, onların sorunlarını paylaşma ve farklı hayat görüşüne sahip olma gibi yararlar sağlanabilir (Akca et al., 2000; Akça ve ark., 2001). Kırsal turizm nedeniyle farklı kültürel geçmişe sahip insanların bir araya gelmesi, hem kent insanının hem de kırsal halkın değişik bir dünya ile tanışmasını sağlar. Bu karşılıklı ilişki bazen kırsal yaşam biçimini olumsuz yönde de etkileyebilir (Pizam, 1978; Long et al., 1990).

e) Kadının Sosyal Statüsünün Değişimi:

Ekonomik açıdan kalkınmış büyük yerleşim merkezlerinde kadınların toplum içerisinde önemli ölçüde ekonomik ve sosyal özerklik/özgürlük kazandığı görülmektedir. Kırsal yörelerde turizmin gelişmesi, kadınların aile içindeki rollerinin değişmesine, erkeğin egemenlik haklarında ve yetkilerinde azalmaya neden olabilir (Gülersoy, 1970; Usal, 1992). Kırsal alandaki sektörlerin hiç birisinde turizmde olduğu kadar kadın ön planda değildir;

yöneticiliği yoktur ve yabancılarla iletişim kurması hiç bu kadar gelişmiş değildir (Soykan, 2000). Kadının aktif biçimde bir takım görevler üstlenerek turistlere hizmet etmesi ve bunun sonucunda para kazanması, toplum içindeki statüsünü sağlamlaştıracaktır.

f) Çevre ve Geleneksel Mimari Tarzın Korunması:

Gelecekte turistlerin çevreye daha duyarlı olacakları dikkate alınarak, turizme açılan kırsal alanlarda bozulmamış bir çevre, kısacası doğal flora ve fauna ile kültürel çevre olarak adlandırılan geleneksel mimari tarzın korunması büyük önem taşımaktadır. Bunun için kırsal alanlarda yeni bina inşa etmektense restore çalışmaları ile geleneksel mimari tarz korunarak çevrenin peyzaj açısından daha planlı ve düzenli olması sağlanabilir (Akca et al., 1999; Akça ve ark., 2001).

g) Altyapı, Sağlık ve Eğitim Hizmetlerinin Gelişimi:

Kırsal turizmin yaygınlaşması ile kırsal alanlara götürülecek altyapı, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin kalite ve sayısında önemli miktarlarda artışlar görülebilecektir. Ayrıca, kent insanının kırsal hayatı yerinde görmesi sonucu kırsal halkın problemlerinin fark edilmesi ve çözüme kavuşturulması sağlanabilir (Akça ve ark., 2001).

h) Sektörlerarası İşbirliğinin Sağlanması:

Kırsal turizmin başlatıldığı yörelerde eskiden var olan tarım, ormancılık ve el sanatları gibi faaliyetler kesinlikle bir tarafa itilmemekte, aksine sektörlerarası işbirliği geliştirilmeye çalışılmaktadır. Çünkü kırsal turizmin onlara, onların da kırsal turizme ihtiyacı vardır. Bazı uygulamalarda tarımın kırsal turizm sayesinde canlandığı, verimli hale geldiği ortadadır. Kırsal el sanatları gibi geleneksel kültür mirasının öğeleri ise, geleceğe aktarılmalarını büyük ölçüde kırsal turizme borçlu olmaktadır (Soykan, 2000).

i) Nostaljiyi Yaşayarak Bireylerin Fikren ve Ruhun Dinlenmesi

Kırsal turizmden beklentiler bireylere göre değişmekte ise de, kent insanının geçmişte yaşadığı çocukluk anılarını tazeleyeceği kırsal alanlarda kentte sahip olduğu bazı özellikleri de beraberinde taşıyarak doğanın estetik ve baş döndürücü özelliğinden yararlanabilirler (Rambaud, 1980).

j) Genç Nüfusun Toplumla Bütünleşmesinin Sağlanması

Türkiye gibi genç ve aktif bir nüfusa sahip olan ülkelerde atıl işgücünün üretime yönlendirilmesi ve toplumla entegrasyonunun gerçekleştirilebilmesi için

kırsal alanlarda tarım dışı yeni iş kollarının devreye sokulması önem arz etmektedir. Genç nüfusun eğitim düzeyinin yüksek olması bu kişilerin yenilikleri daha kolay kabul etmelerine yardımcı olmaktadır. Kırsal turizmin gelişmesi ve başarıya ulaşması için yetenekli girişimcilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle, kırsal alanlarda kırsal turizmin gelişimi gençlerin toplumda daha aktif rol oynamalarına yardımcı olacaktır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda dünya turizminde ortaya çıkan yeni eğilimler dikkate alındığında, kırsal alanlarda sahip olunan sosyal, kültürel ve doğal miras Türkiye'nin (eğer değerlendirilebilirse) büyük bir cazibe (çekim) merkezi olabileceği izlenimini vermektedir. Bunun için kırsal turizm planlı, programlı ve organizeli bir biçimde, doğru mekanlardan başlayarak ve doğru hedef kitle seçilerek kırsal turizmin avantaj ve dezavantajları ortaya konulmalıdır.

Türkiye'de VIII. BYKP döneminde; uygulanacak yeni kırsal kalkınma projelerinde yerel kaynakların harekete geçirilmesi, sivil toplum örgütlerinin projelere katılımının teşvik edilmesi ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi amaçlandığı bir durumda kırsal turizm faaliyetinin geliştirilmeye çalışılması kırsal halk için önemli bir fırsat olacaktır.

Türkiye'de de kırsal turizm faaliyeti en küçük yerleşim biriminden ülke geneline kadar çok iyi bir şekilde örgütlenmeli, toplumun tüm kesiminin de katılımının sağlanacağı plan ve projelerle yürütülmelidir. Çeşitli teşvik yöntemleri kullanılarak kırsal turizmi kırsal alanlara olabildiğince yayılmalı, bir anlamda atıl durumdaki kaynaklar harekete geçirilmelidir.

Kırsal alanlarda, tarımsal faaliyet ile kırsal turizmin birbirini destekleyecek şekilde gelişmesine olanak sağlayacak tarım, çevre ve turizm politikaları oluşturulmalıdır.

Kırsal alanlarda yaşayan insanların sorunlarını çözebilmek için, tarım ve tarım dışı alanlarda yöresel ve bölgesel iş olanakları değerlendirilmeli, gerekirse bu tip faaliyetler sübvansiyon veya kredilerle desteklenmelidir.

Kırsal turizme açılacak yörelerin ilk önce potansiyelleri belirlenmeli, turizmin fayda ve zararları ortaya konulmalı ve kırsal halka kırsal turizm konusunda bilgi ile donatılmış, kişi/kurumlar tarafından bilgi aktarımı sağlanmalıdır.

Gelişmiş ülkelerde kırsal alanlardaki bazı yerleşim yerlerinin geçmişte sahip olduğu bazı tarihi, kültürel ve dinsel özellikleri ön plana çıkarılarak bu yerler turizm yoluyla değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, İngiltere'de ünlü edebiyatçı Shakespeare'in doğduğu kasaba her yıl binlerce turist akınına uğramaktadır. Son yıllarda, Türkiye ile birlikte bir çok ülkeyi kapsamına alan İpek Yolu projesinin hayata geçirilmeye çalışılması, Türkiye'de bu güzergah üzerinde bulunan kırsal yerleşimlerde kırsal turizmin yayılması için tarihi bir fırsat olacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin kültürel bütünlüğünü oluşturan Türk

büyüklerinin (Nasrettin Hoca, Yunus Emre, Ertuğrul Gazi, Keloğlan, Mevlana vb) doğup büyüdüğüleri, yaşadıkları ve gezdikleri yerlerin turizme açılması ve tanıtımının yapılması kırsal turizmin gelişmesi açısından önemlidir.

Türkiye coğrafik yapısı, kültürel değerleri, doğal kaynakları ve insan potansiyeli açısından farklı bir yapıya sahiptir. Bölgelerin sahip olduğu potansiyel kaynaklar dikkate alınarak, hangi bölgede hangi kırsal kalkınma yaklaşımının uygulanacağına karar verilmelidir. Ayrıca, kırsal alanların kalkındırılmasında uygulanacak tarımsal kalkınma, kırsal sanayi ve kırsal turizm yaklaşımlarının başarıya ulaşabilmesi için öncelikle kullanılacak araçların iyi seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü, yanlış model veya araç seçimi, o yörede kırsal kalkınma çalışmalarının başarısız olmasına yol açabilecektir.

Tarımsal kalkınmayı kırsal alanların kalkınmasında tek veya en önemli araç olarak görmek yanlıştır. Çünkü, bir bölge tarımsal kalkınma için uygun bir potansiyele sahip iken, bir başka bölge ise kırsal sanayi veya kırsal turizme ağırlık verilmeyi gerektirebilir. Bu nedenle, bir ülkede kırsal kalkınma yaklaşımlarından birine / birilerine karar vermeden önce; bölgeler bazında detaylı araştırma yapılarak o bölgenin sahip olduğu tarım potansiyeli, insan kaynakları, tarihi-doğal değerler dikkate alınmalı ve elde edilen sonuçlar ışığında tarımsal kalkınma, kırsal sanayi veya kırsal turizm yaklaşımlarından biri / birilerine karar verilmelidir. Belirlenen yaklaşım uygulanırken, tepeden aşağıya doğru değil tabandan yukarıya doğru ve kırsal halkın katılımının daha aktif sağlanacağı bir yaklaşım uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akca, H., Sayili, M., Esengun, K. (1999). “*Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm ve Çevre*”, 1st International Symposium on Protection of Natural Environment and Ehrami Karaçam, September 23-25, Kütahya, Turkey.
- Akca, H., Sayili, M., Esengun, K., Akay, M. (2000). “*An Evaluation on the Socio-Cultural, Economic and Environmental Effects of Rural Tourism in the Development of Rural Areas in Turkey*”, 70th EAAE Seminar: Problems and Prospects of Balkan Agriculture in a Restructuring Environment, June 9-11, Thessaloniki, Greece.
- Akça, H., Esengün, K., Sayılı, M. (2001). “*Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü*”, *Standard Dergisi*, Yıl: 40, Sayı: 470, Şubat, Ankara.
- Anonim (1963). *I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. DPT Yayını, Ankara.
- Anonim (1995a). *Sustainable Agriculture and Rural Development, Environmental Policy, Planning and Management/Resources*, FAO Progress Report, April, Rome, Italy.
- Anonim (1995b). *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, DPT Yayını, Ankara.
- Anonim (2000). *Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayını, Ankara.
- Anonim (2003). *2000 Genel Nüfus Sayımı – Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayın No: 2759, DİE Matbaası, Mart, Ankara.
- Atsan, T., Peker, K., Şerefoglu, C. (2002). “*Toplum Kalkınması, Kırsal Kesimin Durumu ve Kooperatifçilik*”, *Kooperatifçilik Dergisi*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Sayı: 136, Nisan-Haziran, Ankara.
- Budak, D. (1996). “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarımsal Yayımda Kamu ve Özel Sektör*”, *Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi*, Cilt: 2, 4-6 Eylül, Adana.
- Dursun, H. (2001). “*Kırsal Kalkınma Planlaması*”, *Türk-Koop Aylık Bülteni*, Ocak, Ankara.
- Erdönmez, C., Başa, Ş. (2002). “*Kırsal Toplum, Köy-Kent Projesi ve Ormancılık Kooperatifleri*”, *I. Ulusal Ormancılık Kooperatifleri Sempozyumu*, 22-23 Mart, Kastamonu.
- Girgin, İ. (2000). “*Kırsal Sanayi ve Kalkınma İlişkileri*”, *Tarım ve Köy Dergisi*, Sayı: 131, Ocak-Şubat, Ankara.
- Gülçubuk, B. (1994). “*Tarımda Özelleştirmenin Sosyal Boyutu ve Kırsal Sanayi*”, *Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi*, Cilt:10, Sayı:112, Ankara.
- Gülersoy, C. (1970). “*Türkiye’de Turizmin Geliştirilmesinin Sosyo-Psikolojik Temelleri*”, *Türkiye’de Turizmin Geliştirilmesi Semineri*, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

İnan, İ.H. Güngör, H., Güngör; G., Erbay, E.R. (1996). “*Kırsal Kesime Yönelik Kamu Hizmetlerinin Organizasyonu: Tekirdağ İli Şarköy İlçesi Tarımsal Üretimi Geliştirme Projesi Örneği*”, **Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi**, Cilt: 2, 4-6 Eylül, Adana.

Long, P. T., Perdue, R. R., Allen, L. (1990). “*Rural Resident Tourism Perceptions and Attitudes by Community Level of Tourism*”, **Journal of Travel Research**, Vol: 28, Winter.

Muthoo, M. K., Onul, T. (1996). **Agriculture in Turkey**, Published by T.C. Ziraat Bankası, November, Ankara.

Öğüt, S. (1993). “*Evolution of Agricultural Development Strategies*”, **Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, Adana.

Özçatalbaş, O. (2000). “*Kırsal Turizmin Geliştirilmesinde Yayımin Önemi*”, **Türkiye IV. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, 6-8 Eylül, Tekirdağ.

Özçelesi, İ. (1992). **Toplum Kalkınmasında Kooperatifçilik**, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD Lisansüstü Ders Notları, Erzurum.

Özgen, Ö. (1995). “*Kırsal Turizmin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çevre*”, **MPM Verimlilik Dergisi**, 1995/3, Ankara.

Öztaş, K. (2002). “*Göller Yöresinde Önemli Bir Alternatif Turizm Merkezi: Akşehir*”, **TSE Standard Dergisi**, Sayı: 489, Eylül, Ankara.

Pizam, A. (1978). “*Tourism's Impacts: the Social Costs to the Destination Community as Perceived by Its Residents*”, **Journal of Travel Research**, Vol: 16, Spring.

Rambaud, P. (1980). “*Turisme et Village Un De'bat de Societe*”, **Sociologia Ruralis**, No:4.

Soykan, F. (2000). “*Kırsal Turizm ve Avrupa'da Kazanılan Deneyim*”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 11, Eylül-Aralık, Ankara.

Usal, A. (1992). “*Turizmin Sosyo-Kültürel Etkisi ve Bir Araştırma*”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, Ankara.

TEKNOLOJİ YÖNETİMİ VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ İLİŞKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Enver AYDOĞAN* Şenol OKAY*

ÖZET:

Küreselleşen dünyada teknoloji akıl almaz bir hızla gelişmekte, teknolojik değişime uyum sağlayamayan işletmeler rekabet güçlerini kaybetmektedir. Günümüzde dünya pazarlarında, teknoloji ağırlıklı bir rekabet hüküm sürmektedir. Dünya pazarlarında her geçen gün artan bu rekabetin bir odağının da kalite olmasından dolayı, kalite üzerinde belirleyici olan teknoloji ve teknoloji yönetimi konuları gündemin ilk sıralarına yerleşmiştir. Bu çalışmada, teknoloji yönetimi ve toplam kalite yönetimi konuları ele alınırken, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde uygulanan bir alan araştırması yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Yönetimi, Toplam Kalite Yönetimi, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

* Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi

* Arş.Gör., Gazi Üniversitesi

RELATION OF TECHNOLOGY MANAGEMENT AND TOTAL QUALITY MANAGEMENT: A FIELD RESEARCH

Summary: Technology has been developing so fast throughout the globalising world, the companies that they could not able to adapt their systems to the change of technology, lose their competitive advantage. Today, competition is technology intensive all over the world. Due to quality focused high competition, technology and technology management issues are the top priority determinants. In this study, technology and technology management are examined while a field research of small and medium sized enterprises added as a case study.

Keywords: Technology Management, Total Quality Management, Small and Medium Sized Enterprises

GİRİŞ

21. yüzyılın ilk yıllarını yaşadığımız günümüzde maliyet-kalite-hız kavramları küresel yapıyı yeniden şekillendirmekte; sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik alanlarda büyük gelişme ve değişim yaşanmaktadır. Bu ortamda işletmelerin başarılı olabilmeleri bireylere önem vermeleri ve stratejik bir bakış açısına sahip olmalarıyla mümkün olabilecektir. Küreselleşen ve bilgiden en üst düzeyde yararlanan dünyamızda, işletmelerin kurumsal yapılarında da değişimlerin yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durum işletmeleri, müşteriye, çalışanları, ortakları ve toplumu memnun edecek biçimde örgüt sistemini yeniden şekillendirmeye zorlamaktadır.

Günümüzde teknolojideki hızlı ilerlemelere paralel olarak, teknolojiyi üreten ve kullanan “insan” faktörünün önemi de giderek artmaktadır. Kullanılan teknolojiden en üst düzeyde faydalanılabilmek için, işletme içerisinde ekip ruhu oluşturulması ve sinerjik bir başarının ortaya çıkmasında Toplam Kalite Yönetimi (TKY) anlayışının büyük etkisi görülmektedir. Bu çalışma da Ankara’da ISO 9000 uygulamalarına sahip Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde yapılan anket çalışmalarıyla teknoloji ve kalite konularında bazı bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

Teknoloji yönetimi, mühendislik, sosyal ve yönetim bilimler gibi farklı disiplinler arasında yeni gelişen bir disiplin olarak, bilgi çağına geçiş sürecinde yöneticilerin bir çoğu için yeni bir bilim dalıdır

Teknoloji yönetimi, en az teknoloji üretimi kadar önemli bir husustur. İleri teknolojiler, kimi zaman yerine kullanıldığı geleneksel teknolojilerden daha kötü bir performans sergileyebilmektedirler. Benzer makine-donatım ve iş sahalarına sahip olan işletmelerde elde edilen çıktılarının ve verimliliğin farklılık gösterdiği görülebilmektedir. Sonuçlardaki farklılığın nedenleri olarak, yerleştirilmiş makine-donatım, iş gücünün teknik dizeyi ve yönetimin yetkinliği

gibi faktörlerden söz edilmektedir (Öğüt,2001:169). Ancak, bu noktada sorumluluk, kullanılan teknolojiye değil, teknolojiyi yönetme konumunda olanlardadır.

Amerikan Ulusal Araştırma Kurumu'nun raporuna göre, teknoloji yönetimi; "Bir organizasyonun stratejik ve taktik amaçlarının şekillendirilmesinde ve bunlara ulaşılmasında gereksinim duyulan teknolojik kapasitenin planlanması, geliştirmesi ve uygulanmasıdır" (İnceler,1995:16-19). Başka bir ifadeyle, teknoloji yönetimi, yöneticilik ile teknik uzmanlık arasında bağlantıyı kurmak ve teknoloji transferi, teknoloji pazarlaması, teknolojik planlama, araştırma-geliştirme, tasarım, imalat, prototip oluşturma, test etme gibi teknoloji teminine ve teknoloji geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi, koordinasyonu ve kontrolüyle ilgili faaliyetlerin tümüdür (Öğüt,2001:169). Teknolojinin organizasyona adaptasyonu ve yönetimi, teknoloji üretimi kadar önemli olup, bütün organizasyonların hedefledikleri, ancak kimi zaman ulaşmakta güçlük çektikleri bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teknoloji yönetimi, organizasyonun stratejik amaçlarının başarılması ve şekillendirilmesinde, teknik kapasitesinin planlanması, geliştirilmesi ve kullanılması için yönetim ve mühendislik disiplinleri arasındaki bağlantının sağlanması olarak tanımlanabilir (Betz,1994: 32 ; Judd,1993:159).

Teknoloji yönetimi, endüstri mühendisliği, iktisat, işletme, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, yönetim bilimi kavram ve ilkelerinden istifade etmektedir. Teknoloji yönetimi için sosyal bilimlerin ve mühendislik bilimlerinin buluşma noktası da denilebilir. Teknoloji yönetiminin diğer disiplinlerle ilişkisi Tablo 1'de görülmektedir (İnceler,1995:16-19).

Teknoloji Yönetiminde en önemli konulardan birisi teknoloji seçimidir. Teknoloji seçimi, teknolojik tahmin ve teknolojik riskleri analiz ederek yapılırken, teknoloji yönetiminin alt yapısını oluşturmaktadır.

Tablo 1. Teknoloji Yönetiminin disiplinler arası niteliği

<i>Disiplinler</i>	<i>Teknoloji Yönetiminin Kullandığı Kavram, Teori, Metodoloji ve Teknikler</i>
<i>Endüstri Mühendisliği</i>	Kalite kontrol, kalite çemberleri, dinamik programlama, trend analizi, kuyruk modelleri, simülasyon, proje yönetimi, üretim planlama, bakım yönetimi, bilgisayar destekli üretim, veri işleme ve bilgisayar teknolojisi.
<i>Yönetim Bilimi</i>	Planlama, örgütleme, koordinasyon, kontrol teknikleri, Araştırma-Geliştirme yönetimi, takım yönetimi, ürün ve ürün geliştirme süreçlerinin yönetimi.
<i>İşletme</i>	Teknoloji transferi, teknoloji pazarlaması, işletme içi yenilik ve teknolojik gelişme, organizasyon yapıları, firma stratejileri ve teknolojik gelişme.
<i>İktisat</i>	Büyüme teorisi, karar teorisi, verimlilik analiz teknikleri, mali analiz teknikleri, rekabet stratejileri, tüketim ve yatırım ilişkileri, istihdam ve üretim ilişkileri.
<i>Sosyoloji</i>	Sosyal yapı-sosyal değişim, biçimsel örgüt oluşturma, sosyal kurumlar, rol, statü, modernleşme teorileri, değişim ve yenilik stratejileri, moral değerler.
<i>Siyaset Bilimi</i>	Örgüt teorisi, yönetsel teori, siyasal sistem yapısı, güç teorisi, uluslararası ilişkiler ve teknoloji transferi.
<i>Matematik</i>	Karar verme, doğrusal programlama, olasılık teorisi, bilişim teorisi.
<i>Ekoloji</i>	Çevresel uyum, ekosistem dengesi, doğal kaynaklar ve teknolojik gelişme, insan sağlığı ve çevre koruma teknolojileri, coğrafik yapı ve teknolojik gelişme.
<i>İstatistik</i>	Teknolojik tahmin teknikleri; Trend Analizi, Delphi yöntemi, karar matrisleri, yöneylem araştırması teknikleri.
<i>Psikoloji</i>	Kabiliyet analizleri, kişilik analizleri, örgüt teorisi, motivasyonu artırma ve yaratıcı sorun çözme teknikleri, takım kurma ve ekip çalışması.

Kaynak: İnceler, Halime, "Teknoloji Yönetiminin Ekonomik ve Sosyal Etkileri", Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 16-19 (1995)

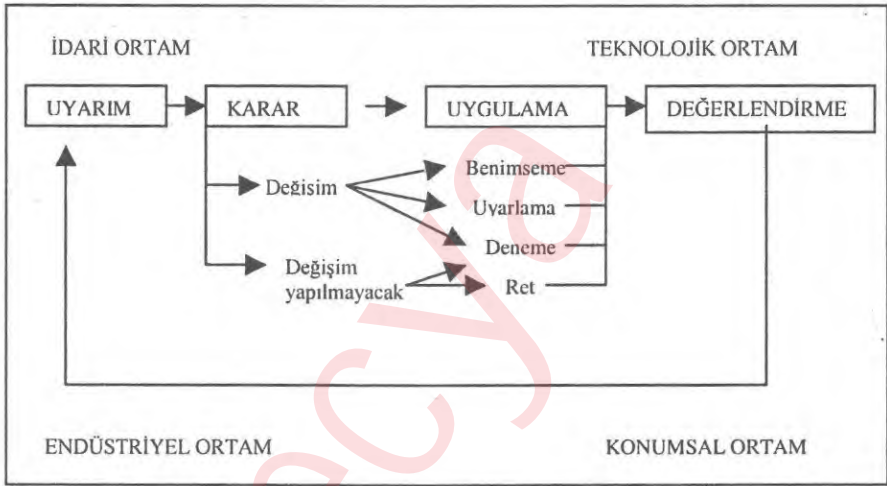
Teknoloji seçimi yapılırken, teknoloji ile karşılıklı etkileşim içinde bulunan çeşitli unsurların göz önüne alınması gerekmektedir. Teknoloji konusunda karar organlarının sadece teknoloji kullanıcıları olmalarından daha ziyade, birer teknoloji yöneticileri olmaları gerekmektedir (Pınar,1994:28). Çünkü artık işletmelerin finans müdürü, insan kaynakları müdürü gibi her işletmenin teknoloji yönetim uzmanı ya da teknoloji müdürü olmak zorundadır.

Teknoloji yöneticileri, sektördeki teknolojik gelişmeleri izleyip, işletmelerinin geleceğe dönük stratejilerini belirleyerek diğer teknik ve idari

kadroları bu konuda bilgilendirmektedirler. Bunun yanı sıra teknoloji yöneticileri' teknolojik tahmin ve teknolojik risk analizleri yaparak, işletmenin teknoloji potansiyelini ve buna uygun ticari hedefleri belirlemede, ticaret ve piyasa hedeflerine dayalı teknoloji stratejileri geliştirmektedirler (Tek,1997:85). Yöneticiler, organizasyonlarının geleceğinin teknoloji seçimi konusunda verilecek gerçekçi ve akılcı kararlara bağlı olduğunu unutmamalıdır. Ancak insan ve çevre açısından olumsuz etkilerini dikkate almadan her yeni teknolojik ilerlemeyi benimsememeleri gerekmektedir.

Teknoloji seçim sürecini uyarım, karar, uygulama ve değerlendirme aşamaları olarak adlandırılan birbirlerine bağlı dört aşamada ele alınmaktadır. Şekil 1'de bu aşamalar gösterilmektedir (Ofori-Amoah, 1993:315-316).

Şekil 1. Teknoloji seçim süreci

Kaynak: Ofori-Amoah, B., "Technology Choice and Diffusion in The Manufacturing Sector: The Case of The Twin-Wire in The Canadian Pulp and Paper Industry", **Geoforum**, 24 (3) :315-316 (1993).

Skinner, alınması çok zor ve karmaşık olan teknoloji yönetimi kararlarının önemine dikkat çekmektedir. Seçilen teknolojinin üretimin yanı sıra tasarım, pazarlama, toplam kalite, mühendislik gibi işletmenin her birimini etkileme özelliğine sahip olması gereklidir (Skinner,1985:115-119). Yeni teknoloji; maliyetleri, ürün özelliklerini, kaliteyi, esnekliği, üretim sisteminin altyapısını ve performansını etkileyip, yeni ihtiyaçlar doğuracağından, tüm sistemin yeniden tasarlanıp yönetilerek seçilen teknolojiye uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Yapılan teknoloji seçiminin üretim faaliyetlerinin tümüne ve işletmenin rekabet edebilirliğine etkisi vardır.

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Toplam Kalite Yönetimi (TKY) kavramı, bugün için literatürde “toplam kalite”, “toplam kalite yönetimi”, “toplam kalite kontrolü”, “bütünsel kalite yönetimi” kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

TKY 1994 tarihli ISO 8402’de şu şekilde tanımlanmaktadır: TKY, “bir kuruluş içinde kaliteyi odak alan, kuruluşun bütün üyelerinin katılımına dayanan, müşteri memnuniyeti yoluyla uzun vadeli başarıyı amaçlayan ve kuruluşun bütün üyelerine ve topluma yarar sağlayan yönetim yaklaşımıdır” (Miyachi,1999:12).

TKY, “sürekli gelişmeyi, tüketici ihtiyaçlarının karşılanmasını, üretim sürecinin kısıtlanmasını, rekabet avantajı sağlanmasını, takım esasına dayalı problem çözme tekniklerini, sonuçların sürekli ölçülmesini tedarikçilerle daha yakın ilişkiler kurulmasını ön plana çıkaran bütünsel bir yönetim felsefesidir” (Powell,1995:16).

TKY, mamul veya hizmet kalitesinden ziyade sistemin tüm elemanlarının ve sistem içindeki tüm müşterilerin tatmin olduğu bir kalite sistemidir. Bu sistem en tepedeki yöneticiden en asttaki çalışana kadar, tüm bireylerin bu sorumluluğu paylaştığı bir sistemdir. TKY’yi sadece kalite sağlama aracı olarak görmek yanlış olur (Kavrakoğlu,1996:4-10). TKY’nin getirmiş olduğu maliyet, hız ve esneklik sonucu, ucuz ve kaliteli mal ve hizmet verilebileceği görüşü yaygınlaşmıştır.

TKY, işletmenin tüm kaynaklarını harekete geçirerek müşterilerin ve çalışanların tatminini en uygun maliyetlerle sağlamayı hedefleyen stratejik bir yönetim modelidir (Lahke and Mohanty,1994:427). Üst kademe yöneticilerinin, TKY’de etkin olarak görev alması ve tüm personelin, eğitim ve motivasyonun sağlanması bu modelin başarılması için gereklidir.

Toplam kalite yönetiminin temel görüşleri aşağıda özetlenmiştir (Akal,1996:83-108):

- TKY, gelişime yönelik sürekli değişimi temel alır.
- TKY sürekli daha iyinin arandığı bir süreçtir.
- TKY, müşteri isteklerini ve gereksinimlerini karşılamayı kuruluşun amacı olarak görür.
- TKY’de müşteri sadece son ürünü satın alan kişi (dış müşteri) değildir. Müşteriler, dış tedarikçilerden başlayıp, sistem süreci içindeki her işlevsel ve destek grubundaki iç müşteriler (bir önceki alt sistemden iş alan her birim) ve dış müşterilerdir.
- TKY, geleneksel yönetimlerden farklı bir “kalite-verimlilik-maliyet-kâr” yaklaşımı izler.
- TKY’de gelişme kaynağı, “kalite için çalışan insan” dır.
- TKY’de çalışanlar, isteklerini, beyinlerini, yüreklerini ve çıkarlarını kurumun gelişmesi için bir araya getirirler.

TEKNOLOJİ YÖNETİMİ VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ İLİŞKİSİ

Teknoloji yönetimi, verilenlerin kullanılabilir hale gelmesinin yöntemi olarak olduğuna göre, geleceğin başarılı organizasyonlarının ancak teknolojiyi yöneten organizasyonlar olacağı görülmektedir. Sanayi, teknoloji ve ekonomi ilişkilerindeki önemli gelişmeler şöyle sıralanabilir (Özışık,2000:12):

- Enerji yoğun sanayi anlayışından, bilgi yoğun sanayi anlayışına,
- Entegre üretim tesislerin yerine, esnek üretim sistemlerine,
- Uzun dönemli değişmez standartlardan, ihtiyaç ve taleplere göre değişebilen dinamik standartlara,
- Üründe kabul edilebilir hatalar yerine, yüksek kalite ve hatasız ürünlere,
- Çok üretim ve az çeşitlilikten, hızlı üretim ve çok çeşitliliğe,
- Dünya pazarında sektör bazında rekabet yerine, ürün bazında rekabete geçiş.

Teknoloji Yönetimi'nde; hissedarların ve çalışanların beklentilerinin etkin bir biçimde karşılanması, çalışanların motivasyon ve doyum düzeylerinin yükseltilmesi, işten ayrılmaların oransal olarak düşük düzeylerde tutulması, çalışma yaşamı kalitesinin geliştirilmesi gibi amaçlarının gerçekleşme düzeyleri, iç müşteri memnuniyetinin yüksek oranda gerçekleşmesinde rol oynayacaktır. Müşteriler ile çalışanlar arasında kurulan iletişimin niteliksel olarak geliştirilmesi, organizasyon bünyesinde çağdaş müşteri hizmetleri uygulamalarının yaygınlaştırılması, hizmetin müşterilere güvenli bir süreç içinde, düzenli biçimde sunulması ve hizmet sunma yöntemlerinin teknoloji geliştirmeleri doğrultusunda güncelleştirilmesi gibi kurumsal amaçların pozitif yönde gerçekleştirilme dereceleri dış müşteri memnuniyetinin sağlanmasında etkili olacaktır.

TKY uygulamasında, üst yönetimin sorumluluğu ve TKY'nin başarılı olmasında oynadığı etkin rol dikkate alındığında, Teknoloji Yönetimi üst yönetime gerekli bilgilere istenen zamanda erişme ve değerlendirme fırsatı sunacaktır. TKY'nin uygulamaya konması işletmenin tepe yönetimine düşen stratejik bir karardır. Çünkü işletme bünyesinde gerçek ve köklü bir değişimi içermekte ve TKY'nin uygulanması işletme kültürünün zorunlu bir değişimini de beraberinde getirmektedir.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ) olarak nitelendirilen işletmelerin Teknoloji Yönetimini uygulama kararında olan yöneticileri, TKY'nin çok fazla bürokratik işlem gerektirdiğini, çok karmaşık ve pahalı olduğunu düşündüğünden bu anlayışa soğuk bakmaktadır. Ayrıca bu işletmelerin yöneticileri TKY'nin yaratıcılık ve girişim yeteneğini boğabileceğini ve bu yüzden örgütlerinin hızla değişen çevreye uyum sağlama yeteneklerinin azalacağı kaygısını taşımaktadır. Gerçekte bu görüş ve kaygılar doğru değildir.

Teknoloji Yönetimiyle ilgilenen Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler uzun vadede yaşamlarını devam ettirmek istiyorlarsa bilmelidirler ki TKY felsefesi bunun vazgeçilmez unsurlardan biridir. Günümüzde küreselleşme olgusuyla birlikte iç ve dış pazarlarda rekabetin yoğunlaşması sonucu işletmelerde mal ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi gereksinimi doğmuştur (Özgener ve Güneş,2001: 65-87).

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler müşterilerden ziyade teknoloji yönetimi üzerinde odaklanmaktadır. Teknoloji yoğun işletmeler de, başarılarındaki teknolojik avantajları kaybetmek istememektedir. Diğer yandan, işletmenin hizmet sunduğu müşteri sayısı arttıkça, müşterilerini tatmin etmek için nasıl yatırım yapacaklarını da öğrenmeleri gerekmektedir (Özgener ve Güneş,2001: 65-87). TKY, müşteri odaklılığın daha ötesine geçişi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, TKY işletmenin pazardaki yeni teknolojilerden istifade etmesini sağlayarak süreçleri iyileştirebilir ve gerekli zamanı azaltabilir. Kaliteyi iyileştirebilir, maliyeti düşürebilir ve ürünlerin müşteriler tarafından kabul edilme olasılığını artırabilir.

TEKNOLOJİ YÖNETİMİ VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ İLİŞKİSİ TEMELİNDE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERDE GERÇEŞTİRİLEN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Türkiye’de yıllık üretim miktarı baz alındığında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler büyük bir oranı teşkil etmektedir. Bu durum ülke ekonomisi açısından KOBİ’lerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Büyük ölçekli işletmelere göre daha esnek ve dinamik bir yapı sergileyen bu işletmeler teknolojiadaki ilerlemeleri takip ederek bu teknolojilerden yüksek düzeyde yararlanmaktadırlar. Çalışmada, KOBİ’lerde teknoloji yönetimi ile TKY arasındaki ilişki irdelenmekte, işletmelerin kalite, teknoloji yönetimine bakış açıları ortaya konulurken, yöneticilerin kalite ve teknoloji yönetimine ilişkin yargıları tespit edilmeye çalışılmaktadır.

KOBİ’ler genel olarak ekonomilerin temel dinamiğini oluşturmalarına rağmen dünya literatüründe üzerinde uzlaşılmış bir KOBİ tanımı bulunmamaktadır. Türkiye’de KOBİ’lere finansman desteği sağlayan Türkiye Halk Bankası’nın yaptığı tanımlar şöyledir (“KOBİ’ler ve Kredi Olanakları”,1995:7) ; “İşyerinde en çok 100 işçi çalıştıran, kanuni defter kayıtlarındaki arsa ve bina hariç makine, tesis, taşıt, araç ve gereçleri, döşeme ve demirbaşları ile diğerleri toplamı 15 Milyar TL’ye kadar olan işletmeler küçük ölçekli işletme tanımı kapsamında değerlendirilir. İşyerinde en fazla 250 işçi çalıştıran ve kanuni defter kayıtlarındaki toplam sabit yatırım tutarı (arsa , bina, makine tesis ve cihazları, döşeme ve demirbaşları, taşıt araç ve gereçleri ile diğerleri) toplamı 30 Milyar TL’ye kadar olan işletmeler ise orta ölçekli işletmeler olarak değerlendirilebilecektir.”

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün en son küçük ve orta ölçekli işletme tanımında dördü bir sınıflandırmaya gidilmektedir. Buna göre; 1-9 personel çalıştıran işletmeler çok küçük işletme, 10-49 personel çalıştıranlar küçük

işletme, 50-99 personel çalıştıran işletmeler orta ölçekli işletme ve 100'den fazla personel çalıştıran işletmeler de büyük işletme olarak tanımlanmaktadır (Müftüoğlu,1998: 154). Devlet Planlama Teşkilatı da aynı tanımları benimsemektedir.

Bu çalışmada Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin tanımına esas teşkil eden nicel ölçütler ile farklı ölçek büyüklüklerinin alt ve üst sınırları Tablo 2'de görülmektedir (Müftüoğlu,1998: 154).

Tablo 2. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Sınıflandırılması

<i>İşletmelerin Ölçek Büyüklüğü</i>	<i>Çalışan Personel Sayısı</i>	<i>Makine Parkı Değeri</i>
Küçük Ölçekli Sanayi İşletmesi	1-49	500 000 ile 2 milyon \$'a kadar
Orta Ölçekli Sanayi İşletmesi	50-199	5 milyon ile 10 milyon \$'a kadar
Büyük Ölçekli Sanayi İşletmesi	200 - +	5 milyon ile 10 milyon \$'dan fazla

Kaynak: Müftüoğlu, M.,T., "Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ'ler", **Turhan Kitabevi**, Ankara, 154 (1998)

Materyal ve Metod

Anket uygulamasına dayalı olarak yapılan çalışma Ankara 1. Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nde üretim yapan işletmeleri kapsamaktadır. Araştırma kapsamı Ankara ili 1. Organize Sanayi Bölgesi ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma evreni oluşturulurken; İİT (İleri İmalat Teknolojisi) kullanan, ISO 9000 KGS (Kalite Güvence Sistemi) belgesi almış, TKY uygulayan, KOBİ özelliği taşıyan işletmeler seçilmiştir. Araştırmada Teknoloji yönetimi ile TKY arasındaki etkileşimin değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmaktadır.

Bölgede yer alan 195 işletmeden 59 tanesi araştırma evreni oluşturulurken dikkate alınan özellikleri taşıdığı için; araştırma evreni 59 işletme ile sınırlandırılmıştır. Ancak bu işletmelerden 30 tanesi araştırmaya katılmıştır. Bu işletmelerde birer üst veya orta düzey yöneticisiyle çalışma gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmede anket formundaki her bir cevap seçeneği kodlanarak, SPSS 11.0 veri analiz programı ile analiz edilmiştir.

Anket soruları sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesinde frekans (f), ortalama (X) ve standart sapma (Ss) üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca gerekli görülen sorularda t-testi analizi yapılarak, çapraz tablolar oluşturularak değerlendirilmeler yapılmıştır. Araştırmada kullanılan Likert ölçeğinde aralıkların genişliği "dizi genişliği/yapılacak grup sayısı" sayısı formülü ile hesaplanmıştır Buna göre aşağıdaki aralıklar oluşmuştur ve sınıflama bu ölçeğe göre yapılmıştır.

1,00-1,80 Hiç	1,81-2,60	Çok az
2,61-3,40 Orta	3,41-4,20	Büyük ölçüde
4,21-5,00 Tamamen		

Araştırmaya katılan KOBİ'ler ileri imalat teknolojilerini kullandıkları ve ISO 9000 KGS belgesi almış oldukları için TKY uygulayan işletmeler oldukları varsayılmıştır.

Araştırmadan Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Yöneticilerin Kalite Yargılarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Çalışmada işletmelerdeki üst ve orta kademe yöneticilerin kalite yargılarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmektedir. Böylece TKY çalışmalarında etkin rol oynayan yöneticilerin bakış açılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Üst ve orta kademe yöneticilerin kalite yargılarına ilişkin bakış açılarındaki fark da ayrıca değerlendirilmektedir.

Araştırma sonucu elde edilen temel bulgular tablolar halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Yöneticilerin kalite yargılarına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Kalite Yargıları	Hiç		Çok az		Orta		Büyük ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kalite tanımlanarak çalışanlar tarafından önemli bir kavram olarak algılanmaktadır	1	3,3	4	13,3	1	3,3	15	50	9	30
Kalite kontrol faaliyeti üretim sonrasında değil üretim sürecinin içinde gerçekleştirilmektedir	2	6,7	-	-	-	-	11	36,7	17	56,7
Öncelikli hedefimiz, dünya standartlarında kalite seviyesine sahip mal ve hizmet üretmektir.	-	-	4	13,3	1	3,3	5	16,7	20	66,7
Tepe ve üst yöneticiler her yerde kaliteye birinci önceliği verdiklerini ve her çalışan için ilk hedef haline getirmelerini söylemektedirler.	3	10	3	10	2	6,7	8	26,7	14	46,7

Organizasyon yapımız bölümler ve faaliyetler arası ilişkileri kolaylaştırıcı şekilde oluşturulmuştur.	-	-	4	13,3	6	20	8	26,7	12	40
Kalite sistemimiz hata önlemekten ziyade hata bulmaya yöneliktir	10	33,3	9	30	2	6,7	6	20	3	10
Görev tanımları ve çalışma talimatları yeterlidir ve ihtiyaca göre sürekli güncelleştirilmektedir	3	10	3	10	1	3,3	15	50	8	26,7
Kalite kavramını sürekli olarak gündemde tutan ve herkes tarafından bilinen bir kalite sloganımız vardır.	-	-	8	26,7	2	6,7	7	23,3	13	43,3
Günlük işlerin yoğunluğu nedeniyle mevcut sistemi ve ürünleri iyileştirici fikirlerin üretilmesinde ve uygulamaya konmasında sıkıntı çekilmektedir.	1	3,3	10	33,3	2	6,7	12	40	5	16,7
Mevcut ürünlerde iyileştirmeyi içeren fikirler en kısa zamanda değerlendirilmektedir.	1	3,3	8	26,7	3	10	13	43,3	5	14,7
Sürekli iyileştirme ile artan teknolojik yatırımlar sonucunda bana ihtiyaç duyulmayacağı gerekçesi ile işimi kaybetme korkusu yaşıyorum.	14	46,7	10	33,3	2	6,7	2	6,7	2	6,7
Kalitede sürekli iyileştirme yapabilmek için gerekli kaynaklar (zaman, eğitim, para) sağlanmaktadır.	3	10	5	16,7	2	6,7	12	40	8	26,7

Ölçme alet ve cihazlarının düzenli olarak bakımı ve kalibrasyonu yapılmaktadır.	3	10	4	13,3	2	6,7	9	30	12	40
---	---	----	---	------	---	-----	---	----	----	----

Tablo 3’de araştırmaya katılanların “kalite yargılarına” ilişkin görüşleri verilmektedir. Çizelgede görüleceği gibi yöneticilerin %50’si “büyük ölçüde”, %30’u ise “tamamen”; kalite tanımlanarak çalışanlar tarafından önemli bir kavram olarak algılanmasını benimsemektedirler. Bu yöneticilerin TKY’ye verdikleri önemi göstermek açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Üst ve orta kademe yöneticilerin her yerde kaliteye birinci önceliği verdiklerini ve her çalışan için bir hedef haline getirmeleri gerektiğini ağırlıklı olarak vurgulamaları da bunu teyit etmektedir (“büyük ölçüde” %26,7, “tamamen” %46,7). Kalite kavramını sürekli olarak gündemde tutan ve herkes tarafından bilinen kalite sloganlarının oluşturulmasında araştırma evrenine alınan işletmelerde %66,6’lık bir kaliteye verilen önem öne çıkmaktadır. Araştırma evrenine alınan işletmelerde TKY çalışmalarının sisteme tam olarak uyarlandığının bir göstergesi olarak organizasyon yapısının bölümler ve faaliyetler arası ilişkileri kolaylaştırıcı bir şekilde oluşturulduğu görülmektedir (“büyük ölçüde”%26,7, “tamamen” %40). Ancak kurulan kalite sistemlerinin hata önlemekten çok hata bulmaya yönelik sistemler şeklinde oluşturulduğu görülmektedir. Bu amaçla görev tanımları ve çalışma talimatları yeterli ve ihtiyaca göre sürekli güncellenen bir yapı içerisinde ortaya çıkmaktadır (“büyük ölçüde” %60, “tamamen” %26,7). Günlük işlerin yoğunluğu nedeniyle mevcut sistemi ve ürünleri iyileştirici fikirlerin üretilmesinde ve uygulamaya konmasında sıkıntı çekilmekte (%60,7), kalitede sürekli iyileştirme yapabilmek için gerekli kaynaklar (zaman, eğitim, para) sağlanabilmektedir. Bunun TKY’nin bir gerekliliği olarak görüldüğü şeklinde yorumlanması mümkündür. Aynı zamanda ölçme alet ve cihazlarının düzenli olarak bakım ve kalibrasyonunun yapılması bu bulguyu destekler niteliktedir. Ancak tüm TKY uygulamalarında olduğu gibi sürekli iyileştirme ile artan teknolojik yatırımların yöneticiler üzerinde kendilerine ihtiyaç duyulmayacağı bir ortamın doğması nedeniyle işlerini kaybetme korkusu yaşadıklarını göstermemektedir. Bu seçki yöneticilerin TKY sistemi ile bütünleştiklerinin bir göstergesi olarak algılanabilir (%80).

Tablo 4’de “kalite yargılarına” ilişkin yöneticilerin görüşleri verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip yargıların “kalite kontrol faaliyeti üretim sonrasında değil üretim sürecinin içinde (üretim devam ederken) gerçekleştirilmektedir” (4,37), “öncelikli hedefimiz, dünya standartlarında kalite seviyesine sahip mal ve hizmet üretmektir” (4,37) yargılarının “tamamen” seviyesinde olduğu görülmektedir. Buna göre TKY’nin temel anlayışlarından olan “hata ortaya çıkmadan önleme” fikrinin işletmelerde tamamen benimsendiği ve uygulandığı görülmektedir.

İşletmelerin ayrıca vizyon, misyon ve hedeflerinin olduğu ve bunun yüksek oranda benimsendiği de dikkat çekmektedir. “Organizasyon yapımız bölümler ve faaliyetler arası ilişkileri kolaylaştırıcı şekilde oluşturulmuştur” (3,93) yargısının ise “büyük ölçüde” seviyesinde olduğu görülmüştür. “Sürekli iyileştirme ile artan teknolojik yatırımlar sonucunda bana ihtiyaç duyulmayacağı gerekçesi ile işimi kaybetme korkusu yaşıyorum” (1,93) yargısı “çok az” seviyesindedir. Bu durum işletmelerde iş güvencesinin yüksek oranda sağlandığını göstermektedir. Böylece çalışanların işletmeye olan aidiyet duygusunda artış sağlanarak, kalite ve verimliliği artırıcı bir etki ortaya çıkacaktır. İşletmelerin vizyon, misyon ve hedeflerinin olduğu ve bunları gerçekleştirmek doğrultusunda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Görev tanımlarının yapılmış olması ve ihtiyaca göre sürekli olarak güncellenmesi örgütteki yetki ve sorumluluk karmaşasını engelleyici bir etki gösterip, verimliliği artırmaktadır. Genel olarak TKY ilkelerinin işletmelerde benimsendiği ve bu doğrultuda çalışmaların yapıldığı söylenilebilir.

Tablo 4. Yöneticilerin kalite yargılarına ilişkin görüşlerinin dağılımı ortalaması ve standart sapması

<i>Kalite Yargıları</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>Ss</i>
Kalite tanımlanarak çalışanlar tarafından önemli bir kavram olarak algılanmaktadır	30	3,90	1,09
Kalite kontrol faaliyeti üretim sonrasında değil üretim sürecinin içinde (üretim devam ederken) gerçekleştirilmektedir	30	4,37	1,03
Öncelikli hedefimiz, dünya standartlarında kalite seviyesine sahip mal ve hizmet üretmektir.	30	4,37	1,06
Tepe ve üst yöneticiler her yerde kaliteye birinci önceliği verdiklerini ve her çalışan için ilk hedef haline getirmelerini söylemektedirler.	30	3,90	1,37
Organizasyon yapımız bölümler ve faaliyetler arası ilişkileri kolaylaştırıcı şekilde oluşturulmuştur.	30	3,93	1,08
Kalite sistemimiz hata önlemekten ziyade hata bulmaya yöneliktir	30	2,43	1,40
Görev tanımları ve çalışma talimatları yeterlidir ve ihtiyaca göre sürekli güncelleştirilmektedir	30	3,73	1,25
Kalite kavramını sürekli olarak gündemde tutan ve herkes tarafından bilinen bir kalite sloganımız vardır.	30	3,83	1,26
Günlük işlerin yoğunluğu nedeniyle mevcut sistemi ve ürünleri iyileştirici fikirlerin üretilmesinde ve uygulamaya konmasında sıkıntı çekilmektedir.	30	3,33	1,21
Mevcut ürünlerde iyileştirmeyi içeren fikirler en kısa zamanda değerlendirilmektedir.	30	3,43	1,16

Sürekli iyileştirme ile artan teknolojik yatırımlar sonucunda bana ihtiyaç duyulmayacağı gerekçesi ile işimi kaybetme korkusu yaşıyorum.	30	1,93	1,20
Kalitede sürekli iyileştirme yapabilmek için gerekli kaynaklar (zaman, eğitim, para) sağlanmaktadır.	30	3,57	1,33
Ölçme alet ve cihazlarının düzenli olarak bakımı ve kalibrasyonu yapılmaktadır.	30	3,77	1,38

Tablo 5’de araştırmaya katılan üst ve orta kademe yöneticilerin “kalite yargıları”na ilişkin görüşleri verilmektedir. Genel olarak bakıldığında kalite yargılarına ilişkin her iki yönetici grubu arasında çok büyük fikir ayrılığının olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. Üst ve Orta Kademe Yöneticilerin kalite yargılarına ilişkin görüşlerinin farklılığına yönelik bağıntının t-testi analizi sonuçları

<i>Kalite Yarguları</i>	<i>Yönetim Kademeleri</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Kalite tanımlanarak çalışanlar tarafından önemli bir kavram olarak algılanmaktadır	Üst yönetim	15	4,06	0,79	0,830	0,414
	Orta kademe yönetim	15	3,73	1,33		
Kalite kontrol faaliyeti üretim sonrasında değil üretim sürecinin içinde (üretim devam ederken) gerçekleştirilmektedir	Üst yönetim	15	4,66	0,48	1,635	0,113
	Orta kademe yönetim	15	4,06	1,33		
Öncelikli hedefimiz, dünya standartlarında kalite seviyesine sahip mal ve hizmet üretmektir.	Üst yönetim	15	4,46	0,91	0,507	0,616
	Orta kademe yönetim	15	4,26	1,22		
Tepe ve üst yöneticiler her yerde kaliteye birinci önceliği verdiklerini ve her çalışan için ilk hedef haline getirmelerini söylemektedirler.	Üst yönetim	15	4,13	1,12	0,928	0,361
	Orta kademe yönetim	15	3,66	1,58		
Organizasyon yapımız bölümler ve faaliyetler arası ilişkileri kolaylaştırıcı şekilde oluşturulmuştur.	Üst yönetim	15	4,00	1,06	0,333	0,742
	Orta kademe yönetim	15	3,86	1,12		
Kalite sistemimiz hata önlemekten ziyade hata bulmaya yöneliktir	Üst yönetim	15	2,00	1,25	1,746	0,092
	Orta kademe yönetim	15	2,86	1,45		
Görev tanımları ve çalışma talimatları yeterlidir ve ihtiyaca göre sürekli güncelleştirilmektedir	Üst yönetim	15	3,86	1,12	0,574	0,574
	Orta kademe yönetim	15	3,60	1,40		

Kalite kavramını sürekli olarak gündemde tutan ve herkes tarafından bilinen bir kalite sloganımız vardır.	Üst yönetim	15	3,93	1,27	0,428	0,672
	Orta kademe yönetim	15	3,73	1,27		
Günlük işlerin yoğunluğu nedeniyle mevcut sistemi ve ürünleri iyileştirici fikirlerin üretilmesinde ve uygulamaya konmasında sıkıntı çekilmektedir.	Üst yönetim	15	3,40	0,98	0,296	0,769
	Orta kademe yönetim	15	3,26	1,43		
Mevcut ürünlerde iyileştirmeyi içeren fikirler en kısa zamanda değerlendirilmektedir.	Üst yönetim.	15	3,60	1,18	0,778	0,443
	Orta kademe yönetim	15	3,26	1,16		
Sürekli iyileştirme ile artan teknolojik yatırımlar sonucunda bana ihtiyaç duyulmayacağı gerekçesi ile işimi kaybetme korkusu yaşıyorum.	Üst yönetim	15	1,86	1,18	0,299	0,767
	Orta kademe yönetim	15	2,00	1,25		
Kalitede sürekli iyileştirme yapabilmek için gerekli kaynaklar (zaman, eğitim, para) sağlanmaktadır.	Üst yönetim	15	3,53	1,24	0,135	0,894
	Orta kademe yönetim	15	3,60	1,45		
Ölçme alet ve cihazlarının düzenli olarak bakımı ve kalibrasyonu yapılmaktadır.	Üst yönetim	15	3,80	1,52	0,130	0,898
	Orta kademe yönetim	15	3,73	1,27		

“Kalite kontrol faaliyeti üretim sonrasında değil üretim sürecinin içinde (üretim devam ederken) gerçekleştirilmektedir” yargısına üst yöneticiler (4,66) ortalama ile “tamamen” seviyesinde katılırken, orta kademe yöneticiler ise (4,06) ortalama ile “büyük ölçüde” seviyesinde katılmışlardır. Ayrıca “Mevcut ürünlerde iyileştirmeyi içeren fikirler en kısa zamanda değerlendirilmektedir” yargısına üst yöneticiler (3,60) ortalama ile “büyük ölçüde” seviyesinde katılırken, orta kademe yöneticiler (3,26) ile “orta” düzeyde görüş bildirmişlerdir.

Üst ve orta kademe yöneticilerinin “kalite yargıları”na ilişkin görüşlerinin farklılığına yönelik t-esti analiz sonuçlarının çok anlamlı ve açıklayıcı bir takım sonuçlar vermemesinin nedeni yani üst yöneticilerle orta kademe yöneticiler arasında yapısal olarak fazla bir farklılığın olmamasının nedenleri değerlendirildiğinde; öncelikle bu iki yönetim kademesinin TKY uygulayan bir işletmede ortak değer yargılarını kabullenmelerinden kaynaklanmaktadır. TKY’ye yönelik bu değer yargılarının süreç içerisinde gerçekleşeceği ve bunun uygulanan sistemin bir yeniliği olduğu açıktır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta da araştırmaya katılan işletmelerin tümünün TKY konusunda uzunca bir süreden beri çalışmakta oluşlarıdır. Bu süreç doğal olarak ortak değer yargıları ve ortak bakış açılarını ortaya çıkartmış olabilir. Yönetim piramidinin her kademesinde yer alan yöneticilerin TKY’nin içsel bağlılık

ilişkilerine göre bu şekilde tavır göstermeleri sistemin işlemekte olduğunun bir göstergesidir. Tablo 3’de elde edilen bulgular da bu görüşü destekler niteliktedir.

Yöneticilerin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin görüşleri

İşletmelerdeki yöneticilerin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin değerlendirmeleri incelenmektedir. Böylece teknoloji yönetimine yöneticilerin bakış açılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca üst ve orta kademe yöneticilerin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin bakış açılarındaki farklarda değerlendirilmektedir.

Tablo 6. Yöneticilerin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Yargılar	Hiç		Çok az		Orta		Büyük ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Son yıllarda imalat sektöründe elde edilen başarının sırrı, teknolojinin yakından takip edilmesidir.	1	3,3	3	10	6	20	12	40	8	26,7
İşletmelerde, teknolojik değişim ile ilgili kararlar yönetim kurullarında alınmaktadır.	2	6,7	2	6,7	4	13,3	16	53,3	6	20
Teknoloji yönetimi konusunda işletmelerin planları bulunmamaktadır.	1	3,3	8	26,7	6	20	9	30	6	20
Sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında, işletmenizin teknolojisi rekabet avantajı sağlamaktadır.	-	-	4	13,3	3	10	15	50	8	26,7

İşletmeler müşterilerinin isteklerine en uygun cevabı veren teknolojileri kullanmaktadırlar	5	16,7	8	26,7	4	13,3	10	33,3	3	10
İşletmeler Teknoloji Yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti veren kuruluşlardan yararlanmamaktadırlar.	-	-	11	36,7	2	6,7	11	36,7	6	20
İşletmeler, teknolojik yenilik yapmayı, en temel rekabet silahı olarak görmektedirler.	3	10	6	20	4	13,3	12	40	5	16,7
İşletmelerin bütçelerinden Ar-Ge için ayırdığı pay, diğer fonksiyonlara ayırdığı paya oranla daha fazladır.	4	13,3	19	63,3	2	6,7	4	13,3	1	3,3
İşletmeler, teknoloji ile ilgili kararlarında çevreye zarar verebilecek unsurları dikkate almaktadırlar.	6	20	12	40	2	6,7	8	26,7	2	6,7
Teknolojik yenilik ile ilgili kararlar, çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilere neden olmaktadır.	3	10	13	43,3	8	26,7	5	16,7	1	33

Tablo 6'da araştırmaya katılanların "teknoloji yönetimi" yargılarına ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre "sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında, işletmenizin teknolojisi rekabet avantajı sağlamaktadır" %76,7, "işletmelerde, teknolojik değişim ile ilgili kararlar yönetim kurullarında alınmaktadır" %73,3 ve "son yıllarda imalat sektöründe elde edilen başarının sırrı, teknolojinin yakından takip edilmesidir" %66,7 ile "büyük ölçüde" ve "tamamen" düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Buna karşılık "işletmelerin bütçelerinden Ar-Ge için ayırdığı pay, diğer fonksiyonlara ayırdığı paya oranla daha fazladır" %76,6, "işletmeler, teknoloji ile ilgili kararlarında çevreye zarar verebilecek unsurları dikkate almaktadırlar" %60 ve "teknolojik

yenilik ile ilgili kararlar, çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilere neden olmaktadır” %53,3 yargıları yöneticiler tarafından “çok az” ve “hiç” düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırma evrenini oluşturan işletmelere bakıldığında imalat sektöründe elde ettikleri başarının sırrını teknolojinin yakından takip edilmesi ile ilgili gören yöneticiler önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadırlar (%66,7). Böyle bir görüş işletmeler tarafından sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında kendi işletmelerinin teknolojik rekabet avantajlarının daha fazla olduğu görüşüyle desteklenmektedir (%76,7). İşletmelerin müşterilerinin isteklerine en uygun cevabı veren teknolojileri kullanmaları onların teknolojik yenilik yapmayı ve teknolojiyi bir rekabet unsuru olarak görmelerini sağlamaktadır (%56,7). Ancak teknolojik yenilikle ilgili olarak alınan kararların çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilerinin olduğu da kabul edilmektedir (%71). Teknoloji yönetimi planlı bir şekilde yürütülmek zorundadır. Tablo 5’de bu planlamanın %50 oranında gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Bunun işletmelerin teknoloji yönetimi için ayıracağı kaynaklarla doğrudan ilişkili olduğu ve bu alanda yapılacak çalışmaların ek bir yük getireceği göz önüne alındığında daha açık değerlendirmeler yapılabilir.

Bu sonuçlar doğrultusunda yöneticilerin büyük çoğunluğu teknolojiyi rekabette büyük bir faktör olarak görmekte ve teknolojik değişikliklerin takip edilmeye çalışıldığı ifade etmektedirler. Ayrıca Tablo 5’de teknoloji politikalarına yön veren bölümlerde üst yönetim %66,7’lik oranla ilk sırada yer almaktadır. Tablo 5’de da “işletmelerde, teknolojik değişim ile ilgili kararlar yönetim kurullarında alınmaktadır” yargısı %73,3 oranla “büyük ölçüde” ve “tamamen” olarak değerlendirilmektedir. İki cevap arasındaki benzer oranlar anlamlı bulunmakta ve dikkat çekmektedir.

Tablo 7’de yöneticilerin “teknoloji yönetimi yargılarına” ilişkin görüşleri verilmektedir. Tablo 7 incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip faktörlerin “sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında, işletmenizin teknolojisi rekabet avantajı sağlamaktadır” (3,9), “son yıllarda imalat sektöründe elde edilen başarının sırrı, teknolojinin yakından takip edilmesidir” (3,76) ve “işletmelerde, teknolojik değişim ile ilgili kararlar yönetim kurullarında alınmaktadır” (3,73) olduğu görülmektedir. Üç ortalama “oldukça” seviyesinde yer almaktadır. Buna karşılık “işletmelerin bütçelerinden Ar-Ge için ayırdığı pay, diğer fonksiyonlara ayırdığı paya oranla daha fazladır” (2,3), “işletmeler, teknoloji ile ilgili kararlarında çevreye zarar verebilecek unsurları dikkate almaktadırlar” (2,6) ve “teknolojik yenilik ile ilgili kararlar, çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilere neden olmaktadır” (2,6) dır. Üç ortalama “çok az” seviyesindedir.

Tablo 7. Yöneticilerin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin görüşlerinin dağılımı ortalaması ve standart sapması

<i>Teknoloji Yönetimi Yargıları</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>Ss</i>
Son yıllarda İmalat Sektöründe elde edilen başarının sırrı, teknolojinin yakından takip edilmesidir.	30	3,76	1,07
İşletmelerde, teknolojik değişim ile ilgili kararlar yönetim kurullarında alınmaktadır.	30	3,73	1,08
Teknoloji yönetimi konusunda işletmelerin planları bulunmamaktadır.	30	3,36	1,19
Sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında, işletmenizin teknolojisi rekabet avantajı sağlamaktadır.	30	3,90	0,96
İşletmeler müşterilerinin isteklerine en uygun cevabı veren teknolojileri kullanmaktadırlar	30	2,93	1,31
İşletmeler Teknoloji Yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti veren kuruluşlardan yararlanmamaktadırlar.	30	3,40	1,19
İşletmeler, teknolojik yenilik yapmayı, en temel rekabet silahı olarak görmektedirler.	30	3,30	1,27
İşletmelerin bütçelerinden Ar-Ge için ayırdığı pay, diğer fonksiyonlara ayırdığı paya oranla daha fazladır.	30	2,30	0,99
İşletmeler, teknoloji ile ilgili kararlarında çevreye zarar verebilecek unsurları dikkate almaktadırlar.	30	2,60	1,27
Teknolojik yenilik ile ilgili kararlar, çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilere neden olmaktadır.	30	2,60	1,00

Bu sonuçlar doğrultusunda işletmelerin teknolojiyi rekabette önemli bir faktör olarak gördükleri, başarılarında teknolojiyi yakından takip etmelerinin büyük etkisi olduğu ifade edilebilir. Fakat teknoloji yönetimi genelinde yöneticilerin bakış açısı değerlendirildiğinde işletmelerin eksik yönlerinin olduğu görülmektedir. Özellikle Ar-Ge'ye ayrılan payın düşük olması, teknoloji yönetimi konusunda profesyonel destek alınmaması ve planlarının olmaması işletmelerin teknolojik gelişmelerden yüksek derecede faydalanmalarını engelleyici faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca işletmelerde yeterli çevre bilincinin oluşmadığı dikkat çekici bir durum olarak ifade edilebilir.

Tablo 8'de üst ve orta kademe yöneticilerin "teknoloji yönetimi yargılarına" ilişkin görüşleri verilmektedir. Tablo 7 incelendiğinde "Son yıllarda imalat sektöründe elde edilen başarının sırrı, teknolojinin yakından takip edilmesidir" yargısı üst yöneticiler tarafından (2,86) ortalama ile "orta" seviyesinde katılırken, orta kademe yöneticiler (1,93) ortalama ile "çok az" seviyesinde katılmışlardır.

Tablo 8. Üst ve Orta Kademe Yöneticilerin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin görüşlerinin farklılığına yönelik bağımlı t-testi analizi sonuçları

<i>Teknoloji Yönetimi Yargıları</i>	<i>Yönetim Kademeleri</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Son yıllarda İmalat Sektöründe elde edilen başarının sırrı, teknolojinin yakından takip edilmesidir	Üst yönetim	15	2,53	1,18	1,570	0,128
	Orta kademe yönetim	15	1,93	0,88		
İşletmelerde, teknolojik değişim ile ilgili kararlar yönetim kurullarında alınmaktadır.	Üst yönetim	15	2,13	0,91	-0,669	0,509
	Orta kademe yönetim	15	2,40	1,24		
Teknoloji yönetimi konusunda işletmelerin bulunmamaktadır.	Üst yönetim	15	2,46	1,12	-0,762	0,452
	Orta kademe yönetim	15	2,80	1,26		
Sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında, işletmelerin teknoloji rekabet avantajı sağlamaktadır.	Üst yönetim	15	2,61	1,05	3,307	,003
	Orta kademe yönetim	15	1,60	0,50		
İşletmeler müşterilerinin isteklerine en uygun cevabı veren teknolojileri kullanmaktadır	Üst yönetim	15	3,20	1,37	0,550	0,587
	Orta kademe yönetim	15	2,93	1,27		
İşletmeler Teknoloji Yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti veren kuruluşlardan yararlanmamaktadır.	Üst yönetim	15	2,80	1,26	0,917	0,367
	Orta kademe yönetim	15	2,40	1,12		
İşletmeler, teknolojik yenilik yapmayı, en temel rekabet silahı olarak görmektedirler.	Üst yönetim	15	2,86	1,35	0,860	0,397
	Orta kademe yönetim	15	2,46	1,18		
İşletmelerin bütçelerinden Ar-Ge için ayırdığı pay, diğer fonksiyonlara ayırdığı paya oranla daha fazladır.	Üst yönetim	15	3,80	0,67	0,548	0,588
	Orta kademe yönetim	15	3,60	1,24		
İşletmeler, teknoloji ile ilgili kararlarında çevreye zarar verebilecek unsurları dikkate almaktadırlar.	Üst yönetim	15	3,20	1,42	-0,855	0,400
	Orta kademe yönetim	15	3,60	1,12		
Teknolojik yenilik ile ilgili kararlar, çalışanlar üzerinde çeşitli olumsuz etkilere neden olmaktadır.	Üst yönetim.	15	3,20	1,14	-1,095	0,283
	Orta kademe yönetim	15	3,60	0,82		

“Teknoloji yönetimi konusunda işletmelerin planları bulunmamaktadır” yargısı üst yöneticiler tarafından (2,46) ortalama ile “çok az” seviyesinde katılırken, orta kademe yöneticiler (2,80) ortalama ile “orta” seviyesinde, “Sektörde faaliyette bulunan diğer işletmelerle kıyaslandığında, işletmenizin teknolojisi rekabet avantajı sağlamaktadır” yargısı üst yöneticiler tarafından (2,61) ortalama ile “orta” seviyesinde katılırken, orta kademe yöneticiler (1,60) ortalama ile “hiç” seviyesinde ve “İşletmeler, teknolojik yenilik yapmayı, en temel rekabet silahı olarak görmektedirler” yargısı üst yöneticiler tarafından (2,86) ortalama ile “orta” seviyesinde katılırken, orta kademe yöneticiler (2,46) ortalama ile “çok az” seviyesinde katılmışlardır.

Üst ve orta kademe yöneticilerinin teknoloji yönetimi yargılarına ilişkin görüşlerinin farklılığına ilişkin t-testi analizi sonuçları değerlendirildiğinde bir ayrılaşmanın çok ağırlıklı olmasa da ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Ancak öncelikle göz önünde tutulması gereken nokta üst düzey yöneticilerinin yönetim tarzı ve usullerini belirleyerek orta kademe yöneticilerine aktarmalarıyla ilgilidir. Her ne kadar teknoloji yönetiminde tüm yönetim kademeleri karar alma süreçlerine katılsalar da orta ve alt kademe yöneticileri fiilen bu kararların uygulanmasını gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla fiili yönetim sürecinde karşılaşılan güçlüklerin çözülmesi yeni tarz ve usullerin öneriler şeklinde üst yönetime iletilmesi gibi problemlerin çözümlenmesi bu yönetim grupları tarafından gerçekleştirilmektedir. Yetki ve sorumluluk ilişkileri, iletişim, karar paylaşımı, bilgi paylaşımı gibi noktalarda oluşabilecek olan sorunlar yine bu gruptaki yöneticiler tarafından çözümlenmek zorundadır. Bu gruplaşmanın nedeni yukarıda sözü edilenler olabilir.

SONUÇ

Küreselleşen bir dünya da teknolojik değişim ve gelişme, dış ticaretteki yoğunluk ve rekabet, üretimde uygun teknoloji seçimi hatta şirketleşme tipleri ve ortaklaşa rekabet yöntemlerinin geliştirilmesinin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu çerçevede ülke ekonomilerinin üretim gücünün artırılmasında ve rekabet edebilir seviyeye getirilmesinde önemli rol oynayan teknolojinin, rekabet gücü bağlamında incelenmesi önem arz etmektedir.

Günümüzde müşteri, neyi, ne zaman, ne şekilde ve nasıl istediğini üretici ve satıcıya söyleyen bir güç durumuna gelmiş ve şimdi kendi özel ihtiyaçlarının tatminine yönelik olarak tasarlanmış mal ve hizmetleri talep etmekte ve bunları kendileri sağlayan kaliteli ürünleri yönelmektedir (220). Benzer ürünler piyasada rekabet şartlarında müşteri karşısına çıkmakta ve fiyat, satış öncesi ve sonrası hizmetlerin yanında kalite ön plana çıkmış bulunmaktadır. Üretilen ürünlerde istenilen özellikleri gerçekleştirmek için yapılan bütün çalışmalar TKY anlayışını yerleştirmeye yönelik olmakta, böylece yüksek kalite ve düşük maliyet düşüncesinin ortaya çıktığı TKY oldukça önem kazanmaktadır.

Araştırmanın sonucunda aşağıdaki yargılara varılmıştır;

- İşletmelerde büyük oranda teknoloji yönetimi uygulamalarının TKY uygulamalarını kolaylaştırdığını, olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu

durum teknolojideki ilerlemeyle birlikte, mevcut teknolojiden yüksek düzeyde yararlanılmasında TKY felsefesi doğrultusunda bir yönetim anlayışının sergilenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

- İşletmelerin teknoloji politikaları ile ilgili stratejilerinin belirlenmesinde üst yönetimin önemli oranda etkin rol oynaması, yöneticilerin liderlik becerilerinin önemini artırıcı bir etki oluşturmaktadır. Bu da TKY anlayışının ana ilkelerinden üst yönetimin katılım faktörüyle paralellik göstermektedir.
- İşletmelerin TKY anlayışı çerçevesinde oluşturulması gereken kalite anlayışlarının önemli oranda yerleştiği görülmektedir. Bu da kalite, kalite kontrol, sürekli gelişme anlayışlarına ilişkin temel felsefenin önemli ölçüde kabullenildiğini göstermektedir.
- Kalite ile ilgili yargılarda yer alan “sürekli iyileştirme ile artan teknolojik yatırımlar sonucunda bana ihtiyaç duyulmayacağı gerekçesi ile işimi kaybetme korkusu yaşıyorum” yargısına büyük oranda olumsuz cevap verilmesi dikkat çekmektedir.
- İşletmelerde teknolojik değişikliğin temel nedenleri arasında müşteri tercihlerindeki değişikliğin önemli oranda dikkate alınması, TKY ilkelerinden müşteri odaklı bir anlayışın olduğunu göstermektedir. Ayrıca uluslararası rekabetin de önemli oranda teknolojik değişikliği etkilemesi, işletmelerin uluslararası pazara açık politikaları olduğunu göstermektedir.
- İşletmelerin teknoloji yönetimi konusunda planlarının önemli oranda olmaması, ülkenin ekonomik yapısındaki kırılganlığına, işletmelerin büyüklüklerinin küçük ve orta ölçekli olmasından dolayı finansal güçlerine ve pazar paylarına bağlı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- “KOBİ’ler ve Kredi Olanakları”, **Türkiye Halk Bankası Yayınları**, 7 (1995).
- Akal, Z., “Toplam Kalite Yönetimi ve Performans Ölçme Değerlendirme Sistemleri”, **Verimlilik Dergisi Toplam Kalite Özel Sayısı, MPM Yayınları**, 83-108 (1996).
- Betz, F., “Strategic Technology Management: Engineering Technology Series”, **Mc Graw Hill Inc.**, New York, 19-160 (1994).
- İnceler, Halime, “Teknoloji Yönetiminin Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 16-19 (1995).
- Judd, S., “Hybrid Managers in Information Technology”, **Managing With Information Technology**, London, Springer-Verlag, 159 (1993).
- Kavrakoğlu, İ., “Toplam Kalite Yönetimi”, **Kalder Yayınları**, No:3, İstanbul, 4-10 (1996).

Lahke, R. and Mohanty, R., "Understanding TQM", **Production Planning & Control**, 5 (5) :427 (1994).

Miyauchi, I., "Japonya'da Kalite Yönetimi", **MESS Yayınları**, No: 301, İstanbul, 12 (1999).

Müftüoğlu, M.T., "Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ'ler", **Turhan Kitabevi**, Ankara, 154 (1998).

Ofori-Amoah, B., "Technology Choice and Diffusion in The Manufacturing Sector: The Case of The Twin-Wire in The Canadian Pulp and Paper Industry", **Geoforum**, 24 (3) :315-316 (1993).

Öğüt, A., "Bilgi Çağında Yönetim", **Nobel Yayınları**, Ankara, 169-181 (2001).

Özgener, Ş. ve Güneş, İ., "Küçük Ölçekli ve Teknoloji Yoğun İşletmelerde Toplam Kalite Yönetimi", **Verimlilik Dergisi**, MPM Yayınları, Ankara, 2001(2): 65-87 (2001).

Özışık, S. P., "İşletmelerde Teknoloji Seçimi Kararlarının Alınması, Uygulanması ve Ekonomik Koşullarla Etkileşiminin Türk Kimya Endüstrisi Açısından İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 12 (2000).

Pınar, İ., "Çevre-Teknoloji ve Örgütsel Yapı Etkileşiminin Sistem Yaklaşımı Açısından İncelenmesi ve Otomotiv Sektöründe Teknoloji Yapı İlişkilerine Ait Bir Araştırma", Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 23-72 (1994).

Powell, C. T., "Total Quality Management as Competitive Advangate: Review and Empirical Study", **Strategic Management Journal**, 16 (4) :16 (1995).

Skinner, W., "Manufacturing The Formidable Competitive Weapon", **John Wiley and Sons Inc.**, New York, 115-119 (1985).

Tek, Ö., "Tekstil Endüstrisinde Bir Ar-Ge Yardımcısı", **Bilim ve Teknik Dergisi**, TÜBİTAK Yayınları, Sayı: 360, Ankara 85 (1997).

DÜNYA TURİZMİNDEKİ GELİŞMELER IŞIĞINDA TURİSTİK ÜRÜN ALGILAMASINDAKİ DEĞİŞİMLERİN İNCELENMESİ

Cevdet AVCIKURT* İbrahim GÖNEN**

ÖZET

Günümüzde dünya ekonomisi küreselleşme yönünde değişimler yaşamaktadır. Bununla birlikte küreselleşme sürecinde beklenebileceği gibi uluslar arası turizmin yönü de değişmektedir. Aynı zamanda bu turistik destinasyonlar, turist profilleri ve turistik ürün değişimlerini de etkilemektedir.

Bu yüzden, turist güdülleri ve turistik ürün motiflerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu ülke ekonomileri için önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada;

- ❖ Uluslar arası turizmde küresel değişimler,
- ❖ Uluslar arası turizmin yönü,
- ❖ Küresel düzeyde ve Türkiye’de turistik ürün algılamaları,
- ❖ Turist profilinde ve turist motivasyonlarındaki değişimler, incelenmektedir.

Bu çalışma aynı zamanda, küresel düzeyde rekabet şansını artırmak için öneriler getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Ekonomisindeki Küresel Değişimler, Turistik Ürünler, Turist Profili, Turist Motivasyonu.

* Balıkesir Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O. (Doç.Dr.)

**Balıkesir Üniversitesi, Sos. Bil. Enst. Turizm İşlet. ve Otelcilik (Doktora Öğrencisi.)

THE STUDY OF ALTERATIONS ON THE TOURISTIC PRODUCT PERCEPTIONS IN THE WORLD TOURISM

ABSTRACT

To day world economy have been changing to globalization. Meanwhile in globalization period as is to be expected, It is changing the direction of international tourism. Additionally it is affect to change of touristic destinations, tourist profile and tourism products. Therefore it is necessary to examine of tourist motivations and touristic product motives.

This is important for the economy of countries. Thus the study puts forward in what way in tourism;

- ❖ Globalization trends in international tourism,
- ❖ International tourism directions,
- ❖ The perceptions of touristic products in the global level and in Turkey,
- ❖ The alterations of tourist profiles and tourist motivations.

The study also the implications to increase the change of competition during globalization as well.

Key Words: Globalization Trends in Tourism Economy, Touristic Products, Tourist Profile, Tourist Motivation.

GİRİŞ

Dünya ekonomisi çok hızlı değişmekte ve ulusal ekonomileri derinden etkileyecek dinamikleri harekete geçirmektedir. Birçok ülke, önümüzdeki yıllarda bu değişimlerin etki ve sonuçlarının neler olabileceğini tam olarak kestirememektedirler. Ancak ister gelişmiş olsun ister gelişmekte olan ülkeler olsun, küreselleşme eğilimlerini yakalayıp bunun üzerine çıkabilen ekonomilerin bu işi başaramayanlara kıyasla daha hızlı büyüyecekleri ve dünya liginin üst kümesinde kalacakları öngörülmektedir. (TÜSİAD,1998: 33).

Bu doğrultuda küresel düzeyde yaşanan değişimlere paralel olarak, ülkelerin turizm politika ve planlamalarında yeniden yapılanmalara gitmeleri ve özellikle turizmi ekonomilerinde lokomotif sektör olarak gören az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, global turistik ürün algılamalarında ve tüketici davranışlarında gözlemlenen değişim eğilimlerini çok iyi tahlil etmeleri ve gerekli düzenlemeleri acilen yapmaları gerekmektedir.

- Destinasyon seçimi ve rezervasyon süreçlerinde elektronik teknoloji (CD-Rom atlası, internet, web siteleri vb.) gittikçe artan bir önem kazanacaktır,
- Bireylerin eğitim ve refah düzeyindeki yükselme artarak devam edecek, deneyimli turist grubu büyüyecektir,
- Turist tercihleri kutuplaşacak, yenilik ve çeşitlilik talebi artacak, konfor ve macera motifleri ağırlıklı olacaktır. Ürün geliştirmede 3 S'nin, yani deniz-kum-güneşin (sun-sand-sea) yerini 3 E (exciting-educational-entertainment) heyecan-eğlence-eğitim, temel unsurlarının alması beklenmektedir,
- Tüketicinin bilgilendirilmesi ve korunması evrensel sistemlere bağlanacak, kalıcı ve dengeli bir turizm gelişimi için tüketicilerin sürdürdüğü kampanyaların etkisi artacaktır,
- Ortalama insan ömrünün artmasına paralel emeklilik süresi uzayacak, tatile daha çok zaman ayrılacaktır,
- - Bekar ve çocuksuz çiftler ile üçüncü yaş denilen 65+ yaş grubunun dünya nüfusu içerisinde ağırlık kazanması ve seyahate ve eğlenceye daha fazla kaynak ayırmaları beklenmektedir.
- Ortalama çalışma süreleri kısalmakta, tatile ayrılan süreler artmaktadır,
- Geleneksel destinasyonlar Asyalı turistlerin akınına uğrayacaktır.

1.2. Global Düzeyde Turistik Ürün Olgusundaki Değişimler

“Turizm pazarlama karması elemanlarının özünü oluşturan turistik ürün, turistin seyahati boyunca yararlandığı konaklama, yeme-içme, ulaştırma, eğlence ve diğer birçok hizmetlerin bileşimidir.”(Hacıoğlu,1991:39). “Dolayısıyla turistik ürünü oluşturan öğelerin başlıcaları, ulaşım, konaklama, yeme-içme, eğlence, alışveriş, çevre gezileri olarak sıralanmaktadır.”(Ahipaşaoğlu,1997:73).

Günümüzde turistler, kitle turizmine katılmak yerine alternatif turizm seçeneklerinde yer almayı tercih etmektedirler. İspanya’da yapılan “Geleceğin Turisti” anketinin araştırma sonuçlarına göre geleceğin turisti olacak kişilerin kitle turizmine katılmak yerine alternatif turizmi tercih edecekleri görülmektedir. Bunlar çevreye duyarlı, kültürel ve yerel motiflere önem veren ve gittikleri mekanlarda doğallık arayan kişiler olacaklardır. Farklı beklentiler ile turizm olayına katılacak olan bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak olan turistik ürünlerin nitelikleri de doğal olarak farklı olacaktır. Dolayısıyla bu beklentileri karşılayabilmek amacıyla yeni stratejilerin geliştirilmesi önemli olmaktadır.”(Tekeli,2000:307).

Bilindiği gibi fiyat rekabeti turizmde talebi belirleyici en önemli unsurlardan biridir. Talebi etkileyen ekonomik ağırlıklı faktörlerin başında hiç kuşkusuz sunulan hizmetin rakip ülkelerdeki benzer hizmete kıyasla görece fiyatı gelmektedir. Sonuçta, turizmde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmak, hizmeti görece olarak daha ucuz ve kaliteli satmakla ortaya çıkacaktır. Örneğin, Avrupa Birliği ülkeleri, coğrafi olarak en yakın ve Türkiye'nin daha iyi bildiği bir Pazar olma özelliğindedir. Bölgedeki, İspanya, İtalya, Yunanistan gibi Akdeniz çanağında yer alan güçlü rakipler ve gelecekte güçlenmesi olası olan Tunus, Cezayir, Mısır gibi ülkeler nedeniyle fiyat rekabeti önemli olmaktadır. Bu bakımdan, son alıcıya yansıyan fiyatın rakiplerin fiyatlarına oranla makul düzeyde oluşmasını sağlayacak önlemler önem kazanmaktadır. Ancak ucuz ülke imajının bedeli kalitesizlik olmamalıdır. (Özdipçiner,2000:193).

1. 3. Turist Profilindeki Değişimler

Sanayi toplumundaki doğal ve sosyal çevresi belirlenen turistin karakteristiğini şu şekilde özetleyebiliriz.(Özdemir,1998:169).

- Günümüz turisti; zorunlu ihtiyaçlarını karşılamış olan,
- Bir miktar artı gelire ve yılın bazı dönemlerinde boş zamana sahip bulunan,
- Bazı yükümlülükleri ve yasakları olan bir çevrenin etkisinde kalan,
- Çeşitli baskılar ve etkiler altında yaşayan,
- Doğa ile ilişkileri koparılan,
- Özgürce seçtiği işlerden çok, kabul ettirilmiş alanlarda bulunmak zorunda bırakılan,
- Çeşitli ve çelişkili dürtülerle karşı karşıya kalan,
- Yeterli sayıda ulaşım araçlarına sahip bulunan,
- Kendisini diğer bireylerle bir araya getiren toplumda yaşamak ve toplumun taklit özelliklerini kabul etmek zorunda olan,
- Giderek artan sayıda ve nitelikte ulusal, uluslar arası ve kıtalar arası turistik talebin içinde bulunan biridir.

Turizmin öznesi insandır. Dolayısıyla turizm, insanın etkilenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Her şeyin hazır olduğunu turistik altyapı ve üst yapının,

Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin seyahat güdülleri ve tercihleri üzerine yapılan araştırmalardan alınan bazı tablolar değişimlerin izlenebilmesi açısından iyi birer örnek oluşturmaktadır.

Tablo1: 1980'li yıllarda Turistlerin Türkiye'yi Tercihinde Etkili Olan Güdüler

Güdüler	% Dağılım
Kaçış – değişiklik	38
Güneş-deniz-kum/Doğa	27
Egzotik ülke arayışı	10
Folklor çekiciliği	10
Özgürlük	6
Diğer nedenler	9

Kaynak: Doğan Yaşar Ayhan,(1990), Türkiye'nin Tanıtılma Sorunları, Bodrum, 1990.

1980'li yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin seyahat tercihlerinde kaçış ve değişiklik ilk sırada yer alırken,1990'lı yıllarda tatil ve dinlenme amacı ön plana geçmiştir. “1999 yılında yapılan, konuyla ilgili bir başka çalışmada Yabancı turistlerin seyahat için Türkiye'yi tercih sebepleri aşağıdaki gibi yer almaktadır.(Demirtaş,2000:287).

Tablo2: 1990'lı Yıllarda Turistlerin Türkiye'ye Seyahat Etme Amaçları

Seyahatin Amacı	Oran (%)
Tatil ve Dinlenme	22.9
Tarihi ve kültürel değerler	20.5
Coğrafi yakınlık ve tabii değerler	12.6
Toplantı ve konferans	12.4
Aktif spor	6.7
İş/öğrenim	6.6
Alışveriş	5.9
Sağlık turizmi	5.2
Yakın ziyareti	4.5
Diğer sebepler	2.7
Toplam	100.0

Kaynak: Burhanettin Zengin, (1999), Turizm Coğrafyası, SAÜ Basımevi, Sakarya, s.99.

Dünya turizminin en büyük arz ve talepçisi olan AB ülkeleri ve AB ülkeleri dışındaki Avrupa ülkeleri harcama ve talep açısından Türkiye turizmini yönlendirmektedir. Bu ülkelerden turisti çekebilemeyi etkileyen faktörler ise aşağıdaki sırada yer almaktadır.

Tablo3:Türkiye'ye Turistik Seyahati Etkileyen Faktörler

Turistik Seyahati Etkileyen Faktörler	Oran (%)
Fiyat	%25
Türk halkını tanıma	%20
Kültürel etkinlikler	%15
Türkiye merakı	%19
Ucuz alışveriş	%16
Kaliteli ürünler	%3
Türkiye mutfağı	%2

Kaynak: DİE,(2000). Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistikler 2000.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi günümüzde yabancı turistlerin Türkiye'yi tercihlerinde fiyatın ucuz olması birinci etken konumuna gelmiştir. Türk halkını tanıma, Türkiye merakı, ucuz alışveriş ve kültürel etkinlikler turistlerin ülkemize gelmesini etkileyen diğer hususlardır. (Er,2000:369-370).

Bir ülkenin sahip olduğu kültürel faktörler içinde gelenekler, örf ve adet, gastronomi, tarih, müzik ve resim, din, mimari özellikler, el sanatları, giyim sayılabilmekte ve genelde seyahat güdülerini değerlendirilirken kültürel kaynak zenginliğinin temel seyahat nedenini oluşturduğu varsayılmaktadır. (Berber,Ünüvar,2000:316).

Oysa verilen tablolarda görüldüğü gibi 1980'li yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin seyahat güdülerini içinde kaçış güdüsü ön plana geçmekteyken, zamanla sıralama değişmiştir. Buna karşın yapılan tanıtma faaliyetlerinde uzun süre turistik güdülerle ilgili yapılan araştırma verileriyle çelişen tanıtma faaliyetleri yürütülmüştür. Bu yüzden tanıtma aktivitelerinin de dönemsel olarak yapılacak seyahat güdüsü araştırmaları doğrultusunda nelerin ön plana çıkarılacağı çok iyi değerlendirilerek yapılması gerekmektedir.

Yapılan araştırmalar, bir müşteri kazanmak için harcanan miktarın, mevcut müşteriyi korumak için harcanan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bir ürünü deneyip bir daha dönmeyen müşterilerin kârlılığa, Pazar payına ve

KAYNAKÇA

AHIPAŞAOĞLU, H.Suavi. (1997), Seyahat İşletmelerinde Tur Planlaması –Yönetimi ve Rehberliğin Meslek Olarak Seçilmesinin Nedenleri Üzerine Bir Uygulama, Ankara, Varol Matbaası.

AVCIKURT, Cevdet. (1995), Turizmde Tanıtma ve Satış Geliştirme, Balıkesir.

BERBER, Şakir, Şafak Ünüvar. (2000), “Dünya Turizminde Gelişme Eğilimleri İçerisinde Kültür Turizminin Yeri: Konya İli Örneği,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

ÇAKICI, Kemal Birdir, A.Celil. (2000), “Türkiye’ye Gelen Turistlerin Tekrar Dönme Eğilimlerinin Lojistik Regresyon Yöntemiyle Analizi,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

DEBBAGE, Keith G. (2001), Tourism 2000, Annals of Tourism Research, Vol.28, No.4.

DEMİRTAŞ, Nihat. (2000), “Üçüncü Yaş Turizminin Termal Turizme Yönlendirilmesi,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (2001), DPT’nin 40 Yılı, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın no:DPT:2589-ÖİK:601.

ER, Fevzi. (2000), “Turistik Arz ile Dış Turizm Talebi Arasındaki İlişkiler,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

HACIOĞLU, Necdet. (1991), Turizm Pazarlaması, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımı.

LEE, Youn-Taek, Dae-Kwan Kim, Chulwon Kim. (2001), Tourism in the APEC Region, Annals of Tourism Research, Vol.28, No.4.

LİTVİN, Stephan W., Donald J.Maclaurin. (2001),” Consumer Attitude and Behavior,” Annals of Tourism Research, Vol.28, No.3.

MANİSALI, Erol, Şükrü Yarcan. (1987), Türk Turizm Endüstrisi Araştırması, Ankara, T.C. Turizm Bankası A.Ş. İnceleme/Araştırma Dizisi:2.

NEYİŞÇİ, Tuncay. (2000), “Ekoturizm Bakış Açısıyla Türk Turizminin Değerlendirilmesi,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

ÖZDEMİR, Mehmet. (1998),” Turizme Fiske Taşları,” Anatolia Dergisi, Ankara, s.169.

ÖZDİPÇİNER, Nuray. (2000), “Türkiye’ye Gelen Turist Profilineki Değişmeler,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

TEKELİ, Hasan. (2000),” Küresel Eğilimler Ülkemizin Turizm Pazarlamasını Olumsuz Etkilemektedir,” I.Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı, İzmir, 2-3 Kasım 2000.

TÜSİAD.(1998), Türkiye’de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, Ajans Medya Reklamcılık A.Ş.

WİSE, Brian. (1987),” Uluslar arası Turizm’de Koşutluklar,” Türk Turizm Endüstrisi Araştırması, Ankara, T.C. Turizm Bankası A.Ş., İnceleme/Araştırma Dizisi:2.

HEDEF PROGRAMLAMASI İLE TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL PLANLAMA UYGULAMASI

Murat ATAN¹ - Derviş BOZTOSUN²

ÖZET

Çok amaçlı karar vermede hedef programlama, birbirinden etkilenen amaçlara ilişkin ağırlıkların ve önceliklerin belli koşullar altında optimize edilmesidir. Verilen, çoklu zıt amaçlar, planlama probleminin çözümü, karar mercilerinin kararlarına ve tercihlerine bağlıdır.

Bu çalışmada, çok amaçlı karar vermede hedef programlama, Türkiye Bankacılık sektörü içinde faaliyet gösteren üç farklı sermaye yapısına sahip ticaret bankasının 2002 verileri kullanılarak uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Hedef Programlama, Finansal Planlama, Bankacılık, Rasyo Analizi

THE FINANCIAL PLANNING APPLICATION IN TURKISH BANKING SECTOR WITH THE GOAL PROGRAMMING

ABSTRACT:

Having specified decision targeted program can be optimize on the certain conditions relating too conditions and priorities of the aim. The given

¹ Öğr.Gör. Dr., Gazi Üni. , İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi , Ekonometri Bölümü.

² Araş. Gör., Gazi Üni. , Sosyal Bilimler Enstitüsü , İşletme Bölümü.

Yönetim kalitesini ölçmede kullanılan rasyolar :

$$YNT_1 = \frac{\text{Vergi Öncesi Kar / Zarar}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

$$YNT_2 = \frac{\text{Dönem Net Kar / Zarar}}{\text{Özkaynaklar}}$$

$$YNT_3 = \frac{\text{Toplam Aktifler}}{\text{Personel Sayısı}}$$

$$YNT_4 = \frac{\text{Vergi Öncesi Kar / Zarar}}{\text{Personel Sayısı}}$$

$$YNT_5 = \frac{\text{Vergi Öncesi Kar / Zarar}}{\text{Şube Sayısı}}$$

• **Karlılık** : Bankaların aktiflerinin ve özkaynaklarının ne kadar verimli kullanıldığını ifade eden rasyodur. Ayrıca fon ve kredi yönetimindeki başarıyı da içerir (Öçal ve Çolak, 1999 : 179).

Karlılığı ölçmede kullanılan rasyolar :

$$KAR_1 = \frac{\text{Net Dönem Kar / Zarar}}{\text{Ortalama Toplam Aktifler}}$$

$$KAR_3 = \frac{\text{Faiz Dışı Gelirler}}{\text{Faiz Dışı Giderler}}$$

$$KAR_4 = \frac{\text{Kredilerden Alınan Faizler}}{(\text{Faiz Gelirleri} + \text{Faiz Dışı Gelirler})}$$

$$KAR_5 = \frac{(\text{Faiz Gelirleri} - \text{Faiz Giderleri})}{\text{Toplam Gelirler}}$$

• **Likidite Yeterliliği** : Likidite oranları genel olarak kısa vadeli borç ödeme gücünü ve kaynakların likit olarak elde tutulan kısmını gösterir. Likidite fon taleplerinin karşılanabilme yeteneği olup finansal kurumların yaşaması için zorunludur (Tevfik, 1997 : 239).

Likidite Yeterliliğini ölçmede kullanılan rasyolar :

$$LKT_1 = \frac{\text{Likit Aktifler}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

$$LKT_2 = \frac{\text{Likit Aktifler}}{(\text{Mevduat} + \text{Mevduat Dışı Kaynaklar})}$$

$$LKT_3 = \frac{\text{Likit Aktifler}}{\text{Ödenmiş Sermaye}}$$

2. ÇOK AMAÇLI KARAR VERMEDE HEDEF PROGRAMLAMA

Tek amaçlı optimizasyon tekniklerinin en önemli varsayımlarından biri çözüme kavuşturulacak sistemin tek bir probleminin bulunduğu ve bunun bir amaç fonksiyonu biçiminde ifade edilerek optimuma ulaştırılması gerektiğidir. Finansal planlamada birbiriyle eşanlı değişen, birbiriyle çelişen veya birbirinden etkilenen birden fazla hedef olabilir ve bunların tümünü birden optimize edecek bir çözüm kümesi istenebilir. Çok amaçlı karar modellerinde, birbiriyle çelişen birden çok amaç belirli koşullar altında optimize edilmeye çalışılır. Çok amaçlı kantitatif karar verme teknikleri birbirleriyle çelişen hedefler arasından en uzlaşık çözümü sağlayabilmek için geliştirilmiştir. Çözümde yanıtlanması gereken en önemli sorun en iyinin ne olduğudur. Bu sorunun cevabı çözüm için kullanılan tekniğin yapısı ile ilgilidir. Bir kısım teknikler oldukça tarafsız ve basittir. Bu tür tekniklerin çözümü için de karar verici önemli bir rol oynar çalışmada kullanılan hedef programlaması tekniği karar vericiye çok az bir rol veren kantitatif bir yöntemdir (Atan, 1998 : 30).

2.1. HEDEF PROGRAMLAMA

Hedef programlaması tekniği ile problem çözümünden bir maksimum ya da minimum sonuç elde edilmez. Bu teknik ile amaçlar ile belirlenen hedeflerden sapmalar minimize edilmeye çalışılır. Bu teknik ile bir optimum çözüm yerine birçok amacı sağlamaya çalışan en uzlaşık çözüm elde edilmeye çalışılır. Çözümde bir amaç sağlanmaya çalışılırken diğer amaçtan uzaklaşılabilecektir. Bu nedenle optimum bir çözüm yerine karar verici için en uzlaşık çözüm kümeleri bulunur.

Hedef programlama modelini formüle etmek için, öncelikle karar verici probleme dahil edilen her amaç için istenilen değerleri seçer. Daha sonra bu istenilen amaç değerlerinden pozitif veya negatif sapmanın göreceli önemine karar verir. Son olarak onun önceliklerini yansıtan bu sapmaların verdiği değerleri açıklar (Sealey, 1978 : 24).

Hedef programlama modeli ile uygun bir çözüm bulunabilmesi için bazı temel varsayımların sağlanması gereklidir. Bunlar;

1. *Doğrusallık Varsayımı* : Bu varsayım girdiler ile çıktılar arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğunu gösterir. Girdiler artarken/azalırken aynı oranda çıktılarda artar/azalır.

2. *Toplanabilirlik Varsayımı* : Çeşitli faaliyetler tarafından kullanılan kaynakların toplam kullanımı ve elde edilen toplam katkı, her bir faaliyet tarafından ayrı ayrı kullanılan kaynakların toplamı ve bunların ayrı ayrı yarattıkları katkıların toplamına eşittir.

3. *Sınırlılık Varsayımı* : Amaç, sınırlı kaynakların optimal dağılımını sağlamaktır. Problemin çözümünde kullanılacak olan kaynaklar sonludur. Bu nedenle probleme giren kaynaklar kısıtlanır.

4. *Negatif Olmama Varsayımı* : Hedef programlama yöntemi, ancak modelde kullanılan değişkenler pozitif değerler aldığı zaman kullanılabilir. Modeldeki tüm değişkenler yani karar ve sapma değişkenlerinin değerleri sıfır veya sıfırdan büyük olmalıdır. Hedef programlama modelinde yer alan bir değişken negatif değer alırsa bu değişkeni ancak negatif olmayan iki değişkenin farkı olarak yazılır. Çözümde bu farkın oluşturduğu yeni değişken kullanılır. Çözüm sonucunda bulunan değer yerine konularak değişkenin orjinal değeri bulunur.

5. *Amaçlara Öncelik Verilmesi Varsayımı* : Hedef programlama modelinde daha önce bahsedildiği gibi her bir amaca veya amaç grubuna belli bir öncelik verilir. İlk amaç P_1 ile gösterilir. Daha sonraki amaçlar da sırasıyla P_2, P_3, \dots, P_K öncelikleri ile tanımlanır (Ignizio, 1976 : 5).

Kurulacak olan bir hedef programlaması modeli yukarıda belirtilen bu varsayımları sağlamalıdır.

Hedef programlaması modelinde amaç fonksiyonu, karar vericinin istekleri, sınırlı kaynaklar ve kontrol değişkenleri üzerine konulan herhangi bir kısıtlama koşulları göz önünde bulundurularak oluşturulur. Amaç fonksiyonu birkaç grup altında toplanabilir. Bunlar birinci grup amaçlar, ikinci grup amaçlar ve üçüncü grup amaçlardır.

Birinci grup amaçlar : Kar'ın maksimizasyonu, maliyetin minimizasyonu, atıl kapasitenin minimizasyonu, fazla mesai veya üretim zamanının minimizasyonu, riskin minimizasyonu, hatalı üretimin minimizasyonu, kapasite kullanımının maksimizasyonu ve üretim sırasında kullanılan hammaddenin minimizasyonudur.

İkinci grup amaçlar : Sınırlı malzeme (hammadde), sınırlı işgücü, sınırlı bütçe (finans) ve sınırlı zamandır. Tüm bu amaçlar eldeki kaynakların optimal şekilde kullanılmasını sağlayacak biçimdedir.

Üçüncü grup amaçlar : Değişkenlerin negatif olmaması ve değişkenlerin üzerine konulan bazı kısıtlamalardır (Ignizio, 1976 : 22-23).

Yukarıdaki gruplarda belirtildiği gibi belirlenen amaç fonksiyonlarını modele dahil ederken çözümü etkilemeyeceği düşünülen amaçlar elenebilir ve birleştirilmesi olanaklı olan amaçlar birleştirilebilir.

Hedef programlamasında belirlenen amaçların incelenen probleme uygun olması için bazı özellikleri taşıması gereklidir. Bu özellikler:

1. Amaçlar problemi tüm yönleriyle kapsamalı,
2. Analizi yapılabilmeye uygun olmalı,
3. Problem içerisinde yalnızca bir kez kullanılmalı,
4. Planlama sürecini basitleştirmek amacıyla bölünebilir olmalı,
5. Daha önce açıklanan şekilde düzenlenen amaç fonksiyonları mümkün olduğunca az olmalıdır.

Amaç fonksiyonları, karar değişkenlerinin matematiksel bir fonksiyonu olarak gösterilebilir. Hedef programlaması modelinde amaç (hedef) fonksiyonu G_i şeklinde ifade edilir.

$$G_i = f_i(\bar{X}), \quad \bar{X} = (X_1, X_2, \dots, X_n) \quad (1)$$

Bu formülasyonda, $f_i(\bar{X})$ i' inci amaca ilişkin karar değişkenlerinin bir fonksiyonudur. Modelde bütün amaç fonksiyonlarına ait bir sağ taraf değeri vardır. O halde i' inci amaç fonksiyonunun matematiksel gösterimi;

$$f_i(\bar{X}) \begin{cases} \leq \\ = \\ \geq \end{cases} b_i \quad (2)$$

şeklindedir. Bu formülasyonda ;

\bar{X} : Karar değişkenleri vektörünü,

b_i : i'inci amaç fonksiyonuna ait sağ taraf değeri veya $f_i(\bar{X})$ 'in sağlanması gereken hedef değerini gösterir.

(2)' den görüleceği üzere amaç fonksiyonu, amaç fonksiyonuna ait sağ taraf b_i değerinden küçük eşit (\leq), eşit ($=$) veya büyük eşit (\geq) olabilir (Ignizio, 1976 : 23 -24).

Hedef programlaması modelinde, herhangi bir amaç fonksiyonu için pozitif ve negatif sapma değişkenleri vardır. Bir başka deyişle erişimüstü ve erişimaltı olarak adlandırılan bu değişkenler sırasıyla P_i ve n_i ile gösterilir.

\bar{X} karar değişkenlerinin herhangi bir vektörü için n_i değeri, b_i 'den negatif bir sapmayı temsil ederken, P_i değeri pozitif bir sapmayı temsil eder. Herhangi bir hedef için P_i ya da n_i 'den herhangi biri, ya da her ikisi, sonucun uygun olabilmesi için sifıra eşit olmak zorundadır.

Hedef programlama modelinde her bir amaç fonksiyonu,

$$f_i(\bar{X}) + n_i - P_i = b_i \quad i=1, \dots, m \quad (3)$$

biçiminde gösterilir.

(3) nolu eşitlikteki gibi amaç fonksiyonunun, arzu edilen duruma göre erişim fonksiyonunda yer alacak sapma değişkenlerinin durumu (4) nolu eşitlik ile gösterilmiştir.

HEDEF

SÜREC

a) $f_i(\bar{X}) \geq b_i \Rightarrow n_i$ n_i 'in minimizasyonu

(b_i 'ye eşit ya da daha fazla)

b) $f_i(\bar{X}) = b_i \Rightarrow n_i + P_i$ $n_i + P_i$ 'in minimizasyonu (4)

(b_i 'ye eşit)

c) $f_i(\bar{X}) \leq b_i \Rightarrow n_i$ P_i 'in minimizasyonu

(b_i 'ye eşit ya da daha az)

Bütün hedefler için $f_i(\bar{X})$ ve b_i arasındaki ilişkiyi yansıtan süreç saptandıktan sonraki adım tüm hedefleri kendi öncelikleri ile (P_1, P_2, \dots, P_m) birleştirmektir. Metotta belirlenen her bir hedefe ulaşılması gerektiğinden, hedeflerden olan sapmaların minimizasyonu istenir. Bu durumda erişim fonksiyonu aşağıdaki şekli alır.

$$\text{Min} Z = \{P_1 [h_1(n, p)], P_2 [h_2(n, p)], \dots, P_k [h_k(n, p)]\} \quad (5)$$

Bu eşitlikte,

$h_i(n, p)$: i öncelik düzeyinde, sapma değişkenlerinin doğrusal bir fonksiyonu,

n : Negatif bir sapma vektörü,

p : Pozitif bir sapma vektörü,

k : Amaç fonksiyonuna ilişkin öncelik düzeylerinin sayısı ve

m : Amaç fonksiyonu sayısıdır.

Burada ($k \leq m$)'dir. Yani önceliklerin sayısı, amaç fonksiyonu sayısından küçük ya da eşittir (Ignizio, 1976 : 30 -34).

Tüm bu açıklamalardan faydalanarak genel bir hedef programlama modeli aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\begin{aligned}
 f_i(\bar{X}) + n_i - P_i &= b_i & i = 1, 2, \dots, m \\
 g_j(\bar{X}) + n_j - P_j &= b_j & j = 1, 2, \dots, l \text{ olmak şartıyla,} \\
 \text{Min} Z &= \{P_1 h_1(n_1, p_1), P_2 h_2(n_2, p_2), \dots, P_k h_k(n_k, p_k)\} \\
 n_i, P_i, n_j, p_j &\geq 0 \\
 \bar{X} &\geq 0
 \end{aligned} \tag{6}$$

şeklinde oluşturulabilir. Bu formülasyonda,

$\bar{X} = (X_1, X_2, \dots, X_n)$: Karar (kontrol) değişkenleri vektörü,
m	: Amaç fonksiyonlarının sayısı,
$f_i(\bar{X})$: i'inci amaç fonksiyonu,
l	: Kaynak kısıt sayısı,
b_i	: i'inci amaç fonksiyonu için karar verici tarafından belirlenmiş hedefi,
b_j	: j'inci kısıtın sağ taraf değeri,
n_i	: i'inci hedeften negatif sapma değerini,
P_i	: i'inci hedeften pozitif sapma değerini,
n_j	: j'nci kaynaktan negatif sapma değerini,
P_j	: j'inci kaynaktan pozitif sapma değerini,
$h_k(n_k, p_k)$: Sapma değişkenlerinin doğrusal bir fonksiyonu,
P_i	: i'inci hedef için karar verici tarafından belirlenmiş önceliği gösterir (Markland, 1983: 319).

3. HEDEF PROGRAMLAMANNIN TÜRKİYE'DEKİ BANKACILIK SİSTEMİNE UYGULANMASI

Hedef programlamasının uygulama alanlarından biri finansal sistemdir. Bu çalışmada finansal sistemin temelini oluşturan bankacılık sektörü hedef programlamasının uygulanacağı alan olacaktır.

Hedef programlamının sonuçlarını karşılaştırmak ve ne kadar etkili olacağını araştırmak için Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve sermaye yapılarına göre sınıflandırılan üç farklı ticaret bankası ele alınmıştır.

Bu üç farklı ticaret bankası :

1. Kamusal Sermayeli : *TC. Ziraat Bankası A.Ş.*
2. Özel Sermayeli : *Akbank T.A.Ş.*
3. Yabancı Sermayeli : *HSBC Bank A.Ş.*'dir.

Bu ayrımın yapılmasının sebebi bankaların sermaye yapılarının birbirinden farklı olmasıdır. Amaç, CAMEL tekniğinde yer alan rasyolarda sermaye farklılığının etkisinin olup olmadığını görmektir.

Kamusal sermaye ile kurulan TC. Ziraat Bankası A.Ş.'nin seçilme nedeni, kamusal sermayeli olan bankalardan en büyüğü olması ve kamusal sermayeli olan bankaların konsolide bütçesinde bu bankanın ağırlığının daha fazla olmasıdır.

Akbank T.A.Ş.'in seçilme nedeni ise; Akbank T.A.Ş. özel sermayeli bankalar arasında önde gelenlerden biridir ve en yüksek karlılığa sahip olanıdır.

HSBC Bank A.Ş.'nin seçilme nedeni ise; Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların konsolide bütçesinde en büyük paya sahiptir ve Türkiye'de en çok şube sayısına sahip olan yabancı sermayeli bankadır.

4. AKBANK T.A.Ş. MODELİNİN OLUŞTURULMASI

Modelin beş hedefi vardır. Bu hedefler CAMEL tekniğini oluşturan beş kriterin maksimizasyonudur. Modelin birinci hedefi sermaye yeterliliğinin maksimizasyonu, ikinci hedefi aktif kalitesinin maksimizasyonu, üçüncü hedefi yönetim kalitesinin maksimizasyonu, dördüncü hedefi karlılığın maksimizasyonu ve beşinci hedefi likidite yeterliliğinin maksimizasyonudur. İncelenen TC. Ziraat Bankası A.Ş. ve HSBC Bank A.Ş. modelleri de aynı beş hedefe göre çözülmüştür. Modellerin birbirlerinden farkı, modellerin oluşturulması sırasında kullanılan değişkenlerin rasyo değerlerinin farklı olmasıdır. Bu sayısal değerler 2002 Bankalarımız Yılığında elde edilmiştir.

4.1.AKBANK T.A.Ş. MODELİN HEDEF PROGRAMLAMASI MODELİ ŞEKLİNE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

AKBANK T.A.Ş. için oluşturulmuş olan Hedef programlama modelinin Lindo bilgisayar programına aktarılan modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur. Modelin ;

Amaç Fonksiyonu,

$$\text{Min } Z_i = \sum_{i=1}^5 n_i - P_i$$

Kısıtlayıcı Koşullar,

$$0.110 SY_1 + 0.114 SY_2 + 0.072SY_3 + 6.323 SY_4 + 4.050SY_5 + n_1 - P_1 = 1.947$$

$$0.126 AK_1 + 0.027 AK_2 + 0.547 AK_3 + 0.519AK_4 + 0.519AK_5 + n_2 - P_2 = 0.346$$

$$0.016 YNT_1 + 0.038 YNT_2 + 1615.47 YNT_3 + 26.496 YNT_4 + 526.99 YNT_5 + n_3 - P_3 = 3.086$$

$$0.004 KAR_1 + 1.377 KAR_2 + 1.679 KAR_3 + 0.057 KAR_4 + 0.206 KAR_5 + n_4 - P_4 = 0.647$$

$$0.698 LKT_1 + 0.439 LKT_2 + 11.841 LKT_3 + 0.784 LKT_4 + 0.043 LKT_5 + n_5 - P_5 = 511.455$$

$$SY_2, AK_i, YNT_i, KAR_2, LKT_i \geq 0 \quad i = 1, \dots, 5$$

$$n_i, P_i \geq 0 \quad i = 1, \dots, 5$$

şeklinde tanımlanabilir.

4. MODELLERİN ÇÖZÜM TABLOLARI

Tablo 1. Akbank T.A.Ş. Modelinin Çözüm Tablosu

	Min N1 - P1	Min N2 - P2	Min N3 - P3	Min N4 - P4	Min N5 - P5	Tüm Amaçlar
Zi	1. Adım	2. Adım	3. Adım	4. Adım	5. Adım	6. Adım
	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000
SY ₁	8.293233	8.293233	8.293233	8.293233	8.293233	8.293233
SY ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₁	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₅	0.727627	0.727627	0.727627	0.727627	0.727627	0.727627

YNT ₁	10412.93	10412.93	10412.93	10412.93	10412.93	10412.93
YNT ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₁	23.96429	23.96429	23.96429	23.96429	23.96429	23.96429
KAR ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₁	4.210692	4.210692	4.210692	4.210692	4.210692	4.210692
LKT ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P1	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P2	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P3	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P4	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P5	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N1	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N2	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N3	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N4	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N5	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000

Tablo 2. HSBC Bank A.Ş. Modelinin Çözüm Tablosu

	Min N1 - P1	Min N2 - P2	Min N3 - P3	Min N4 - P4	Min N5 - P5	Tüm Amaçlar
Zi	1. Adım	2. Adım	3. Adım	4. Adım	5. Adım	6. Adım
	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000
SY ₁	5.763949	5.763949	5.763949	5.763949	5.763949	5.763949
SY ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000

AK ₁	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₅	0.329596	0.329596	0.329596	0.329596	0.329596	0.329596
YNT ₁	13874.11	13874.11	13874.11	13874.11	13874.11	13874.11
YNT ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₁	972.9999	972.9999	972.9999	972.9999	972.9999	972.9999
KAR ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₁	4.116173	4.116173	4.116173	4.116173	4.116173	4.116173
LKT ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P1	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P2	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P3	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P4	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P5	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N1	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N2	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N3	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N4	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N5	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000

Tablo 3. TC. Ziraat Bankası A.Ş. Modelinin Çözüm Tablosu

	Min N1 - P1	Min N2 - P2	Min N3 - P3	Min N4 - P4	Min N5 - P5	Tüm Amaçlar
Zi	1. Adım	2. Adım	3. Adım	4. Adım	5. Adım	6. Adım
	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000	Z = 0.0000

SY ₁	17.70000	17.70000	17.70000	17.70000	17.70000	17.70000
SY ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
SY ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₁	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
AK ₅	2.746032	2.746032	2.746032	2.746032	2.746032	2.746032
YNT ₁	192.8750	192.8750	192.8750	192.8750	192.8750	192.8750
YNT ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
YNT ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₁	161.7500	161.7500	161.7500	161.7500	161.7500	161.7500
KAR ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
KAR ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₁	732.7435	732.7435	732.7435	732.7435	732.7435	732.7435
LKT ₂	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₃	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₄	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LKT ₅	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P1	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P2	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P3	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P4	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
P5	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N1	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N2	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N3	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N4	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
N5	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000

5. ÇÖZÜM SONUÇLARININ YORUMLANMASI VE ÖNERİLER

Bankalar beş hedefi de gerçekleştirmiştir. Çözüm sonuçlarında rasyoların belirlenmesinde $SY_1, SY_2, SY_3, SY_4, SY_5, AK_1, AK_2, AK_3, AK_4, AK_5, YNT_1, YNT_2, YNT_3, YNT_4, YNT_5, KAR_1, KAR_2, KAR_3, KAR_4, KAR_5, LKT_1, LKT_2, LKT_3, LKT_4, LKT_5$ rasyoları kullanılmamaktadır. Modelin çözümü sonucunda kullanılması gereken rasyolar ise

$$SY_1 = \frac{\text{Özkaynak}}{\text{Toplam Pasifler}} \quad AK_5 = \frac{\text{Takipteki Krediler}}{\text{Toplam Krediler}}$$

$$YNT_1 = \frac{\text{Vergi Öncesi Kar / Zarar}}{\text{Toplam Aktifler}}, \quad KAR_1 = \frac{\text{Net Dönem Kar / Zarar}}{\text{Ortalama Toplam Aktifler}}$$

$$\text{ve } LKT_1 = \frac{\text{Likit Aktifler}}{\text{Toplam Aktifler}} \text{ dir.}$$

Üç banka içinde beş hedef sağlanmıştır ve bu hedeflerden sapmalar minimize edilmiştir. Belirlenen hedeflerde herhangi bir pozitif veya negatif sapma söz konusu değildir.

Uygulama sonuçlarına göre, Sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde,

$$SY_1 = \frac{\text{Özkaynak}}{\text{Toplam Pasifler}}$$

kullanılmıştır. Amaç üç banka içinde sektör ortalamasının üstünde çıkmasıdır. Bunun için Akbank T.A.Ş. 8.293233 , HSBC Bank A.Ş. 5.763949 ve TC. Ziraat Bankası A.Ş. 17.700 değerlerini almalıdır. Bulunan bu sonuçlara göre her üç banka hem kendi sermaye yapılarına göre banka grubunun ortalamasından hem de genel sektör ortalamasından yukarı da bir çözüm değeri almışlardır.

$$\text{Aktif kalitesinin belirlenmesinde} \quad AK_5 = \frac{\text{Takipteki Krediler}}{\text{Toplam Krediler}}$$

rasyosu kullanılmıştır. Bankaların kamu oyuna açıkladıkları bilançolarla bağımsız şirketleri tarafından denetlenmiş bilançolarındaki takipli kredilerde ortaya çıkan farklılıklarda bu durumun göstergelerinden birisidir. Modelin çözümünde Akbank T.A.Ş. için 0.727627 , HSBC Bank A.Ş. için 0.329596 ve TC. Ziraat Bankası A.Ş. için 2.746032 değerlerini almalıdır.

$$\text{Çözüm sonucunda yönetim kalitesi ile ilgili} \quad YNT_1 = \frac{\text{Vergi Öncesi Kar / Zarar}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

rasyosu kullanılmıştır. Buna göre Akbank T.A.Ş. için 10412.93 , HSBC Bank A.Ş. için 13874.11 ve TC. Ziraat Bankası A.Ş. için 192.875 olmalıdır.

Karlılık rasyosunda $KAR_1 = \frac{\text{Net Dönem Kar} / \text{Zarar}}{\text{Ortalama Toplam Aktifler}}$ kullanılmıştır.

Aktif karlılığı, bankaların aktiflerinin ne kadar verimli kullanıldığını gösterir. Bu nedenle ortalama aktiflerin dikkate alınması daha yerindedir. Çözüm sonucuna göre Akbank T.A.Ş. için 23.96429, HSBC Bank A.Ş. için 972.9999 ve TC. Ziraat Bankası A.Ş. için 161.75 değerleri olmalıdır.

Likidite Yeterliliğinde ise $LKT_1 = \frac{\text{Likit Aktifler}}{\text{Toplam Aktifler}}$ kullanılmıştır.

Bu oran, bankaların hem aktif kalitesi hem de likiditesi ile ilgili bir durum belirttiği için kullanılmalıdır. Bu oranın yüksek olması aktiflerin sabit varlık ve iştirak gibi donuk varlıklara harcanmadığını gösterdiği gibi, bankanın parası en yüksek verim sağlayan yatırımlara yönlendirilebileceğini de gösterir. Akbank T.A.Ş. için 4.210692 , HSBC Bank A.Ş. için 4.116173 ve TC. Ziraat Bankası A.Ş. için 732.7435 değerleri olmalıdır. Likidite yeterliliği en yüksek olan banka TC. Ziraat Bankası A.Ş.'dir.

KAYNAKÇA

ATAN, M., (1998), "Hedef Programlama Tekniği İle Ürün Karması Probleminin İncelenmesi ve Orsan A.Ş.'de Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara

BABUŞÇU, Ş., (1997), "Bankacılıkta Risk Derecelendirmesi (Rating) ve Türk Bankacılık Sektörüne Uygulanması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

EATMAN, J. L., & SEALEY, Jr. C.W. (1976), "A Multi Objective Linear Programing Model For Commercial Bank Blance Sheet Management "Annual Meeting Of The Financial Managment Assosiation, Montreal, January.

IGNIZO, J.P., (1976), Goal Programming and Extensions, Lexington Books Co., London.

KARACAN, A.İ., (2000), "Bankacılık ve Kriz", Creative Yayıncılık, İstanbul.

KAYA, TÜRKER, Y., (2001), "Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi", Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, MSPD Çalışma Raporları : 2001/6, Ankara.

KEYDER, N. (1998), "Para Teori, Politika, Uygulama" , Bizim Büro Basımevi, Ankara.

MARKLAND, E. R., JAMES, R. S., (1983), Quantative Methods : Applications to Managerial Decision Making, John Wiley Sons.

PARASIZ İ., (2000), "Para Banka ve Finansal Piyasalar", Ezgi Kitapevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa.

SEALEY, Jr. C.W., (1978), "Financial Planning With Multiple Objectives", Annual Meeting Of The Financial Managment Assosiation, Montreal, January.

TEVFİK, T. A. & TEVFİK, G., (1997), "Bankalarda Finansal Yönetime Giriş", Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No : 203, İstanbul.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (2002), "Bankalarımız", Türkiye Bankalar Birliği Yayınları,

ÖÇAL, T. ve ÇOLAK, Ö.F., (1999), "Finansal Sistem ve Bankalar", Nobel Yayınları, Ankara.

DEMOKRASİ TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE İL ÖZEL YÖNETİMLERİNDE VALİNİN KONUMU

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDINLI – Yılmaz AYDIN

ÖZET:

İl özel yönetimleri, Türkiye’de il olarak adlandırılan coğrafi sınırlar içinde, yerel nitelikli kamu hizmetlerini yürütmekle yükümlü olarak anayasada yer alan üç yerel yönetim biriminden biridir. Valinin, il genel yönetiminin de başı olması, çoğu zaman il özel yönetimlerinin, il genel yönetimiyle karıştırılmasına yada genel yönetim içinde merkezi yönetimin bir birimi gibi algılanmasına sebebiyet vermektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak il özel yönetimlerinin yeniden yapılanması ve valinin konumuyla ilgili olarak idari ve akademik çevrelerden yeni model teklifleri ileri sürülmektedir. Valinin seçimle işbaşına gelmesi ve il başkanlığı modeli bunlar arasında yer almaktadır. Kuşkusuz bu önerilere de çeşitli eleştiriler yöneltilmektedir. Ancak Avrupa Birliği uyum sürecinde, Türk Kamu yönetiminin yeniden yapılanması ele alınırken, il özel yönetimlerinde valinin konumu, demokrasinin temel prensipleri ve Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı anlayışı çerçevesinde, Türkiye’nin üniter yapısı zedelenmeden ve geleneksel yapı dikkate alınarak yeniden şekillendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler : Demokrasi, il özel yönetimi, yerel yönetim, vali, özerklik

ABSTRACT:

Private Province Administrations, inside the geographic frontiers which are named "province" in Turkey, are one of the three local government units. These units take place in the constitution as a responsible for executing local qualified public services. The council which is elected from the general part of the province, the committee which is elected by this council, and the governor who is appointed by the central government, are the members of the Private Province Administration.

As a parallel with the developments in the world, managerial and academic area give some model suggestions for the reconstruction of the Private Province Administrations and the position of the governor. Employing the governor by the election and the model of province presidency are some of these. Doubtless these suggestions are also criticised. But in the adaptation progress of European Union, there can be a revision with the governor position in the private government, basic characteristic of democracy and European local government autonomy, but this revision must not damage our basic construction and traditional construction.

Keywords : Democracy, Private Province Administrations, local goverment, governor, autonomy

I. Giriş

Türkiye'de il özel yönetimleri anayasal bir kuruluş olarak yerel yönetim birimleri arasında yer almakta ve il olarak adlandırılan coğrafi bölgede, yerelin yerel ortak gereksinmelerini karşılamaya yönelik hizmetler sunmaktadır. Karar organları seçimle oluşmasına rağmen yürütme organı merkezi yönetimin atadığı bir üst düzey yönetici olan validir.

Valinin özel yönetimin başı ve yürütme organı olması, merkezi yönetimin il özel yönetimi üzerindeki vesayet yetkisini güçlendirmekte, yerel demokrasi ve özerkliği olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle Türk yönetim sistemi içinde il özel yönetimleri ve valinin konumu sıkça tartışılmakta, mevcut durum yoğun eleştiriler çekmektedir.

Küreselleşme süreci ve yeni liberal politikaların da yaygınlık kazanmasıyla birlikte dünyadaki artan eğilim demokrasinin okulu olarak kabul edilen yerel yönetimlerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi yönündedir. Bu evrensel gelişmenin dışında kalınmayacağına göre, il özel yönetimlerinin ve bu arada valilik kurumunun yeniden yapılandırılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırma, kapsam itibarıyla yerel demokrasi-özerklik tartışmaları bağlamında il özel yönetimleri ve valilik kurumunu irdelemekte, bu birimlerin Türkiye özelinde yeniden yapılandırılmasında yapılan çalışmaları, karşılaşılan güçlükleri ve ulaşılan sonuçları incelemeye çalışmaktadır. Çalışma daha çok kuramsal boyutlu bir araştırmayı kapsamakta olup, bir mülki idare amirinin uygulamada yaşadığı durumu yansıtması açısından önem taşımaktadır.

Demokrasi Kavramına İlişkin Kuramsal Tartışmalar

Demokrasi kavramı genel anlamda hukuken iktidar olma yetkisinin halk elinde bulunması; halk tarafından hükümet edilmesi ya da halkın kendini yönetecekleri kendi iradesiyle seçmesi demektir (Özkalp, 2001, s.252). Demokrasi kavramının ayrıntılı tanımlanmasına, ne olup olmadığına geçilmeden önce, yapılan tanımlamaların ne derecede sağlıklı ve gerçekçi olduklarının bilinmesi gerekir. Eğer yapılan demokrasi tanımı koşula bağlı keyfi bir demokrasi anlayışını içeriyorsa, burada öznel bir değerlendirme söz konusudur ve yapılan tanım tartışmaya açıktır. Diğer bir demokrasi tanımı ise daha çok sözlüksel bir yapıya oturtularak ortaya konulmakta ve üzerinde ortak bir uzlaşma sağlanmaktadır. Sartori'ye göre, sözlüksel ve koşula bağlı tanımlar birbirinden farklılık gösterebilir. Sözlüksel tanım normatif nitelikte değilken (örneğin, normatif tanımda demokrasi terimi, "....belirli biçimde kullanılmalıdır" şeklinde ifade edilmektedir), koşula bağlı tanım, sözcüğün nasıl anlaşılması veya anlaşılmaması gerektiğini ifade etmekte ve düzenleyici nitelikte olmaktadır (Sartori, 1996, s.280). Demokrasi tanımlamalarında önemli olan, düşüncede oluşturulmaya çalışılan demokrasi fikrinden çok, demokrasinin kuramsal olarak ne anlama geldiğidir.

Modern siyasal demokrasi, yönetenlerin yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerin rekabeti ve işbirliği yoluyla, dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimidir (Diamond ve Plattner, 1995, s.68). Demokrasi sorunu çoğunluk egemenliği olarak değerlendirilse bile, demokrasinin dinamik unsuru ve düzeneğini ayakta tutacak olan şey, azınlık haklarına saygı ve güvencedir (Sartori, 1996, s.359). Çağdaş demokrasiler, sınırlı çoğunluk yönetimine, seçim usullerine ve iktidarın temsil yoluyla devredilmesine dayanırlar (Sartori, a.g.e., s.32). Demokrasinin temel unsurları ise sırasıyla konsensus, katılım, erişim, duyarlılık, çoğunluk yönetimi, parlamentonun egemenliği, parti hükümeti, çoğulculuk, federalizm, başkanlık sistemi, kuvvetler ayrılığı olarak alt başlıklar halinde incelenebilir (Diamond ve Plattner, 1995, s.76). İfade edilen demokrasi tanımlarından ve demokrasi ile ilgili açıklamalardan anlaşılacağı üzere, demokrasi olgusu belli noktalarda odaklanmakta, düşünsel farklılığını bu noktalar üzerine kurmaktadır. Bu noktaların en önemlilerinden biri, demokrasinin sınırlı çoğunluk yönetimine dayanan bir halk iktidarı olduğu yönündeki açıklamadır. Buradaki sınırlı çoğunluk, demokrasi anlayışı çerçevesinde azınlık haklarını da korumakta ve azınlığın bir gün çoğunluk yerine geçerek siyasal iktidarı devralacağı yönünde kendini ifade etmektedir.

Demokraside halk, seçimler yoluyla temsili iktidarı oluşturmakta ve oluşan bu iktidar, siyasal yapıyı meydana getirmektedir. Yani halk bir anlamda hem iktidar olmakta, hem de iktidarın kurallarına tabi olan toplumsal yapıda yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken şey halkın seçimler yoluyla belirlediği siyasal iktidarın denetimden çıkması ve siyasal iktidarın bir süre sonra halkın egemenliği denilen düşüncenin dışına taşarak kendi mevcut egemenliğini halka rağmen ilan etmesidir. Bu açıdan halkın iktidarı deyimi demokrasi tartışmaları içerisinde yeniden sorgulanması gereken bir kavram olmuştur.

Bir ülkede yapılan seçimlerin demokratik olarak kabul edilmesi için seçimlerin sadece teknik olarak 'özgür' olması yeterli değildir. Bunun yanında partilere eşit koşullarda rekabet imkanı verilmesi, serbestçe örgütlenebilme, seçimlerden önce kampanya faaliyetlerinin yürütülebilmesi, seçimlerde süreklilik ve değişik seçim bölgelerindeki adayların birbirleriyle temas sağlayabilmeleri gibi etkenler de gerekmektedir (Dursun, 2001, s.90). Sartori bu noktada, tıpkı seçmensiz temsilin fazla bir anlamı olmadığı gibi, serbest bir tercih olmaksızın yapılan seçimden de temsili bir hükümetin ortaya çıkamayacağını, çıksa bile bunun, halkın düzenli aralıklarla egemenliğini terk etmesinden başka bir şey olamayacağını belirtmektedir (Sartori, 1996, s.32).

Demokrasi tartışmalarında, demokrasinin hangi düzlem üzerinde yer aldığı görüşü daha çok Marksistler tarafından dile getirilmektedir. Buna göre bir ülkedeki mevcut demokrasi anlayışı, o ülkenin toplumsal yapısından, üretim ilişkilerinden, beslendiği düşünsel felsefeden soyutlanamaz. Demokrasi anlayışını belirleyen en önemli ölçütlerden biri, ülke içerisinde egemen olan ekonomik sistem ve onun zihinsel alt yapısıdır. Her ekonomik sistem kendi felsefesini, kendi insan tipini oluşturabileceği gibi, kendi demokrasi anlayışını da meydana getirebilecektir. Marksistlere göre, mülkiyet ve üretim ilişkilerini sorgulamayan, sınırlı çoğunluk iktidarı söylemiyle kendi başat ideolojisi çerçevesinde hareket eden demokrasi, halkın iktidarından çok ideolojinin iktidarı olacaktır.

Marksistlerin vurgu yaptığı konulardan biri de, demokraside siyasal bilinç ve kültürün oynadığı roldür. Bu çerçevede Lane'ye göre, siyasal bilinç düzeyi düşük insanların politik konular üzerinde kontrol ve etkileri daha azdır, kamusal politikalar toplumda daha çok yüksek statü ve gelir düzeyinde ki insanlar tarafından yapılmaktadır, düşük statüdeki insanların politik deneyimleri az olduğundan politika ile ilgili konularda kendilerini rahatsız hissetmemektedirler ve bu insanlar, karmaşık konularda daha az kapasiteye sahip olduklarından bu konular ile az ilgilenmektedir (Özkalp, 2001, s.253).

Lane'nin saptamalarında, toplumsal statünün bireyin içinde bulunduğu siyasal bilinci varedeceği ortaya konulmaktadır. Marksist görüşe göre, toplumsal statüyü belirleyen en önemli olgu da kişinin gelir düzeyidir. Dolayısıyla Marksist görüşe göre, gelir dağılımını sorgulamadan yapılan bir seçimin toplumsal eşitliği zedeleyebileceği ve adaletsiz olacağı ifade edilmektedir.

Dolayısıyla Marksistler, kapitalist ilişkiler bağlamında yapılacak bir seçimin tartışmalı ve temsilde adaleti sağlamada kuşkulu olacağını savunarak, demokrasi anlayışının toplumdaki ekonomik alt yapıdan soyutlanamayacağını ifade etmektedirler.

II. Liberal Yaklaşımlarla Yerel Yönetimler-Demokrasi İlişkisi

Yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisi, tarihsel olarak tartışılan önemli konulardan biri olmuştur. Süreç içinde yerel yönetim kurumu, yapılandırılması, demokratikleşme süreci içinde bu kurumların oynayacağı roller ele alınmış ve çoğu zaman yerel yönetimlere katılım ile demokrasi arasında birebir bağ

kurulmuştur. Bu çerçevede genel olarak, yerel yönetimler üzerinde düşünsel egemenliği bulunduran liberal felsefe bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Liberalizm genel olarak bir serbestleştirme-özgürleştirme felsefesini içinde barındıran bireyden hareket eden bir ideoloji olarak ortaya çıkmaktadır. Liberalizm, sözcük olarak İspanyolca'dan İngilizce'ye geçmiş ve 19. yüzyılın başlarında siyasal terminolojiye girmeye başlamıştır. Zamanla kullanımı yaygınlaşan kavram, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve serbest ticareti savunanları niteleyen bir etiket haline gelmiştir (Yayla, 1992, s.191).

Devletin ekonomiye müdahalesinin en alt düzeye indirilmesini savunan liberalizm; serbest piyasaya koşulsuz destek verilmesini öngörmekte ve siyasal ve ekonomik yönleriyle bireyci bir yaklaşımı temsil etmektedir (Şaylan, 1994, s.23). Liberalizmde, devletin bizzat girişimci olarak piyasada bulunması ve ekonomiye düzenleyici yönlendirici olarak müdahale etmesi benimsenmemekle birlikte, devletin tamamen etkisiz kalması da savunulmamakta, piyasanın yozlaşması ya da piyasa başarısızlıklarını önlemeye yönelik düzenlemelerde devletin müdahalesi meşru görülmektedir (Aksöy, 1995, s.160).

Dolayısıyla, liberalizmin dört temel unsurunun var olduğu söylenebilir. Bunlar: Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi, hukukun egemenliği ve sınırlı devlettir. Ekonomiden siyasete, hukuktan kültüre hemen hemen her konuda kendine yer bulan liberal anlayış, yerel yönetimler üzerinde de düşünsel bir egemenlik olarak varlığını ilan etmiş ve genellikle yerel yönetimler üzerine yapılan tartışmalar genellikle liberal bir düşünce ekseninde gelişmiştir. Liberal yaklaşıma göre, yerel yönetimler yerel halk tarafından seçilmiş kişilerce yönetilen, bir tüzelkişiliği olan, bağımsız ya da özerk bir konumu ve kendisine ait bir maliyesi bulunan yönetsel kurum olarak tanımlanır (Güler, 1998, s.8). Yapılan tanım kimi değişimlere rağmen günümüzde liberal çevrelerce hala geçerliliğini korumakta ve yerel yönetimler üzerine yaklaşımlar genellikle bu noktadan hareket ederek yapılmaktadır.

Yerel yönetim kurumunun liberal kavramsallaştırılması, esas olarak John Stuart Mill tarafından ortaya konulmuştur. Mill'in çıkış noktasını insanın özgürlüğünü ve ilerlemesini engelleyen "merkezleştirilmiş güç" ve zekanın sınırlarının saptanması kaygısı olmuştur. Önerdiği çözüm, etkinlik ve verimliliği bozmamak koşuluyla, gücü olabildiğince çevreye yayma, buna karşılık bilgiyi olanakların elverdiği kadar merkezde toplamak ve oradan yaymaktır.

Mill, güç ve yetkilerin dağıtılmasını, bunların nasıl paylaşılacağını ve yerel yönetim örgütlenmesine neden gereksinme duyulduğunu belirtmiştir. Liberal yerel yönetim kuramı genellikle bu görüşler üzerine temellenmiştir. Yerel yönetimlerin hizmet sunmalarındaki etkinlik konusu, Mill'in kuramında temel sorun olmuştur. Mill'in savlarında yerel özgürlük konusu ise, genel olarak bireysel özgürlük sorunlarından ayrı tutulmuş, ancak yeterli bir biçimde tanımlanmamıştır.

Daha sonraki liberaller de yerel özgürlük deyiminin içeriğini doldurmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede Yeni liberal düşünür olan Hayek, yerel yönetimi

serbest piyasanın siyasal dengi saymış, onu özel sektörden sonra “ en iyi çözüm” olarak ifade etmiştir. Yerel yönetimi hizmet sunan bir işletme durumuna indirgeyen bu görüş, kamusal bir kurum olan yerel yönetimi piyasaya yaklaştırmaktadır (Güler, 1992, s.16).

Liberalizm, yerel yönetim konusuna, genellikle yerel yönetimlerin demokrasinin temeli, beşiği olarak yaklaşmakta ve bu savını genel olarak üç noktaya dayanarak açıklamaya çalışmaktadır. Birincisi ölçek sorunudur. Buna göre; yerel yönetimler demokrasinin beşiğidir, çünkü yerel yönetimler, ölçeği küçük olması nedeniyle yerel halkın doğrudan kendi kendisini yönetmesine daha elverişlidir. Bu anlayış öznel bir değerlendirme ışığında eleştiriye açık olan bir noktadır. Güler bu düşünceye şu temelde karşı çıkmıştır: “Bir gerçeklik olarak kabul edilen bu sav ,aslında ilk izlenimden doğan bir beklentidir. Oysa kapitalist toplumda, ne kadar küçük olursa olsun hiçbir yerleşme biriminde normatif bir ‘yerel halk’ kavramıyla kucaklanacak bir nesnel gerçeklik yoktur. Medeni haklar bakımından eşit bir yerel halk, üretim ilişkilerindeki konumları farklı insanlardan oluşan ‘yerel halk’ karşısında etkisizdir. Bu nedenle ‘ölçeği nedeniyle demokrasinin temeli olarak yerel yönetim’ savı yalnızca iyi niyetli bir beklentidir (Güler, 1998, s.2).

İkincisi, eğitim düşüncesidir. Bu anlayışa göre yerel yönetimler demokrasinin temelidir çünkü, ülkenin en ücra köşelerinde bulunan halk, temsili demokrasi ile yönetime getirdikleri kişileri görebilmekte, bu durumda onlar için siyasal yaşama katılma ve buradan hareket ederek temsili demokrasinin kurallarını yaşayarak öğrenme fikri doğmaktadır.

Üçüncüsü, yerel yönetimlerin demokrasinin beşiği olduğu düşüncesidir. Buna göre, Batı Avrupa demokrasilerinin başlangıcı on ikinci yüzyıla kadar uzanmakta ve bu demokrasiler bu anlamda zengin bir yerel yönetim deneyimine sahip olmaktadır. Ancak, gelişmiş batılı ülkelerde yerel yönetimlerin altı yüzyıllık bir geçmişi bulunurken, az gelişmiş ülkelerde ve bu arada Türkiye’de sadece yaklaşık 160 yıllık bir mazi söz konusudur (Güler, 1998, s.2-3)

Yeni liberal görüşler de yerel yönetimlere kuramlarında önemli bir yer ayırmıştır. Yeni liberal politikalar, ana tema olarak devlet müdahaleciliğinin özgürlükleri kısıtladığını ve merkeziyetçi bir yapının ortaya çıktığını öne sürerek, devletin hedeflerinin ve etkinlik alanının mutlaka sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Bu sınırlama, ekonomik ve siyasal özgürlüğe ulaşmada en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir (Yayman, 2000). Böylece yeni liberal politikaların yerel yönetimlere bakışı da büyük ölçüde kişi özgürlüğü, çoğulculuk, merkezi yönetimin sınırlandırılması gibi kavramlar etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede yeni liberal düşünürlerden olan Nozick, özellikle ekonomik özgürlükle bireysel özgürlük arasındaki ilişkiyi vurgulamış (Gray, 1986, s.41), Hayek de eserlerinde, ekonomik etkinliklerin merkezi yönetimin denetimine tabi tutulmasının verimliliği önleyeceğini belirterek, ağırlıklı olarak “özgürlük” kavramına vurgu yapmıştır (Hayek, 1999, s.5).

1970’li yıllarda refah devleti anlayışının artan bir biçimde sorgulanması, kamunun küçültülmesi sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede merkezi

ve yerel yönetimler, “girişimcilik, müşteri, projecilik, rekabet, kendi kendine yeterli olma, kar ve başarı” gibi piyasa temelli yeni değerler etrafında yapılandırılmaya başlanmıştır. Böylelikle kamu yararına dayanan kültürel ortamdan, birey ve grupların çıkarlarının temel alındığı girişimci bir sürece geçilmiştir.

Bu süreç içinde küçültülen ve daraltılan kamu hizmeti anlayışıyla, bir yandan rasyonel bir kamu yönetimi tanımının öğeleri ortaya konmakta, bir yandan da işletmecilik anlayışına göre örgütlenen ya da bu anlayışı temsil eden özel sektör devreye sokulmaktadır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin hızla özelleştirilmesi bu anlayışın en somut göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bu kuruluşlar, satış yoluyla ve hızla elden çıkarılarak özelleştirilmekte, korunması gerekenler ise piyasa sistemine göre yeniden örgütlenmektedir.

Dolayısıyla, liberal anlayış yerel yönetimleri daha çok özgürlük ve demokrasinin işlerliği açısından ele almaktadır.

III. Yerel Yönetimler-Demokrasi İlişkinin Sosyo-Politik Sistem İçerisindeki Yeri

Yerel yönetimler, ülkelerin içinde buldukları siyasal ve ulusal koşullara göre farklı biçimlerde yapılandırılmaktadır. Örneğin, İtalya’da “il başkanlığı” adı altında bir yerel yönetim kurumu benimsenmişken, Türkiye’de il özel yönetimleri bu işlevi yerine getirmektedir. İtalya’daki il başkanının seçimle iş başına geldiği, Türkiye’de ise il özel yönetimlerinin başında atanmış bir mülkü amir olan valinin bulunduğu gerekçesiyle İtalya’daki sistemin göreceli olarak Türkiye’dekine göre daha demokratik olduğu düşünülebilir. Burada yerel yönetimler konusu, seçilmişler-atanmışlar tartışmasına sokulabilir. Bu ise öze ilişkin olmayan, geleneksel ifadeyle şekil koşullarına indirgenen bir yaklaşım olacaktır. Burada demokrasi fikri hem kuramsal, hem felsefi düzlemde ele alınmalı ve işlerliği itibariyle de yerel yönetimler üzerinde ki uygulandığı yeniden düzenlenmelidir.

Niçin demokrasi sorusu Sartori tarafından, vatandaşların keyfi ve kişiselleşmiş iktidara karşı korunması biçiminde yanıtını bulmakta, bu amaca hizmet ettiği sürece demokrasinin etkin olacağı ifade edilmektedir (Sartori, 1996, s.466). Peki demokrasi bu amaca hizmet etmezse, örneğin insanlar siyasal tercihlerini zorunlu kaldıklarından ya da kötünün iyisi diye siyasal bakış açılarından yola çıkarak yaparlarsa ne olacaktır? Korku, burada totaliter bir yapıya bürünme de, geleceğin belirsizliği itibariyle farklı bir yüzle ortaya çıkmaktadır. Keyfi ve sınırsız iktidara karşı korunmak, siyasal özgürlüğün sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Siyasal özgürlük, yani özgür vatandaş olabilme, vatandaşın daha az iktidarın, kolayca onu yutabilecek potansiyeli olan daha büyük iktidar karşısında ayakta kalmasını sağlayabilecek koşulların oluşturulmasına bağlıdır (Dursun, 2001, s.107). Dolayısıyla, yerel yönetimler üzerindeki tartışmalarda sıkışıp kalman seçilmiş atanmış tartışması bu durumda sığ bir tartışma olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasinin uygulama alanı olarak ortaya çıkan bir aksaklıkta, çözümün siyasal özgürlükte olduğu fikrinin ortaya konulduktan sonra siyasal

özgürlük ve kültür tartışmasının yaşanmasıdır. Siyasal demokrasiyi destekleyen siyasal kültür, siyasal rekabete olanak veren bir ortamda oluşur. Bununla birlikte, siyasal rekabetçi bir sisteme geçilmeden önce varolan kültür öğeleri rekabetin başlamasından sonra kültürün içeriğini etkilerler ve biçimlendirirler (Kalaycıoğlu, Sarıbay, 451).

Eğer demokrasi işlemiyorsa, halk kendi rızasıyla yönetilmemeyi yeğleyebilir. Diğer bir ifadeyle siyasal bir tercihte bulunma ızdırabına katlamamayı arzulayabilir. İşte burada bir paradoks söz konusudur: Demokrasi rızayı, rıza ise meşruluğu gerektirmektedir. Fakat etkinlik rızaya kurban edilebilir. Seçimle gelen liderler, ne kadar gerekli ve akıllıca da olsa, çoğu kez halkın istemediği ve beğenmediği politikaları izlemekte isteksiz davranırlar (Diamond ve Plattner, 1995, s.129).

Dolayısıyla, yerel yönetimler ile demokrasi arasında kurulacak bağ şekilsel bir seçim fikrinden ziyade, demokrasinin hangi koşullarda etkinlik kazanabileceği üzerine oturtulmalıdır. Kaldı ki seçim sistemleri, seçime katılacak partilere sağlanan fırsat eşitliği, ülkenin sosyo-kültürel şartlarından kaynaklanan aşiret -cemaat bilinci, yapılan bir seçimin de meşruluğunu gölgelemektedir. Demokrasi ile yerel yönetimler arasında kurulmaya çalışılan ilişki, kolaycı bir yolla biçimsel bir alana kaydırılmak istenmekte, yerel yönetimlere dair sorunlar bu çerçevede göz ardı edilmektedir.

Türk yerel yönetim sistemi belediye, köy ve il özel yönetimleri olmak üzere üçlü bir ayrıma tabi tutulmakla birlikte, burada araştırma konusu olan il özel yönetimleri ve valilik kurumu üzerinde durulacaktır.

IV. İl Özel Yönetimleri ve Valilik

İl özel yönetimi, Türkiye’de yerel nitelikli kamu hizmetlerini yürütmekle yükümlü belediye ve köy yönetimleriyle birlikte anayasada yer alan üç yerel yönetim biriminden biridir. Belediye ve köylerin faaliyetleri, kendi yerleşim merkezi ile sınırlı olmasına karşın il özel yönetimleri “il” denilen coğrafyada faaliyet göstermekte ve il sınırları içindeki bütün bölgeyi kapsamaktadır. Bir yerleşim biriminin kanunla il statüsüne kavuşturulmasıyla birlikte il özel yönetimlerinin kurulma şartı gerçekleşmiş olmaktadır. Bu bakımdan merkezi yönetimin taşra teşkilatı olan il ile yerel yönetim birimi olan il özel yönetimlerinin faaliyet alanı aynıdır. Bu ortak özellikleri sebebiyle çoğu zaman il genel yönetimi ile il özel yönetimi birbirine karıştırılmakta, ya da il özel yönetimleri merkezi yönetimin bir birimi gibi algılanmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri il genel yönetiminin başı olan valinin aynı zamanda il özel yönetiminin de yürütme organı olmasıdır.

İl özel yönetimlerinin tüzel kişiliğe sahip bir yerel yönetim birimi olarak kuruluşu ilk defa 1913 tarihli geçici bir kanunla (İdare-i umumiye-i vilayet kanun-u muvakkati) olmuştur. 1987 yılında yapılan 3360 sayılı kanun değişikliği ile bu günkü şeklini almıştır.

İl özel yönetimlerinin il genel meclisi, il daimi encümeni ve vali olmak üzere üç organı vardır. Vali, il özel yönetiminin yürütme organıdır. Bu sıfatla il genel meclisinin ve il daimi encümenin aldığı kararları yürütür. Vali il genel

meclisine sunulacak olan bütçe ve çalışma programlarını, il genel meclisi ve encümenin gündemini hazırlar. Özel yönetim bütçesinin ita amiridir, harcamaları yapar. Valinin çalışmaları, il genel meclisi ve il daimi encümeni tarafından denetlenir.

Çalışmanın ana temasını oluşturması açısından özel yönetiminin başı olarak valinin daha detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

A. Türk Yönetim Sistemi İçinde Valinin Yeri

1. İl Genel Yönetimi ve Vali

Vali, yetki genişliği çerçevesinde il genel yönetiminin başına merkezi yönetim tarafından atanan ve merkezin taşradaki önemli yetkilere sahip temsilcisidir.

Osmanlı Eyalet Sisteminde beyler beyi, eyalet beyi gibi adlarla nitelenen vali, İdare-İ Umumiye-İ Vilayet Nizamnamesinden sonra bu adı almıştır. Cumhuriyet döneminde kurulan vilayetler valiler tarafından yönetilmişlerdir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, il genel yönetimini ve valilerin yetki ve görevlerini düzenlemektedir.

Vali ilde devletin ve hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanın temsilcisi ve bunların yönetsel ve siyasal yürütme organıdır. İlin genel idaresinden her bakana karşı sorumludur. Vali ilin her yönden genel idare ve genel gidişini düzenlemek ve denetlemekle yetkilidir. Vali müşterek kararname olarak bilinen bakanlar kurulu kararı ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır.

Valiler istisnai memur statüsündedir. Mevzuat açısından valilerin atanması hakkında başka bir düzenleme olmamasına karşın teamülde valiler mülki idare amirleri sınıfından kaymakam, vali yardımcısı ve mülkiye müfettişleri arasından atanmaktadır.

2. İl Özel Yönetiminin Başı Olarak Vali

İl genel yönetiminin başı olan vali, aynı zamanda anayasal bir yerel yönetim birimi olan il özel yönetiminin de başı ve yürütme organıdır. Vali hem merkezi yönetimin bir yetkili ajanı, hem de bir yerel yönetim biriminin başı olarak ikili bir konuma sahiptir. Valinin merkezi yönetimin il örgütünün de başı olması, onun bu idare üstündeki otorite ve nüfuzunu daha da artırmaktadır (Coşkun, 1999: 104). Bu pozisyondaki bir merkezi yönetim ajanının özerk bir yerel yönetim birimi olan il özel yönetiminin başında olmasını çok ağır bir vesayet şekli sayan görüşler gittikçe artmaktadır. Bu durum özellikle yerel demokrasi açısından eleştirilmektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin yeniden yapılanması ile ilgili çalışma ve raporlarda valilerin seçimle iş başına gelmesi ya da özel idarelerin yürütme organı sıfatlarının sona erdirilerek, il özel yönetimlerinin başının seçimle doğrudan halk tarafından ya da meclis içinden seçilmesini öneren görüşler bulunmaktadır (Gönül, 1990, s.60). İl yönetim modelinin alındığı Fransa'da 1982 yılında yapılan değişiklikle valilerin konumu

sadece il genel yönetimi ile sınırlandırılmış, il özel yönetiminin başının, genel meclis içinden seçilmesi yöntemi benimsenmiştir. Buna karşılık, valilerin yerel yönetimler üzerinde vesayet yetkileri sürdürülmüştür (Özer, 1989, s.84).

Merkezi yönetim açısından özel yönetimlerin başı olan valilerin atanmasında pratik bazı yararların olduğu da kabul edilmektedir. Vali, il genel meclisi ve il daimi encümenindeki üyeler sayesinde ilin sorunlarını, potansiyelini, halkın talep ve şikayetlerini öğrenme ve bunların çözümlenmesi konusunda fırsat ve imkanlar elde etmektedir. İl özel yönetiminin imkanlarının yetersiz kalması durumunda, vali, merkezi yönetimin il kuruluşlarını devreye sokmakta; böylece merkezi yönetimin, yerel temsilcilerle ve dolayısıyla halkla daha yakın ilişki kurmasını ve bu ilişkileri geliştirmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan il özel yönetimleri, valinin pozisyonunu güçlendiren ve etkinliğini artıran bir modeldir (Eryılmaz, 1997, s.133).

Merkezi yönetimin il kuruluşlarının yetersiz olduğu durumlarda da özel idare bir takviye güç olarak devreye girmektedir. Özellikle köy hizmetleri özel yönetimlerinden büyük destek görmektedir.

V. Merkezîyetçi-Bürokratik Kültür ve Valilik

Türkiye’de, temelde bürokratik, otoriter bir kültür söz konusudur. Osmanlı döneminden miras olarak alınan bu kültürde, “Devletin bekasına” birinci derecede önem verildiği ve kamu işlerinde “hikmet-i hükümet” esas sayıldığı için, bürokrasinin ayrıcalıklı bir konumu vardır. Bürokratik seçkinler, devletin çıkarlarını, aynı zamanda toplumun da çıkarı saymaktadırlar.

Bu kültür ortamı içinde devlet, insanların kendisinden korktuğu ve geleceklerini onda aradıkları bir kolektif aygıt olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu anlayışta, “nimet” ve “ihsan” kavramı olarak kabul edilen devletin, toplum tarafından bir “baba” olarak algılanması eğilimi de hakimdir. Bu durum ise devlete, toplum nezdinde bir meşruluk kazandırmaktadır (Erdoğan, 1998, s.319).

Osmanlı Devletinden günümüze, siyasal ve yönetsel otoritenin birliğini bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek yönünde hakim bir görüş ve uygulama söz konusudur. Bu nedenle merkez, kendisine karşı aykırı düşünce ve görüşler ile “muhalafete”, temelde güvenlik gibi kaygılarla pek hoş bakmamış; merkezin siyasal gücünü zedeleyeceği ve yerel muhalif güçleri ortaya çıkartacağı endişesiyle özerk yerel yönetimlerin gelişmesine uygun ortamlar oluşturmamıştır. Yerel yönetimler, halkın temsil edildiği ve yönetime katıldığı birer yönetim birimi olarak değil de, merkezi yönetimin birer şubesi (dairesi) olarak düşünülmüştür (Eryılmaz, 1997, s.32). Bu çerçevede Tanzimatçı bürokratların yerel özerklik ve yerel demokrasiyi yerleştirmek gibi bir sorunları olmamış, sadece eyalet idaresinin ıslahı, gelirlerinin artırılması ve tutarlı bir yönetimin yerleşmesini sağlamak gibi hedefleri söz konusu olmuştur. Tanzimatçı devlet adamı için, devlet hayatında, geniş grupların siyasal katılımını sağlayan bir sistemden çok, devlete sadık, çok kazanıp, çok vergi veren bir tebaanın varlığı önem taşımaktadır (Ortaylı, 1979, s.287).

Cumhuriyet idaresi, bu gelenekten etkilenerek merkeziyetçi ve otoriter yönetim anlayışını devam ettirmekte sakınca görmemiş, tersine, merkeziyetçi ve bürokratik kültürü, reformların yerleşmesi açısından kaçınılmaz bir yöntem olarak benimsemiştir. Bu süreçte merkezi yönetim tarafından merkezde oluşturulan önemli kararlar ve politikalar, atama yoluyla gelen memurlar (özellikle vali ve kaymakamlar) aracılığı ile ülkenin en ücra köşesine kadar ulaştırılmış ve uygulanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında il özel yönetimlerinin alanına giren görev ve yetkiler, zamanla merkezi yönetimin kurduğu teşkilatların eline geçmiş, merkezi yönetim, atadığı valisiyle denetim ve gözetim altında tuttuğu özel yönetimlerin işlevsiz kalmasına seyirci kalmıştır. Bu, bir yönüyle merkezi yönetimin valisine olan güvensizliğini de ortaya koymaktadır.

Valiler de zaman zaman aşırı merkeziyetçilikten yakınmakta, merkezi yönetimin ağır aksak ve hantal yapısıyla sorunların çözülemeyeceğini ifade etmektedirler. Yazıcıoğlu, valilerin seçimle gelmesi önerisini kolaycılık ve fantazi olarak yorumlamaktadır (Yazıcıoğlu, 1985, s.15).

Günümüzde de valinin konumunda değişiklik olmamış, devletin taşradaki üst düzey bir yöneticisi olan vali, bir yerel yönetim kurumu olan il özel yönetiminin başı ve bir vesayet makamı olma özelliğini sürdürmüştür. Valinin il genel meclisi kararları üzerinde onama yetkisi, il daimi encümen kararlarını bir kez daha görüşmek üzere geri çevirmesi bu organlarda görülecek konuları büyük ölçüde kendisinin belirlemesi gibi önemli yetkiler, il özel yönetimlerinin demokratik ve özerk yerel yönetim birimi olma özelliğini zedelediği gibi, merkeziyetçi vesayeti de tescillemektedir. Vesayet makamı ile yürütme yetkisi, valinin şahsında toplanmıştır. Bu durum vesayet mekanizmasının, merkeziyetçi siyasal sistemin temel kurumlarından biri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle idari vesayet, uygulamada “siyasal vesayete” dönüşebilmektedir (Eryılmaz, 1997, s.105).

VI. Yerel Demokrasi ve Valilik

A. İl Özel Yönetimlerinde Valinin Konumu Demokrasi İle Bağdaşır mı?

Bir ülkede demokrasinin sağlıklı işleyip işlemediğinin en önemli göstergelerinden biri, özerk, güçlü ve demokratik yerel yönetimlerin varlığıdır (Yalçındağ, 1992, s.5). Türkiye’de bu anlamda özerk, demokratik yerel yönetim geleneğinin olduğunu söylemek güçtür. Ülkemizde yerel yönetimler 19. yy reform hareketleri çerçevesinde Tanzimatçı bürokratların merkezin gücünü ve otoritesini yeniden oluşturmak amacıyla geliştirdikleri ve biraz da Avrupa’nın etkisiyle oluşan, daha çok taşrayı kontrol altında tutmayı hedefleyen bir nitelik taşımaktadır.

Demokrasinin gerçekleşmesinde tek bir egemen güce ağırlık ve öncelik tanıyan görüşler, kuramsal tartışmalarda da görüldüğü gibi eleştirilmektedir. Teorik olarak, yerel demokrasi, katılımın öne çıkarılması ve yerel unsurlara

önem verilmesi halinde kurulabilir ve sürdürülebilir. Çoğunlukla yerel yönetimler, merkezi yönetime oranla daha yoğun bir biçimde demokratikleşme ve katılımın yaşama geçirildiği alanlardır. Bu, yerel yönetimlerin yurttaşlar için ortak bir eylem alanı oluşturmaları, gereksinme ve önceliklerin belirlenmesinde ortak biçimde katılmayı sağlamaları ve tüm çözümlerde ortak kararı öne çıkarmaları ile olanaklı olmaktadır (Çiftçi, 1989, s.11). Yerel yönetimler aracılığıyla etkin bir demokratik katılımın uygulanmasıyla birlikte, hemşehriler, kendilerini doğrudan ilgilendiren işlerin yürütülmesine katılabilmekte ve seçtikleri temsilcilerden hesap sorabilmektedirler. Bu yönüyle katılım, “halkın kendi kendisini yönetmesi” olarak ifade edilen demokrasi düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır (King, 1995, s.240).

Bu çerçeve içinde değerlendirildiğinde, il genel meclisi ve il daimi encümeninin seçim yoluyla, yürütme organı olan valinin ise atama yoluyla göreve gelmesi yoğun tartışmalara yol açmaktadır. Anayasa açısından bir sakınca doğurmayan bu durum yerel demokrasi açısından bir eksiklik olarak kabul edilmektedir. Çünkü Anayasa, yerel yönetimlerin karar organlarının seçimle geleceğini belirtmiş, yürütme organı için bir düzenleme yapmamıştır. Oysa Avrupa Birliği ülkelerinde, yürütme organının atama ile göreve geldiği bir yönetim tarzı düşünülmemekte ve bu tarz bir yönetim anlayışı genellikle yadırganmaktadır.

Karar alma sürecine ve diğer faaliyetlere halk katılımının en yüksek olduğu birimler yerel yönetimler olması gerekirken, mevzuat ve uygulamada il özel yönetimlerine halk katılımının yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Bu konuda en önemli engellerden birisi, halkta il özel yönetimlerinin bir yerel yönetim olduğu bilincinin henüz yerleşmemiş olması, diğeri ise bu katılımı sağlayacak mekanizmaların yeterince geliştirilememiş olmasıdır. Valinin konumu da burada katılımı engelleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi il özel yönetimleri valinin konumu nedeniyle merkezi yönetimin bir şubesi olarak görülmüş, ildeki genel hizmetleri desteklemesi beklenmiştir. Burada ise katılımdan çok, talep ve beklentiler önemli yer tutmaktadır.

Yerel yönetim organlarının salt seçimle oluşacağını öngörülmesi, kurumlara demokratik nitelik katmaya yetmez. Biçimsel koşulların ötesinde, gerçek bir halk katılımının sağlanması, çoğunluk ilkesi ve önderlerinin hem danışmaya önem vermeleri, hem de seçmene hesap verme sorumluluğu duymaları yerel ölçekte de geçerli değerlerdir (Keleş, 1998, s.55). Nitekim yönetim çevresini ilgilendiren kararların hangi kişi/kişilerce alınması gerekeceğine dair düşünce ve tartışmalar günümüzde önemini yitirmiş, kararların bütün verilerle değerlendirilerek, ayrıca yerel halkın katılımı ve iradesine önem verilerek oluşturulup oluşturulmadığı konuları ağırlık kazanmıştır (Pıtırılı, 2000).

Valilerin, iyimser bir yaklaşımla danışmaya önem verebileceklerini söylemek muhtemelse de, siyasal olarak seçmene karşı sorumluluğunun ve hesap verme zorunluluğunun olduğunu söylemek güçtür. Seçmen valiye karşı hoşnutsuzluğunu siyasal mekanizmaları çalıştırmak suretiyle, belli dönemlerde

yenilenen seçimlerde değil, merkezi yönetim nezdinde dile getirerek göstermektedir.

Halkın geniş boyutlarda örgütlenerek yönetime katıldığı toplumlarda devlet, memurların denetiminden çıkarak halka yakınlaşmaya başlar. Özel yönetimlerin halkla yaklaşması, yönetişimci bir anlayış içinde daha iyi hizmet verir bir duruma gelmesi için, merkezi yönetimin atadığı memurların denetiminden çıkarılması gerekir. Bunun yolu ise, seçimle iş başına gelen yöneticilerin arttırılması ve siyasetin bürokrasinin önüne çıkarılmasıdır.

B. Demokratik Özerk Yerel Yönetimlerde Atanmış Başkan

Türkiye'nin de kabul ettiği "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı"nın başlangıç bölümlerinde, yerel yönetimlerin demokratik rejimin ve katılımcı anlayışın temel kuruluşlarından biri olduğu vurgulanmakta (Zengin, 1994, s.195) ve bu kuruluşların daha fazla yetki ve sorumlulukla donatılmaları, hür seçimle gelmiş karar organlarına sahip olmaları gibi konular öngörülmektedir (Pıtırılı, 2000, s.37).

Bu açıdan bakıldığında il özel yönetimlerinin yeterince demokratik ve özerk yapılara sahip olmadığı görülmektedir. Merkezi yönetim tarafından atanan valinin il özel idareleri üzerindeki ağır vesayet yetkisi, hukukilik denetiminde öte, yerindelik, hatta siyasal denetime kaymıştır. Bilindiği gibi il daimi encümeninin aldığı kararları vali, toplum yararı ve genel amaçlar açısından geri çevirip bir kez daha görüşülmesini isteyebilmektedir. Yine il genel meclisinin almış olduğu kararlar valinin onayı ile yürürlüğe girmektedir.

İçişleri Bakanlığı tarafından başlatılan, İçişleri Hizmet ve Teşkilatı Yeniden Düzenleme Projesi (İç-Düzen) kapsamında hazırlanan il özel yönetimleri ile ilgili raporda, valinin il özel yönetimlerinin yürütme organı ve temsil makamı olması, özerklik anlayışına ters düşse de, araştırma yapılan illerin hepsinde hem valiler ve hem de genel meclis üyelerinin tümünün, ittifakla valinin bu günkü statüsünün devam etmesi gerektiğini ifade ettiklerini belirtmiştir (İç Düzen Genel Raporu).

Ulusal düzeyde parlamentosunu seçen ve bu parlamentodan yürütme organı çıkararak bir toplumun il düzeyinde kendi seçtiği meclisinin yürütme organını belirleme hakkının olması gerekir. Ülkeyi yönetme yetkisi verilen politikacılara il düzeyinde güvenmemek çelişkili bir tutum olur. Bugünkü konumuyla valinin il özel yönetimi üzerinde çok geniş bir vesayet yetkisinin olmasına karşılık, halkın seçtiği meclisin valiyi denetleme yetkisi bulunmamaktadır (ESİAD, 1993, s.30).

İl özel yönetimleri seçimle iş başına gelen bir başkandan mahrum olduğu için, daha çok merkezin politika ve talimatlarını uygulamakta, özgür politika geliştirememektedir. Bu konuda biraz daha özerk olan belediyeler, merkeze karşı muhalif tavır takınıp politika üretebilirken, il özel yönetimleri parlamento, siyasal partiler ve kamu oyunda bir baskı unsuru olamamaktadır. Bu da büyük ölçüde il özel yönetiminin başı olan valinin konumundan kaynaklanmaktadır

VII. İl Özel Yönetimlerinde Valinin Konumuna İlişkin Yeni Yaklaşımlar

Günümüzde il özel yönetiminin yeniden yapılanması, bilimsel çevrelerce kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ancak bu yapılanmanın nasıl olacağı konusunda farklı yaklaşımlar vardır (Ertabak, 1998, s.311). Bu yaklaşımlar arasında il özel yönetimlerinin kaldırılarak görevlerinin merkezi yönetime verilmesi, ilçe özel yönetimlerinin kurulması (Yalçındağ, 1997), valinin seçimle iş başına gelmesi (ESİAD, 1993) ve il başkanlığı (Ertabak, 1998, s.311) gibi öneriler bulunmaktadır. Çalışmanın sınırlılığı bakımından son iki öneri üzerinde durmak yararlı görülmektedir.

A. Valinin Seçimle İş Başına Gelmesi

İl özel idaresinin başında merkezi yönetimin temsilcisi, atanmış bir valinin bulunması; yerel demokrasi ve özerklik açısından savunulması güç bir durum doğurmaktadır. Özerk yerel yönetimler, kendilerini temsil edecek başkan ya da valilerini, kendileri seçmedikleri sürece, bu günkü statüsü ile vali, sisteme gittikçe yabancılaşan, yadırganan ve koltuğunda “iğreti” oturan “konuk yönetici” görünümünde kalacaktır (Gönül, 1990, s.61).

Bazı çevreler valinin doğrudan halk tarafından seçilmesini önermektedir. Seçimle göreve gelecek yöneticinin hiyerarşik bir üstünün bulunmaması, başkasından emir almaması, doğrudan seçmene karşı sorumluluk taşınması ve kendi programını uygulaması gerekir. Dolayısıyla, il genel ve özel idaresi ayrımı ortadan kaldırılıp, valinin il yönetiminin başı olması savunulmaktadır. Halbuki bugünkü haliyle vali, merkezi yönetimin taşra görevlisi olarak içişleri bakanlığına bağlı ve hükümetin politikasını yürütmekle yükümlüdür.

Eğer vali merkezi idarenin ildeki temsilcisi ve memuru olmaktan çıkıp, yalnızca il özel idaresinin başı olarak görev yapacaksa, seçimle iş başına gelmesi uygun görülebilir. Bu takdirde ilin genel yönetimi ortadan kalkar, ildeki merkezi yönetim kuruluşları doğrudan merkezle ilişkilendirilir ve il ölçeğinde kimi hizmetlerin yürütülmesinde il özel idaresi daha etkili hale gelir. Böyle bir konumda vali, devletin temsilcisi olarak da misyonunu yürütebilir. Nitekim yerel yönetim birimi olan köy idaresinin başı olan muhtar, aynı zamanda devletin de temsilcisidir. Çünkü, genel yönetim kuruluşları gibi, yerel yönetim birimleri de devletin birer parçasıdır.

Ancak, bu durumda, devletin ideolojik açıdan sorunlu olarak gördüğü siyasal partilerin, yerel yönetimlerde iktidar olma, yetki ve kaynakları kullanma endişesi de gündeme gelmektedir. Böyle bir endişe karşısında, il gibi büyük ölçekli bir alanı yöneten valinin, “makbul görülmeyenler” arasından seçilebilme tehlikesine karşı, atama mekanizması, güvenli bir yol olarak çalıştırılmaktadır.

Dolayısıyla, genelde mülkiye kökenli idareciler, mevcut idari yapı ve hizmet gerekleri açısından, hafifletilmiş bir vesayet ile birlikte, valinin bugünkü statüsünün korunması gerektiğine inanmaktadırlar (Başsoy, 1995, s.50).

B. İl Başkanlığı Modeli

İl özel yönetimlerinin yeniden yapılanması tartışmalarında bazı çevrelerce ileri sürülen bir başka yaklaşım ise il başkanlığı modelidir (Ertabak, 1998, s.312).

Bu modele göre, valinin il özel idaresi ile olan ilişkisi tümüyle kesilmekte, merkezi yönetimin taşra temsilcisi olarak görevini sürdürmesi öngörülmektedir. Bu durumda il özel idaresinin yürütme organı, ya doğrudan yerel halk tarafından, ya da il genel meclisince belirlenebilecektir. İl başkanı olarak da nitelendirilebilen bu makam, il özel idaresini temsil edecek ve il genel meclisinin aldığı kararları yürütmekle sorumlu olacaktır.

Bu şekilde oluşan sistemde, il genel meclisi, bir yerel (il) parlamento kimliğine bürünecek, encümen ve başkan da, meclisten güven oyu alarak, yine meclisin denetimi altında çalışacaktır.

İl başkanlığı sistemi bugün İtalya'da uygulanmaktadır. Yerinden yönetim ilkesine uygun olarak yönetilen özerk il yönetiminin başında bulunan il başkanı (presidente della provincia), o ilde ikamet eden vatandaşlar tarafından 5 yılda bir doğrudan seçimle işbaşına getirilmektedir. İl başkanı, ilin yönetiminde tamamen özerk olup herhangi bir üst makama karşı sorumluluğu bulunmamaktadır. Buna karşılık başkan, il yerel yönetiminde hizmetlerin yerine getirilmesinden, bağlı birimlerin yöneticilerinin atanmasından ve il encümeni ile yerel yönetim sorumluları ve hükümet temsilcileri arasında eşgüdüm sağlamakla sorumludur. İtalya'da il başkanının yanı sıra her ilde hükümet tarafından atanan bir vali (prefetto) de bulunmaktadır. Vali içişlerine karşı sorumlu olup kamu düzeninin korunması, emniyet teşkilatının sevk ve idaresi, kamu kuruluşları arasında koordinasyon, sivil savunma ve kamu güvenliği gibi konulardan sorumludur (Şanal, 2000, s.109).

İl genel meclisinin yetki ve etkinliğinin artırılarak serbestçe karar alabilecek bir organ haline dönüştürülmesi, çağın koşulları gereği zorunlu olmakla birlikte, yasama gücüne de sahip bir parlamentoya dönüştürülmesi, bazı çevrelerce ulus-devletin güvenliği açısından tehlikeli görülerek eleştirilmektedir. Türkiye'nin özellikle son 15-20 yıldır karşılaştığı sorunlar göz önünde bulundurulursa, bu eleştirilerdeki gerçeklik payı anlaşılabilir olmaktadır. Fakat daha çok güvenliğe ilişkin bu tür görüş ve kaygıların kapsamının genişletilmesi ve yerel yönetimleri daha etkin hale getirmeye yönelik girişimlerin de bu kapsama alınması, güvenlik kaygısının paranoid bir duruma dönüştürme riskini içermekte ve eleştirilmektedir (Pıtırılı, 2000, s.37).

Böyle olmakla birlikte, kamu yönetimi ve yerel yönetimlerle ilgili yapılacak düzenlemelerde, yerel demokrasi-özerklik anlayışıyla, üniter devlet yapısının korunması gerekliliğinin, ülkenin özgül koşulları çerçevesinde dengelenmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Demokratikleşme süreci içinde yerel yönetimler vazgeçilmez kurumlardır. Yerel yönetimler öncelikle halkın gereksinimlerinin ve yerel sorunların çözüme kavuşturulmasında vazgeçilmez bir misyon yüklenmektedirler. Küreselleşme süreci içinde bu kurumlar, öncelikle özleştirilmekte, daha sonra yerel hizmetlerin piyasaya açılması çerçevesinde piyasa odaklı hale getirilmektedirler. Bu bağlamda yerel düzeyde kamu, sivil toplum kuruluşları ve bireylerin birlikte yönetimini içeren “yönetişim” anlayışı, yerel demokrasi konusunda daha çok yeni liberal politikaların varmaya çalıştığı noktayı ifade etmektedir.

Yerel yönetimler üzerinde etkin bir demokratik mekanizmanın kurulması, halkın aktif olarak katılımını ve etkin bir hesap verme anlayışını içeren bir yönetim sistemiyle sağlanabilir. Bu bağlamda yerele dair sorunların çözümünde ve yerelin istediği yönetim-politika anlayışında; geleneksel, soyutlanmış, apolitikleşmiş insan tipinden; katılımcı ve denetleyen insan tipine geçişle, arzulan bir yerel demokrasi anlayışı gerçekleştirilecektir.

Yerel yönetimler denince akla çoğu kez belediyeler gelmekle birlikte, il özel yönetimleri de sistem içinde tarihsel konumu açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu kuruluşların etkin hale getirilmesi ve bu idareler kurulurken oluşturulan yapı ve ruha kavuşturulması durumunda, pek çok zorluk ve tıkanmışlık aşılabacaktır (Dursun, 2003). Bu çerçevede il özel yönetimlerinin yeniden yapılandırılmasında, yerel demokrasi ve etkinlik açısından çok yararlar söz konusudur. Bu kuruluşların başında olan valinin durumu, Türk yönetim sisteminde, sıklıkla tartışılmaktadır.

Valinin merkezi yönetimle olan bağının güçlü olması ve il genel yönetiminin başı olarak üstlendiği görev ve yetkilerin daha belirgin olarak ön plana çıkması, demokratik ve özerk bir yerel yönetim birimi olması gereken il özel yönetimlerini ikinci plana itmekte ve bu birimlerin demokratik özerkliklerini zedelemektedir. Valinin bu ikil konumu, daha çok Osmanlı yönetim geleneğinden kaynaklanan bir durumdur.

Böyle olmakla birlikte, yerel demokrasi ve özerklik anlayışı içerisinde valilerin il özel yönetimlerinin başı olarak kalmaları savunulabilecek bir durum olmamaktadır. Valinin bugünkü konumu, halk katılımı ve denetimini büyük ölçüde engellemektedir. Dolayısıyla atanmış bir valinin bir yerel yönetim biriminin başında olması yönetim tarihimize, geleneklerimize ve üniter yapımıza uygun bulunsa bile, demokratiklik ve özerklik açısından arzulanabilir bir durum değildir.

KAYNAKÇA

BAŞSOY, Ahmet (1995), "İl Özel İdarelerinin Organları" **Türk İdare Dergisi**, Yıl 65, Sayı 400, ss.25-51

COKER, Ziya (2001), "Avrupa Birliği ve Birliği Giriş Sürecinde Türkiye'nin Durumu" **Türk İdare Dergisi**, Yıl 73, Sayı 430, Ankara.

COŞKUN, Vahap A. (1999), "Yerel Yönetimler ve Demokrasi", **Türk İdare Dergisi**, Yıl 71, Sayı 422, ss. 93-111.

ÇİFTÇİ, Oya (1989), **Yerel Yönetimlerde Temsil**, TODAİE Yayını, Ankara.

DURDUN, Davut, Yeni Şafak Gazetesi, 15 Temmuz 2003.

ERDOĞAN, Mustafa (1998), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyaset Kitapevi, Ankara, 1998.

ERTABAK, Ülkü (1998), "İl Özel İdarelerini Yeniden Yapılanması", **Türkiye'de Yönetim Geleneği**, Editör: Davut Dursun, Hamza AL, İlke Yayıncılık, İstanbul-1998.

ERYILMAZ, Bilal (1997), **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

Ege Sanayicileri Ve İşadamları Derneği (1993), **Türkiye'de İl Yönetimini Yeniden Yapılanması**, Görüşler-2, İzmir.

FİNDLEY, Carter V. (1994), Osmanlı Devletinde Demokratik Reform (Bab-I Ali 1789-1922), (Çev. Latif Boyacı, İzzet Akyalı), **İz Yayıncılık, İstanbul**.

GÖNÜL, Mustafa (1992), "Seçimlik Valilik Üzerine Düşünceler", **Türk İdare Dergisi**, Cilt 25, Sayı 3, Eylül, ss.51-70.

İç Düzen Genel Rapor 3, **İl Özel İdareleri**, T.C İçişleri Bakanlığı İç Düzen Yayınları-6.

KELEŞ, Ruşen (1998), **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, 3.baskı Ankara.

KİNG Desmond (1995), "From The Urban Left To The New Right: Normative Theory and Local Government", **Local Government In The 1990s**, Edited By John Stewart and Gerry Stoker, Macmillan, London.

ORTAYLI, İlber (1979), **Türkiye İdare Tarihi**, TODAİE, No:180, Ankara.

ÖZER, Ahmet (1989), "İl Özel İdarelerimiz Ve Fransa Da Son Gelişmeler", **Türk İdare Dergisi**, Yıl 61, Sayı 383, Ankara.

ÖZER, M.Akif (2000), "Yerel Demokrasi, Demokratik Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesi Kavramlarının Tahlili Üzerine", **Türk İdare Dergisi**, Yıl, 72, Mart, Sayı: 426, ss.129-144.

PITIRLI, Ali (2000), "Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Sürecinde Taşra Yönetimimiz" **Türk İdare Dergisi**, Yıl 72, sayı 429, Ankara.

SANAL, Recep (2000), "Bazı Avrupa Ülkelerinde Genel Yönetimin Taşra Örgütü Olarak İllerin Durumu" **Türk İdare Dergisi** Yıl 72, sayı 429, Ankara.

SCHMİTTER, Philippe C. (1992), "Demokrasi Nedir?, Ne Değildir?", **Bülten** No:12, (Çev. Levent Gönenç, Ekim, ss.12-22.

Türk Demokrasi Vakfı (1991), **Demokrasi nedir?**, (Çev. Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ankara.

YALÇINDAĞ, Selçuk (1992), "Güçlü ve Özerk Yönetimler Demokrasimizin ve Yönetim Sistemimizin Temel Kuruluşları Olmalıdır", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, TODAİE, Cilt 1, Sayı 2, Mart, ss. 3-8.

YALÇINDAĞ, Selçuk (1997), **İlçe Özel Yönetimi, Kırsal Yöreler İçin Yeni Bir Demokratik Yerel Yönetim Birim Denemesi**, TODAİE, Sevinç Matbaası, Ankara.

YAZICIOĞLU, Recep (1985), **Demokratik Katılım ve Yeniden Yapılanma**, Erzincan.

ZENGİN, Eyüp (1994), "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ve Türkiye", (Yerel Açidan Karşılaştırma), **Türk İdare Dergisi**, yıl 66, Sayı 403, Haziran.

becya

IRAK TARIMININ VERİMLİLİK VE TEKNİK DEĞİŞİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aydın Başarır* Selahattin Bekmez**

ÖZET

Bu çalışma, 1961-2001 periyodunda Irak tarımındaki yıllık ortalama verimlilik artışları ve teknik değişim oranını Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonunu kullanılarak analiz etmektedir. Analizde Ridge Regresyon tahmin tekniği takip edilmiştir. Elde edilen sonuca göre yıllık ortalama verimlilik artışı yüzde -1.4 ile 4.00 arasında değişmiştir. Üretim artışında en etkin faktörler gübre, traktör, sulama ve iş hayvanı sayısıdır. Teknik değişim oranı yüzde -0.30 ile 1.63 arasında bulunmuştur. İncelenen yıllar arasında teknik değişim oranı düşük olmasına rağmen kaynaklar efektif bir şekilde kullanıldığı zaman ilerde daha yüksek oranlara ulaşma potansiyeli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Verimlilik, Teknik Değişim, Büyüme oranı ve Ridge Regresyon.

* Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü.

** Yrd.Doç.Dr. Muğla Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü.

EVALUATION OF IRAQI AGRICULTURE BY PRODUCTIVITY AND TECHNICAL CHANGE PERSPECTIVE

ABSTRACT

This study analyzes the productivity growth and technical change in Iraqi agriculture for 1961-2001 period using Cobb-Douglas production function. Ridge regression estimating technique was followed. The results indicated that the annual output growth rates ranged from -1.40% to 4.00%. Farm output growth was mainly due to the use of fertilizer, tractors, irrigation, and work animals. Technical change growth rates ranged from -0.30% to 1.63%. Although the change has been low, there is a potential to achieve higher growth rates in agricultural production in the future if resources are used efficiently.

Key Words: Productivity, Technical Change, Growth Rate, Ridge Regression.

IRAK TARIMININ VERİMLİLİK VE TEKNİK DEĞİŞİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Giriş

Asya kıtasının güney batısında bulunan, doğudan İran, güneyden Küveyt, Suudi Arabistan ve Basra Körfezi, batıdan Ürdün ve Suriye ve kuzeyden Türkiye tarafından çevrelenen 435.052 km²'lik alana ve 23.584.000 kişilik nüfusa sahip bir ülke olan Irak, 1932 yılında bağımsızlığını İngiltere'den aldı. Kişi başına yıllık gelir 2.000 dolar olarak ifade edilmektedir (Irak, 2003).

Ülkenin kuzeydoğusu Türkiye ile sınır olup El-cezire diye bilinmektedir. Irakın en yüksek iki noktası Hacı İbrahim ve Halgurd Dağı olarak geçmektedir. Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan alan ülkenin en verimli toprağı olarak bilinmektedir. Ülkenin güneydoğusunda, basra körfezine doğru bataklıklara göllere ve sulak alanlara rastlanmaktadır. Fıratın batısı çöl bölgesi olup Suriye Çölüne kadar uzanmaktadır. Irak'ın en önemli olan iki nehri Fırat ve Dicle olup Türkiyeden doğmaktadır. Tarımda kullanılan sulama suyunun büyük bir bölümünü bu iki nehir sağlamakta olup, ülkenin en verimli alanları bu nehirlerin geçtiği bölgelerde bulunmaktadır. Irak topraklarının %50'si tarıma elverişli olmasına rağmen, ancak % 13'lük kısmı işlenmektedir. Başlıca tarımsal ürünleri buğday, arpa, pirinç, incir, elma, zeytin, hurma, üzüm, armut, portakal ve nar olup bunun yanında balıkçılık endüstrisi, tekstil, sigara, ve az da olsa gıda işleme sanayisi gelişmiştir (Irak, 1997 ve Irak, 1998).

Irak, oldukça farklılık gösteren sıcaklık derecelerinin olduğu bir iklime sahiptir. Ülkenin güneyinde yazları çok sıcak ve özellikle yüksek bölgelerde kışları çok soğuk olmaktadır. Kuzey bölgesinin dağlık kesimlerinde yazları sıcaklık derecesi ve nem oranı güneye nazaran biraz daha düşük olabilmektedir.

Yağışlar, ülkenin kuzey doğusunda daha çok olup genellikle ekim ve mayıs ayları arasında yoğunluk kazanmaktadır. Çöl alanlar hemen hemen hiç yağış almamaktadırlar.

Irak'ın temel mineral kaynağı petrol ve doğal gazdır. Bunun yanında küçük çapta kömür yatakları, alçı taşı, tuz ve sülfüre rastlanmaktadır. Ekonomik açıdan, İnanla 1980'lerde yapılan savaş ve 1991'deki körfez savaşı ülkeyi oldukça sekteye uğratmıştır. Diğer taraftan 2003 yılının yaz aylarındaki savaşla ülkenin yönetimi darmadağın olmuş ve henüz istikrar sağlanamamıştır. Daha sonra 2003 yılının mart ayından itibaren de Amerikan ve İngiliz ordularının işgaline uğramış, Ülkede tam bir felaket ve kaos hüküm sürmektedir.

Irak tarımı, hem yapısal ve hem de politik açıdan bir çok faktörden olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Tarım işletmeleri küçük ve dağılmış durumda olup çoğunlukla aile işgücüne dayanmaktadır. Ülkenin ulusal temel amacı zaman içerisinde değişiklikler göstermekle beraber şöylece özetlenebilir: 1) yeterli miktardaki besin ve gıdaları mümkün olan en düşük masrafla elde etmek, 2) üretimi ve verimliliği artırmak, 3) kendi kendine yeterliliği sağlamak 4) kırsal alanları kalkındırmak.

Diğer OECD ülkelerinin tersine, Irak tarımında temel amaç üretimi artırmak ve büyüyen yerel gıda pazarının ürün ihtiyacını karşılamaktır. Ekonomik açıdan, verimli bir yerel üretim bir taraftan gıda ihtiyacını karşılarken diğer taraftan da dünya fiyatlarıyla karşılaştırıldığında nispeten daha hesaplı bir tüketim söz konusu olmaktadır.

Topraksızlık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk Irak üreticilerinin bir özelliği olagelmıştır. Geçmişten alışlagelmiş bir yapı içerisinde tarımsal araziler küçük ve bağımsız çiftçiler tarafından işlenmektedir. Bu durum bu gün dahi devam etmektedir. topraksız fakir köylüler köy toplumu içerisinde ekonomik açıdan önemsiz bir kategoride yer almaktadırlar. Piyasanın geçici işçiler için olan talebi de yetersiz olmaktadır. Çoğunlukla mevsimsel işçi talebi söz konusu olmaktadır. Genellikle üretimde bulunanlar küçük çaplı aile işgücüne dayalı çiftçiler ile pamuk üreten büyük çaplı çiftçiler olup ancak geçici işçilere ihtiyaç duymaktadırlar.

Irak'ın toplam arazi miktarı sabit olup artırmak mümkün olmadığından, yapılacak tek şey girdi verimliliğini, üretimi ve birim alana elde edilen ürün miktarını artırmaktır. Bu durumda gerekli olan optimum girdi miktarının üretim girdileri kombinasyonu içerisinde kullanılması, beklenen verimliliği ve pozitif teknik değişimi sağlayacaktır.

Hem bugün ve hem de gelecekteki gıda ihtiyacını karşılamak ve ekonomisine katkıda bulunmak için, ülkenin tarımsal üretim potansiyelinin artırılması gerekir. Bu çalışmanın temel amacı ülkenin 1960'lardan bugüne kadar olan tarımsal üretiminde verimliliği ve teknik değişimi araştırmaktır. Buna ilaveten, daha yüksek verimlilik ve teknik değişim oranlarının elde edilmesi için gereken tavsiyeler yapılacaktır.

Bu çalışmada Solow'un (1957) büyüme modelinde kullandığı geliştirilmiş Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ve en küçük kareler yönteminde

meydana gelme ihtimali yüksek olan çoklu bağımlılık probleminden dolayı Ridge Regresyon analizi kullanılacaktır.

2. Literatür Taraması

Verimlilik ve teknik değişimin bilinmesi başlıca iki temel sebepten dolayı önemlidir. Birincisi bir zaman periyodundaki veya bölgedeki durum bir başka period veya bölge ile karşılaştırılabilir. İkincisi ise verimlilik ve teknik değişime neden olan faktörler irdelenebilir. Her iki durumda da verimlilik ve teknik değişim politika amacı için de kullanılabilir.

Daha önceki çalışmalar verimlilik ve teknik değişime sebep olan bir çok faktörü hem tarımda ve hem de tarım dışı alanlarda araştırmışlardır.

Başarır ve Esengün (2003) "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye Pamuk Üretiminde Teknik Değişim ve Verimlilik" isimli çalışmalarında pamuk üretimindeki yıllık verimlilik artış oranının yüzde 2.53, teknik değişim artış oranının ise yüzde 14 olduğunu ve bunun makina, arazi ve işgücünün kullanımından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Suer (1995) İngilteredeki gıda, içecek ve tütün endüstrisinin verimlilik ve teknik değişim sürecini 1955-1981 periyodu için incelemiştir. Translog masraf fonksiyonunu kullanan Suer, teknik değişim oranındaki artışın girdi miktarlarının artırılması sonucu olduğunu ve enerji ile sermayenin tamamlayıcı faktörler olduğunu bulmuştur.

Fare-Rolf, Grosskopf, ve Lee (1995) Taywan'ın tekstil endüstrisi üzerine yaptıkları çalışmada, verimlilikteki artışın temel sebebinin teknik değişimden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Fare-Rolf, Grosskopf, Norris and Zhang (1994) sanayileşmiş 17 OECD ülkelerindeki verimlilik artışı, teknik değişim ve randımanı parametrik olmayan programlama yöntemini kullanarak araştırmışlardır. En yüksek verimlilik artışına Japonya'nın sahip olduğunu ve Amerikanın ortalamasının biraz üzerine çıktığını, her iki ülkede de artışın temel sebebinin teknik değişimden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Japonya ve Amerikadaki verimlilik ve ekonomik büyüme isimli çalışmasında, Jorgenson (1988) 1960-1979 dönemindeki ekonomik büyüme oranının Japonyada %10-11 Amerikada ise % 4.3 olduğunu hesaplamışlardır. Daha sonraki petrol krizi nedeniyle bu oranların sırasıyla %2.8 ve %3.8'e gerilediğini ifade etmişlerdir.

1986 yılında İngilterede 1950-1978 periyodundaki ekonomik artış ve teknik değişimi 2-faktör vintage modelini kullanarak bulmaya çalışan McIntosh (1986), girdi çıktı katsayılarından hareketle teknik gelişme ve sermaye birikiminin verimlilikte daha etkin olduğunu ve daha kaliteli girdi ve teknolojinin üretimde kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Wong (1987) "Çin ve Hindistanda Tarımsal Verimlilik: Bir Karşılaştırma Analizi", isimli araştırmasında diğer az gelişmiş ülkeler gibi teknik değişimden

elde edilmesi gereken artışların girdilerin yalnız kombinasyonu sonucu kaybolduğunu ifade etmiştir.

Sovyetler birliği tarımındaki verimliliği de Elizabeth Clayton (1980) incelemiştir. Artışı sağlayan temel faktörlerin arazi ve işgücündeki yatırım ile hayvan sermayesinin azaltılmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

3. Matematiksel Model ve Metod

Toplam faktör verimliliği (TFV) üretimde kullanılan bütün girdilerin ortalama verimi olarak ifade edilebilir. Kısacası üretimde elde edilen verimin kullanılan girdilerin indeksine oranıdır. Diğer taraftan, üretim miktarındaki artışın kullanılan girdiye oranı verimlilik artışı olarak ifade edilebilir. Teknik değişim üretim fonksiyonunun zamanla kayması olarak ifade edilebilir. O halde, elde edilen ürün ile üretimde kullanılan faktörler ve teknik değişim arasındaki ilişki şöyle gösterilebilir;

$$Y = f(X_i, t) \quad (1)$$

Fonksiyonel yapıya göre, üretim girdileri sabit tutularak elde edilen ürün artışından teknik değişim hesaplanabilir. Eğer Formül 1'in zamana göre (t yada teknik değişim faktörü) türevi alınırsa teknik değişim şöyle ifade edilebilir

$$T(X_i, t) = \frac{\partial \ln f(X_i, t)}{\partial t} \quad (2)$$

Formüle göre teknik değişimin üretim fonksiyonunu etkilediği görülmektedir. Aynı zamanda, zaman geçtikçe üretim fonksiyonunun temel yapısı muhafaza edilmektedir.

Temelde iki tür teknik değişim söz konusudur. Bunlardan ilki, **Birleşik Teknik Değişim** (*Embodied Technical Change*) olup üretimde kullanılan girdilerin miktarının ve kalitesinin artırılması ile elde edilir. İkincisi ise **Ayrıştırılan Teknik Değişim** (*Disembodied Technical Change*) 'dir ki, bu da üretimde kullanılan girdilerin miktar veya kalitesini artırmak yerine bunların bir arada kullanma becerisinin (kombinasyonunun) geliştirilmesi sonucu meydana gelen üretim artışıdır. Bu çalışmada Ayrıştırılan teknik değişim kullanılmıştır.

Üretimde kullanılan faktörleri üretilen ürüne bağlayan fonksiyonel yapı parametrik yolla açıklanabilir. Teknik değişimin hesaplanmasında kullanılan iki metod söz konusudur. Bunlardan birisi birincil yaklaşım diye de adlandırılan üretim fonksiyonunun tahmin edilmesini içeren metoddur. İkincil yaklaşım olarak adlandırılan ikinci yol ise masraf fonksiyonunun tahmin edilmesini içerir. Bu çalışmada birincil yaklaşım kullanılmıştır.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$Y = f(X_i) = AX_i^\alpha \quad (3)$$

Formüldeki Y elde edilen toplam üretimi, X_i ise üretimde kullanılan girdileri simgeler. Chambers (1988) tarafından yazıldığı gibi modele teknik değişim etkisi (t) eklendiği zaman yeni eşitlik şöyle yazılabilir.

$$Y = f(X_i) = AX_i^{\alpha} t \quad (4)$$

Formül 4 ayrıştırılan teknik değişimi içermektedir.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu, teknik değişimin hesaplanmasında ilk defa Solow (Solow, 1957) kullanmış ve geliştirmiştir. Eğer 4. eşitliğin sırasıyla zamana göre türevi alınıp büyüme oranı formunda logaritmik olarak yazılıp elemanları yeniden düzenlenirse 5. eşitlik elde edilebilir.

$$\frac{\partial \ln Y}{\partial t} = \frac{d \ln Y}{dt} - \sum \frac{\partial \ln Y}{\partial \ln X_i} * \frac{d \ln X_i}{dt} \quad (5)$$

5. eşitlikteki

$\frac{\partial \ln Y}{\partial t} =$ Ayrıştırılan teknik değişim oranını, $\frac{d \ln Y}{dt} =$ Zaman içerisinde ürün miktarındaki artış oranını, $\frac{\partial \ln Y}{\partial \ln X_i} =$ Girdi/çıktı elastikiyetlerini, ve $\frac{d \ln X_i}{dt} =$ Zaman içerisinde üretimde kullanılan girdilerdeki artış oranını ifade etmektedir.

Bu çalışmada bağımlı değişkeni (üretilen ürün miktarı) etkileyen altı tane bağımsız değişken (ekim alanı, işgücü, makina, tohum, gübre ve ilaç) söz konusudur. Veriler FAO'nun (Food and Agricultural Organization) (2004) web sayfasından derlenmiştir. Üretim fonksiyonunda, üretim miktarı, anılan altı tane bağımsız değişkenin fonksiyonu olarak verilmiştir. Verimlilik ve teknik değişim yukarıda gösterilen üretim fonksiyonu kullanılarak hesaplanmıştır.

4. Bulgular

Bu çalışmada kullanılan veriler 1961 ve 2001 yıllarını kapsamaktadır. 1961 yılı baz alınmış ve veriler 100'e eşitlenmiştir (indexlenmiştir). Diğer yıllar ise artış ve azalış durumlarına göre baz yıl esas alınarak hesaplanmışlardır. Irak tarımı için verilerin ortalaması, standard sapması, minimum ve maximum değerleri Tabo 1' de verilmiştir. Verilerin ortalamasına bakıldığında, gübre ve traktör kullanımında büyük artışlar olmasına karşın, kullanılan iş hayvanı ve işçi sayısında azalma olmuştur. Gübre en yüksek standard sapma değerine sahip olmasına karşın, arazi en küçük değere sahiptir. Bu durum gübre kullanım miktarında yıldan yıla büyük değişiklikler olmasına karşın arazi kullanım miktarında kayda değer değişikliklerin olmadığını göstermektedir.

Tablo 1. Üretim Faktörlerine Ait İstatistiki Parametre Değerleri

DEĞİŞKENLER	Ortalama	Std. Sapma	Min. Değer	Max. Değer
ÜRETİM	162.22	34.59	98.20	235.07
HAYVAN	54.54	29.04	15.70	101.56
ARAZİ	106.16	3.38	100.00	114.66
SULAMA	174.41	72.98	100.00	282.00
TRAKTÖR	858.26	508.54	100.00	1803.00
GÜBRE	7660.00	7408.00	94.59	21027.00
İŞGÜCÜ	81.43	22.50	51.17	113.82
TOHUM	102.32	23.97	61.47	183.25

Yapılan regresyon analizinin sonuçları Tablo 2.'de verilmiştir. Sonuçlara göre HAYVAN değişkeninin ÜRETİM üzerindeki etkisi incelenen birinci period (1961-1970) dışında negatif olmuştur. Bu durum, üretim faaliyetinde kullanılan hayvan sayısının yıldan yıla azaltılarak traktör ile ikame edilmesi ile ifade edilebilir. ARAZİ ve TRAKTÖR değişkenlerinin etkilerinin ikinci (1971-1980) ve üçüncü (1991-2001) periyotlarda negatif olması ise yetmişli yıllardaki petrol krizi ve doksanlı yıllar ve sonrasındaki körfez savaşı ve sürekli ambargoların olumsuz etkileri ile ifade edilebilir.

Tablo 2. Modelin Çözümüyle Elde Edilen Beta Değerleri

DEĞİŞKENLER	1961-1970	1971-1780	1981-1990	1991-2001
S. KATSAYI	-0.500	8.025	4.530	4.398
HAYVAN	0.055	-0.007	-0.547	-0.274
ARAZİ	0.076	-0.959	0.037	-1.133
SULAMA	0.500	0.792	0.064	0.001
TRAKTÖR	0.030	-0.115	0.065	-0.159
GÜBRE	0.240	-0.038	0.023	0.274
İŞGÜCÜ	0.550	-0.192	0.070	1.260
TOHUM	-0.127	-0.114	0.285	0.154

SULAMA değişkeninin etkisi pozitif olmakla beraber periyoddan periyoda azalan bir seyir izlemiştir. GÜBRE ve İŞGÜCÜ değişkenlerinin etkileri petrol krizinden sonraki dönemlerde genellikle pozitif omasına karşın, TOHUM'un etkisi ancak son yıllarda kullanılan kaliteli tohumlar sayesinde pozitif olmuştur. Tablo 2. dikkatle incelendiğinde değişkenlerin üretim artışı üzerindeki etkilerinin genellikle 1971-1980 ve 1991-2001 periyodlarında negatif olduğu görülmektedir. Beklendiği gibi, hem petrol krizi ve hem de körfez savaşı Irak'ın tarımsal üretimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuştur.

4. 1. Artış Oranları

Irak tarımındaki üretim verimliliğinin artışını daha iyi incelemek için zaman içerisindeki 10 yıllık artış oranları hesaplanmış ve Tablo 3.'te verilmiştir. Üretim miktarındaki en yüksek artış oranı %4 ile ilk 10 yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Bu artış, tarımsal üretimde makinalaşma ve gübre kullanımının başlaması ile açıklanabilir. Diğer taraftan ülkenin gayri safi milli hasılası içerisinde tarımın payı büyük olduğundan, ülke üretimi artırmak ve kendi kendine yeterli duruma gelebilmek için gayret sarfetmiştir.

Tablo 3. Üretim ve Üretim Faktörlerinin Yıllık Artış Oranları

DEĞİŞKENLER	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2001
ÜRETİM	0.040	0.009	0.034	-0.014
HAYVAN	0.000	-0.090	-0.025	-0.042
ARAZİ	0.002	0.005	0.002	0.003
SULAMA	0.018	0.018	0.065	0.000
TRAKTÖR	0.163	0.035	0.035	0.055
GÜBRE	0.282	0.178	0.133	0.061
İŞGÜCÜ	0.014	-0.035	-0.036	-0.011
TOHUM	-0.015	0.003	0.047	-0.041

İkinci 10 yıllık dönemde ortaya çıkan dünya petrol krizi Irak tarımını da etkilemiştir. Irak en çok petrol ihraç eden ülkelerden biri olmasına rağmen; gerek kriz ve gerekse İran ile olan savaştan büyük ölçüde etkilenmiş ve tarımsal üretimindeki artış oranı %0.9'a gerilemiştir. İkinci dönemi takip eden üçüncü dönemde hem petrol krizinin ve hem de Irak-İran savaşının sona ermesinin Irak'ın tarımsal üretimi üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Bu dönemde tarımsal üretimdeki artış oranı %3.4 olarak gerçekleşmiştir.

İncelenen zaman içerisinde Irak'ın tarımsal üretiminin en çok etkilendiği dönem son 11 yılı içerisinde alan 1991-2001 yılları arasındır. Bu dönemin başında meydana gelen Körfez krizi ve sonraki yıllarda uygulanan ağır ambargolarla hem ekonomi ve hem de tarımsal üretim büyük ölçüde negatif yönde etkilenmiştir. Bu dönemde tarımsal üretimdeki artış oranı negatif (-%1.4) olmuştur. En son 2003 teki Amerika ve İngilterenin saldırısı sonucu ülke yönetimi darmadağın edilmiş ve henüz bir istikrar sağlanamamıştır.

İncelenen dönem içerisinde hayvan sayısı ve işgücü dışındaki diğer üretim faktörlerinde ortalama artış oranları genellikle pozitif olarak gerçekleşmiştir.

4. 2. Verimliliği Artıran Faktörler ve Teknik Değişim

Verimliliği artıran faktörlere ait veriler teknik değişim modelinin son elemanı kullanılarak hesaplanmıştır. Başka bir deyişle girdilerin yıllar içerisindeki artış oranlarının, marjinal fiziki üretim değerleri ile ağırlıklarının alınması ile elde edilmiştir. Irak tarımı içerisinde verimlilik artışında etkinlik derecesi en yüksek olan girdi birinci dönemde gübre (6.76), ikinci dönemde Sulama (1.45), üçüncü dönemde iş hayvanı (1.39) ve son dönemde tekrar gübre (1.67) olmuştur. Diğer taraftan kullanılan arazi miktarında yıllar itibariyle pek değişiklik olmadığından, etkinlik derecesi önemsenmeyecek derecede düşük çıkmıştır.

Tablo 4. Üretim Faktörlerinin Etkinlik Dereceleri ve Teknik Değişim

DEĞİŞKENLER	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2001
HAYVAN	0.001	0.063	1.389	1.159
ARAZİ	0.018	0.000	0.007	0.000
SULAMA	0.923	1.453	0.416	0.000
TRAKTÖR	0.489	0.000	0.230	0.000
GÜBRE	6.763	0.000	0.300	1.669
İŞGÜCÜ	0.792	0.678	0.000	0.000
TOHUM	0.196	0.000	1.332	0.000
TEK. DEĞİŞİM	-0.299	1.634	1.004	0.878

Teknik değişim oranları, index numara oranı yaklaşımına bağlı olarak tahmin edilen yıllık üretim ve girdilerin artış oranlarından hesaplanmıştır. Hesaplanan teknik değişim oranları Tablo 4.'te verilmiştir. Irak tarımındaki teknik değişim oranı, 1961-1970 yıllarını kapsayan dönemde üreticilerin bilgi seviyesinin düşük olmasından dolayı negatif çıkmıştır. Birinci dönemi takip

eden 1971-1980 yılları arasında teknik değişim %1.63'lük bir oranla incelenen dönemler içerisinde en yüksek seviyesine çıkmıştır. En son iki dönemde ise (1981-1990 ve 1991-2001) değişimdeki artış pozitif olmakla beraber azalışa geçmiştir. Bu durum teknoloji ve bilginin ülkeye yeterince transfer olmadığını göstergesi olarak ifade edilebilir. Petrol krizleri, dış dünyaya yeterince açık olamama ve birbirini takip eden savaşlar teknik değişimdeki azalışın temel nedenleri olarak gösterilebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

İncelen zaman içerisinde, Irak hükümeti bir taraftan merkezi planlama ile uğraşırken bir taraftan da endüstri üretimi ve dış ticareti yönetmeğe çalışmıştır. Küçük müteşşebisler tarımı da içine alan küçük çaptaki endüstri ve hizmetlerle uğraşmışlardır. Irak ekonomisi çoğunlukla petrole ve petrolün ihracatına bağımlı olagelmıştır. 1980'lerde 8 yıllık İran-İrak savaşı sonucunda Irak büyük bir finansman problemi içerisine düşmüş olup dışa çok fazla miktarda borçlanmış ve borçlarının ödenmesi tarihlerini sürekli ertelemeye çalışmıştır. 1988'de petrol boru hatlarının tamir edilmesi ve savaşta zarar gören tesisatın onarılması sonucu Irak'ın petrol ihracatı yeniden artmıştır. Fakat bu dönemdeki tarımsal gelişim pek olmamıştır. Bu dönemdeki sanayi sektörü dahi, devlet tarafından desteklenmesine rağmen finansman problemi yaşamıştır. 1990'daki Körfez savaşı ile beraber uluslararası ekonomik ambargo sonucu ülkenin ekonomisi oldukça kötüye gitmiştir. 1993 ve 1994'te yaşama standardı oldukça kötüleşmiştir. Birleşmiş Milletlerin liderliğindeki ambargo neticesinde ihracat ve ithalat azalmış, malların fiyatları önceki dönemlerden reel olarak daha fazla artmıştır. Devletin savunmaya daha fazla önem vermesi sonucu yoksulluk daha da artmıştır. Bu durumun sonucu olarak, diğer sektörlerle beraber tarım sektörü de olumsuz etkilenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Irak'ın tarımsal üretimindeki verimlilik ve teknik değişimi incelemektir. Bazı yıllarda devletin tarıma yönelik olumlu politikaları, üretim artışına oldukça katkı sağlamıştır. Tarımda makinalaşmaya gidilmesi, üretimi artırmış aynı zamanda işgücünün bir kısmını atıl bırakmıştır. Yıllar itibarıyla üretimde kullanılan işgücünün de kalitesinin arttığı görülmektedir. Atıl kalan işgücüne tarımdan başka alanlarda istihdam olanağı sağlanması hem ülke ekonomisine katkıda bulunacak ve hem de tarım üzerindeki fazla nüfusu azaltmış olacaktır.

Irakta, özellikle savaşlar nedeniyle, savunmaya daha fazla önem verildiğinden tarıma yeteri kadar önem verilmemiştir. Uygulanan ambargolar yalnızca ihracat ve ithalatı azaltmakla kalmamış aynı zamanda ülkeye bilgi ve teknoloji transferini azaltmıştır.

6. Gelecekte Neler Yapılabilir?

Tarımsal üretimin Irak'ın gayri safi milli hasılası içerisindeki payı büyüktür. Üretimde kullanılan arazi sınırlı olduğundan yapılacak şey girdilerin

verimliliğini, üretimi ve birim alana verimi artırmaktır. Bu çalışmanın sonucunda teknik değişimin çok düşük olduğu görülmüştür. Bu oranı artırmak için girdilerin etkinliğini artıracak teknikler bulmak, ve bunların optimal bir şekilde kullanılmasına rehberlik etmek ve onları düzenli bir kombinasyon içerisinde kullanmak gerekmektedir. Bu çalışmada, 2003 yılındaki savaş ve yönetim değişikliği öncesi durum incelenmiştir. Savaş sonrasında tarımsal üretimde meydana gelecek olan değişikliklerin araştırılıp sonuçlarının bu çalışma ile karşılaştırılması ileride yapılacak olan çalışmalara bırakılmıştır.

peçya

KAYNAKÇA

Başarır, A. ve K. Esengün, Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye Pamuk Üretiminde Teknik Değişim ve Verimlilik; Türkiye IV. Pamuk, Tekstil ve Giyim Sempozyumu, Antalya, 2003, 87-92.

Chambers, R. G., "Applied Production Analysis, a Dual Approach, Cambridge University Press New York, 1988.

Clayton, E. "Productivity in Soviet Agriculture." Slavic Review 39 1980, 446-458.

Fare, R. Grosskopf, S. and Fu Lee. W. "Productivity in Taiwanese Manufacturing industries". Applied Economics. VOL: v27n3. 1995, 259-265.

Fare, R., Grosskopf, S., Norris, M., and Zhang, Z. "Productivity Growth, Technical Progress, and Efficiency Change in Industrialized Countries." American Economic Review. VOL: v84n1. 1994, 66-83.

Food and Agricultural Organization Stat (FAOSTAT) Agricultural Statistics Database <http://www.fao.org/waicent/agricul.htm>.2004.

Iraq, <http://www.library.uu.nl/wesp/populstat/Asia/iraqg.htm>, 2003.

Iraq, <http://www.yahoo.com/Regional/Countries/Iraq/>,1997

Jorgenson, D.W. "Productivity and Economic Growth in Japan and the United States". American Economic Review. VOL: v78n2. 1988, 217-222.

McIntosh, J. "Economic Growth and Technical Change in Britain 1950-1978". European Economic Review (Netherlands). VOL: v30n1. 1986,117-128.

Solow, R.M. "Technical Change and Aggregate Production Function." Review of Economics and Statistics 39 1957, 312-320.

Suer, B. "Technological change and productivity in the UK food, drink and tobacco industries: A translog cost function approach". International Journal of Manpower. VOL: v16n1. 1995, 32-45.

Wong, L. "Agricultural Productivity in China and India: A comparative Analysis." Economic Development Center, Bulletin Number 87-3, University of Minnesota, St. Paul, Minnesota, 1987.

Yazım Kuralları

- 1- Dergiye gelen eserlerin basımı öncesinde HAKEM görüşü alınır. Yayın Kuruluna gönderilen yazıların dergide yayınlanabilmesi için Yayın Kurulunca belirlenen yayın kurallarına uygun görülmesi ve Hakem Heyeti tarafından kabul edilmesi gerekir. Yayınlanması uygun görülmeyen yazılar hakkında yazarına / yazarlarına bilgi verilir.
- 2- Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisinde dünyada ve Türkiye’de Kooperatifçilik, Tarım, Yönetim, Ekonomi, İşletme, Sosyo-Kültürel vb. konularda yazılara yer verilecektir.
- 3- Yazılar 15 daktilo sayfasını geçmeyen, sayfanın bir yüzüne anlaşılır bir dille yazılmış olmalıdır. Türkçe karşılığı olmayan teknik ve yabancı dildeki terimlerin parentez içindeki kısa açıklaması yapılmalıdır.
- 4- Makalelerde Türkçe ve Yabancı dilde uygun “anahtar kelimeler” bulunmalıdır.
- 5- Çeviri yazılar yayına kabul edilmemektedir.
- 6- Dergimizde yayınlanan yazılar sadece yazarların görüşlerini taşır. Kurumumuz için bağlayıcı husus taşımaz.
- 7- Tarafımıza gelen yazıların yayınlanıp yayınlanmamasına ve dergimizde nasıl yer alacağına Yayın Kurulumuz karar verir.
- 8- Dergide yayınlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazar telif ücreti almayacağına dair ibranameyi, yayınlanmasını istediği yazı ile birlikte Kuruma gönderir.
- 9- Şekil ve grafik numarası ve ismi altına, tablo numarası ve ismi ise üzerine, var ise kaynağı altına yazılmalıdır.

TEKNİK ÖZELLİKLER

- a) Makaleler Microsoft Word Programında yazılmalıdır.
- b) Makaleyle birlikte, yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-posta adreslerini; birden fazla yazarlı makalelerde her bir yazarın makaleye katkı paylarını belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- c) Makale başlığının altında yazarın adı ünvarsız olarak yer almalı, dipnot numaralarından önce (*) ile ilk sayfanın altında yazarın ünvanı ve çalıştığı kurum belirtilmelidir.
- d) Makale sonunda yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.
- e) Makale ile birlikte; Türkçe ve İngilizce başlık, Türkçe ve İngilizce 3-5 anahtar kelime, 80-100 kelime Türkçe ve İngilizce özet verilmelidir.
- f) Makale aşağıda belirtilen özelliklerde 4 kopya olarak ve bir diskette birlikte yollanmalıdır.
- g) Atıflar, metin içinde (Arıcı, 1988, s...) şeklinde verilmelidir.

* Derginin boyutları 16x24 cm.'dir. Bu çerçevede sayfa Marjları A4 sayfada;
Üst: 4,5 cm., Alt: 5 ,8 cm., Sol 5 cm., Sağ: 4,5 cm., Üst Bilgi : 3 cm., Alt Bilgi: 1,25 cm. olarak ayarlanmalıdır.

** Metin: Times New Roman, Metin Times New Roman, Tur, 10 pt., 1 satır aralıklı, iki yana dayalı.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU ORGANLARI

YÖNETİM KURULU

Başkan	:	Prof. Dr. Celal ER A. Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
Başkan Yrd.	:	Prof Dr. İzzet GÜMÜŞ Gazi Ün. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Muhasip Üye	:	Prof. Dr. Nevzat AYPEK Gazi Ün. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Üye	:	Prof. Dr. Kadir ARICI Gazi Ün. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
Üye	:	Prof. Dr. Burhan AYKAÇ Gazi Ün. İ.İ.B.F. Dekanı
Üye	:	Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Rektör Yardımcısı
Üye	:	Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY Gazi Ün.Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Üye	:	Doç. Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
Üye	:	Yavuz KOCA Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü / Müşavir
Üye	:	Süleyman KURT T.K.K. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Test ve Kalite Kontrol Müdürü
Üye	:	A. Abdurrahman ÖĞÜT T.K.B. Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Daire Başkanı
Üye	:	Yrd. Doç. Dr. Nurettin PARILTI Gazi Ün. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
Üye	:	Dr. Eyüp SERİN Pankobirlik Genel Müdürlüğü Ticaret Müdür Yardımcısı
Üye	:	Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
Üye	:	Nevzat USLUCAN Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı / Bakanlık Müşaviri

DENETLEME KURULU

Başkan	:	Özdemir ÜNSAL Emekli Bankacı
Üye	:	Dr. Erol DEMİR T.T.K. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Mali İşler ve Fon Müdürü
Üye	:	Ali BİLİCİ Pankobirlik Gen. Müd. Özel Şeker Fabrikaları Koordinasyon Yardımcısı

HAYSİYET DİVANI

Başkan	:	Nurettin HAZAR Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
Üye	:	Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı
Üye	:	Hüsnü POYRAZ Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

*Yönetim Kurulu herhangi bir maaş, ücret ve huzur hakkı almamaktadır.
Kurum Organlarının üyelerinin isimleri, soyadı sırasıyla yazılmıştır.*

*Atatürk'ten Günümüze
Türk Kooperatifçiliğinin
Öncü Kuruluşu...*